

НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ «КИЄВО-МОГИЛЯНСЬКА АКАДЕМІЯ»
МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ

НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ «КИЄВО-МОГИЛЯНСЬКА АКАДЕМІЯ»
МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ

Кваліфікаційна наукова
праця на правах рукопису

АРТАМОНОВ МИРОСЛАВ АРТУРОВИЧ

УДК 343.121.4

ДИСЕРТАЦІЯ

**ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРАВ ЗАТРИМАНОЇ ОСОБИ ЗГІДНО З
КРИМІНАЛЬНИМ ПРОЦЕСУАЛЬНИМ ЗАКОНОДАВСТВОМ УКРАЇНИ**

081 «Право»

08 «Право»

Подається на здобуття наукового ступеня доктора філософії

Дисертація містить результати власних досліджень. Використання ідей, результатів і текстів інших авторів мають посилання на відповідне джерело

_____ **М. А. Артамонов**

Науковий керівник **Удовенко Жанна Володимирівна**, доктор юридичних наук,
професор

Київ–2026

АНОТАЦІЯ

Артамонов М. А. Забезпечення прав затриманої особи згідно з кримінальним процесуальним законодавством України. – Кваліфікаційна наукова праця на правах рукопису.

Дисертація на здобуття наукового ступеня доктора філософії за спеціальністю 081 «Право» (08 – Право). – Національний університет «Києво-Могилянська академія», Київ, 2026.

Дисертаційне дослідження присвячено розв'язанню наукової та практичної проблеми – забезпечення прав особи в контексті фактичного і юридичного затримання в кримінальному провадженні України. Сформульовано низку висновків і рекомендацій щодо регламентації затримання, алгоритму дій органів правопорядку під час затримання та забезпеченню прав затриманої особи, що мають стратегічне значення для гармонізації кримінального процесуального законодавства України з європейськими стандартами забезпечення прав осіб.

Уперше запропоновано комплексний підхід до визначення теоретичних засад і практичних питань зазначеного предмета дослідження, з огляду на сучасні зміни в кримінальному процесуальному законодавстві України, що пов'язані з воєнним станом.

З'ясовано співвідношення та відмінність понять «законність затримання» та «обґрунтованість затримання», встановлено, що їхнє правове значення та обсяг перевірки, яку вимагає Конвенція, є різним і потребують абсолютної чіткості визначення термінів, що містяться в статтях 207, 208 Кримінального процесуального кодексу України. Законність стосується відповідності національному закону та Конвенції загалом, а обґрунтованість – наявності достатніх фактів для підозри.

Констатовано, що органи правопорядку (поліція, прокуратура тощо), які здійснюють затримання, зобов'язані переконливо обґрунтувати свої дії. Це не може бути їхнім суб'єктивним бажанням чи припущенням, це обґрунтування має ґрунтуватися виключно на конкретних, наявних фактах і відомостях, а не на загальних враженнях, чутках чи абстрактних міркуваннях. Факти мають бути

доступними, відомими на момент затримання, об'єктивно свідчити про те, що затримана особа могла вчинити кримінальне правопорушення. Такий поріг є нижчим, ніж повне доведення вини (що є завданням суду), але вищим, ніж просто підозра без жодних підтверджень.

За результатами дослідження, на підставі статті 5 Конвенції, з огляду на практику діяльності міжнародних судових інституцій, визначено ключові стандарти реалізації прав затриманої особи: затримання має ґрунтуватися на обґрунтованій підозрі, має бути вичерпний перелік законних підстав для позбавлення свободи; затримана особа має бути негайно доставлена до суду для перевірки законності й обґрунтованості затримання. Недопустимими є зволікання, навіть якщо вони пов'язані з організаційними складнощами чи тяжкістю інкримінованого кримінального правопорушення; затримана особа має право бути особисто заслуханою органом, який перевіряє законність її затримання. Навіть якщо рішення про арешт приймали заочно у зв'язку з переховуванням особи, після фактичного затримання вона має постати перед судом; національне законодавство повинно передбачати доступний та ефективний механізм оскарження законності затримання; у разі визнання незаконного затримання, особа повинна мати право на відшкодування завданої шкоди.

Сформульовано визначення поняття затримання особи, згідно з яким це самостійний захід забезпечення кримінального провадження, який полягає у фактичному позбавленні особи свободи та особистої недоторканності уповноваженою службовою особою без ухвали слідчого судді, суду або на підставі такої ухвали у випадках та в порядку, визначених цим Кодексом.

Запропоновано затриманню особу присвятити окрему главу, як щодо кожного заходу забезпечення кримінального провадження в КПК України, а частину 2 статті 176 Кодексу виключити.

Комплексно обґрунтовано необхідність термінологічного виокремлення затриманого як самостійного учасника кримінального провадження, що посилює процесуальну визначеність, створює чітку ієрархію та окреслює межі його статусу

до моменту набуття статусу підозрюваного, підвищує рівень гарантій прав особи, що відповідає сучасним європейським стандартам.

Надано чітку регламентацію законного затримання, передбаченого статтею 207 КПК України. Доведено, що таке затримання потребує встановлення жорсткого тригодинного часового ліміту на доставлення особи до органу влади. Акцентовано на розробленні механізму судового оскарження законності фактичного обмеження свободи окремими громадянами та нормативному закріпленні критерію безперервності переслідування, що дасть змогу трансформувати фактичний стан «де-факто» в легітимний статус «де-юре» з повним обсягом гарантій захисту прав людини з першої секунди фізичного затримання

Обґрунтовано необхідність доповнення положень статті 208 Кримінального процесуального кодексу України формулюванням, яке вимагатиме одночасної наявності двох критеріїв: обґрунтованої підозри щодо особи (юридична підстава) та однієї з невідкладних фактичних умов/випадків, передбачених у частинах 1 або 2 статті 208 Кодексу (умова/випадок, що виправдовує відсутність ухвали слідчого судді).

Встановлено, що правові обмеження особи під час затримання, які впливають із режиму тримання, такі самі значні, як і під час застосування запобіжного заходу у вигляді тримання під вартою. Це ефективний захід забезпечення кримінального провадження, водночас неправомірне затримання неминуче посягає на конституційні та конвенційні права осіб, цілком може призвести до їх порушення, бути причиною завдання істотної шкоди їх інтересам.

Проаналізовано сучасний стан реалізації прав затриманих осіб й осіб, що підлягають обміну. Виявлено недоліки законодавчої техніки у формулюванні норм про колабораційну діяльність і процедурні прогалини у визначенні статусу учасників обміну. Увагу зосереджено на практичних аспектах порушення компетенції суб'єктів затримання в умовах воєнного стану як чиннику, що загрожує системі конституційних прав громадян.

Посиленої уваги потребує наукове переосмислення моменту виникнення права на захист, який у чинній правозастосовній практиці надмірно формалізований та прив'язаний до актів офіційного документування затримання. Обґрунтовано доцільність відходу від вузького процесуального тлумачення цього інституту на користь концепції «фактичного підозрюваного». Для цього необхідним є розширення законодавчих меж дії принципу забезпечення права на захист, що передбачає поширення його на ситуації перевірки причетності особи до вчинення правопорушення або застосування будь-яких заходів примусу, що за своїми наслідками є ідентичними позбавленню свободи. Така гармонізація національної доктрини з положеннями міжнародного права дасть змогу ліквідувати правовий вакуум, що виникає між фактичним затриманням особи та її юридичним оформленням у статусі підозрюваного.

Важливим аспектом наукового пошуку стала перевірки законності затримання як системоутворювального юридичного аудиту, що здійснює захисник. Професійний аналіз відповідності дій органів правопорядку матеріальним і процесуальним підставам, передбаченим статтями 208 та 211 КПК України, є первинним фільтром допустимості доказів. Активна наступальна тактика захисника на цьому етапі, що передбачає фіксацію часових розбіжностей у протоколах, підстав затримання без ухвали слідчого судді та контроль за належною реєстрацією моменту фактичного позбавлення волі, є передумовою ефективного судового контролю в порядку статті 206 КПК України.

На підставі узагальнення сучасних міжнародних стандартів виокремлено обов'язкові вимоги до будь-якого затримання, зокрема наявність чітко визначеної законом підстави, відсутність свавільності (відповідність завданням, розумність, необхідність, пропорційність), негайне (без невинновданого зволікання) повідомлення особи про причини затримання зрозумілою їй мовою, негайне доставлення до незалежного судді (здебільшого протягом 48 годин, а за виняткових обставин – до 72 годин), автоматичний та швидкий судовий контроль законності затримання (*habeas corpus*), право на захист з моменту фактичного затримання,

зокрема конфіденційне побачення із захисником, ведення протоколу затримання та реєстру всіх затриманих осіб.

За результатами порівняльного дослідження законодавства різних систем, зокрема Австралії, Бразилії, Японії, Китаю та Індії, сформульовано висновок, що наша система наразі є прогресивнішою. Україні не слід копіювати окремі інструменти, водночас слід урахувати глобальні помилки. Водночас аналіз процесуальних кодексів країн Європейського Союзу (Німеччина, Польща, Франція) засвідчило, що Україна обрала максимально збалансований європейський шлях, де слідчий суддя є ключовим учасником кримінального провадження

Розроблено й обґрунтовано пропозиції з удосконалення кримінального процесуального законодавства України та практики його застосування, пов'язаних із проблемами забезпечення прав затриманих у кримінальному провадженні.

Проведено анкетування слідчих Національної поліції України; опрацьовано матеріали кримінальних проваджень, під час розслідування і судового розгляду яких було виявлено слідчі й судові помилки; досліджено рішення Європейського суду з прав людини, постанови Великої палати та Об'єднаної палати Касаційного кримінального суду Верховного Суду.

Ключові слова: затримання, заходи процесуального примусу, кримінальне провадження, кримінальне правопорушення, досудове розслідування, судовий розгляд, слідчий, дізнавач, прокурор, слідчий суддя, суд, кримінальна відповідальність, права особи, захист прав і свобод.

ABSTRACT

Artamonov M. A. Ensuring Individual Rights During Detention in the Criminal Proceedings of Ukraine. – Qualification scientific work submitted as a manuscript.

PhD thesis to obtain the degree of Doctor of Philosophy in the Programme Subject Area 081 «Law» (08 – Law). – National University of «Kyiv-Mohyla Academy», Kyiv, 2026.

The dissertation research is dedicated to resolving a complex scientific and practical problem: ensuring individual rights within the context of factual and legal detention in the criminal proceedings of Ukraine. It formulates a series of conclusions and recommendations regarding the regulation of detention, the operational algorithm for law enforcement agencies during detention, and the protection of a detainee's rights. These findings hold strategic importance for harmonizing Ukraine's criminal procedural legislation with European standards for the protection of human rights.

For the first time, a comprehensive approach is proposed to define the theoretical foundations and practical issues of the subject matter, accounting for contemporary changes in Ukraine's criminal procedural legislation necessitated by martial law.

The study clarifies the correlation and distinction between the concepts of «lawfulness of detention» and «reasonableness of detention» (plausibility). It establishes that their legal significance and the scope of review required by the European convention on human rights (ECHR) differ and demand absolute terminological clarity within Articles 207 and 208 of the Criminal procedure code (CPC) of Ukraine. Lawfulness pertains to compliance with national law and the Convention as a whole, whereas reasonableness concerns the existence of sufficient facts to justify the suspicion.

It is established that law enforcement agencies (police, prosecution, etc.) executing a detention are obligated to provide a persuasive justification for their actions. Such justification cannot stem from subjective desire or conjecture; it must be based exclusively on concrete, existing facts and information, rather than general impressions, rumors, or abstract reasoning. The facts must be accessible and known at the moment of detention, objectively indicating that the person may have committed a criminal offense.

This threshold is lower than the full proof of guilt (which is the court's task) but higher than mere suspicion unsupported by evidence.

Based on the research findings and Article 5 of the Convention, and taking into account the jurisprudence of international judicial institutions, the key standards for implementing a detainee's rights are defined:

detention must be based on reasonable suspicion, and there must be an exhaustive list of legal grounds for deprivation of liberty;

the detained person must be brought promptly before a judge to review the lawfulness and reasonableness of the detention. Delays are impermissible, even if related to organizational difficulties or the gravity of the alleged offense;

the detainee has the right to be heard in person by the authority reviewing the lawfulness of the detention. Even if an arrest warrant was issued *in absentia* due to the person absconding, they must appear before the court following factual detention;

national legislation must provide an accessible and effective mechanism to challenge the lawfulness of detention;

in the event of unlawful detention, the individual must be entitled to enforceable compensation for damages.

A definition of «detention of a person» is formulated: it is an independent measure of securing criminal proceedings, consisting of the factual deprivation of a person's liberty and personal integrity by an authorized official without a warrant from an investigating judge or court, or on the basis of such a warrant, in cases and according to the procedure defined by this Code.

It is proposed to dedicate a separate chapter to the «detention of a person» (similar to other securing measures in the CPC of Ukraine) and to repeal Part 2 of Article 176 of the Code.

The necessity of terminological distinction of a «detainee» as an independent participant in criminal proceedings has been comprehensively substantiated. This distinction enhances procedural certainty, establishes a clear hierarchy, and defines the boundaries of the individual's status until they formally become a «suspect». Such an

approach increases the level of individual guarantees in alignment with modern European standards.

A clear regulation of lawful detention as provided by Article 207 of the CPC of Ukraine is presented. It is proven that such detention requires a strict three-hour time limit for delivering the individual to a competent authority. Emphasis is placed on developing a mechanism for judicial appeal against the lawfulness of factual restriction of liberty by private citizens. Furthermore, the normative consolidation of the «continuity of pursuit» criterion is proposed, enabling the transformation of the «de facto» factual state into a «de jure» legitimate status with a full range of human rights guarantees from the very first second of physical apprehension.

The study substantiates the need to supplement Article 208 of the CPC of Ukraine with a provision requiring the simultaneous presence of two criteria: reasonable suspicion regarding the person (legal grounds) and one of the urgent factual conditions/cases provided for in Parts 1 or 2 of Article 208 of the Code (the condition/case justifying the absence of a warrant from an investigating judge).

It is established that the legal restrictions imposed on an individual during detention, arising from the custodial regime, are as significant as those during the application of the preventive measure of remand in custody. While detention is an effective measure for securing criminal proceedings, unlawful detention inevitably infringes upon constitutional and Convention rights, potentially causing substantial harm to the individual's interests.

The current state of implementing the rights of detainees and persons subject to exchange (POWs/Exchangees) is analyzed. Deficiencies in legislative drafting regarding «collaborationist activities» and procedural gaps in defining the status of exchange participants are identified. Attention is focused on practical aspects of jurisdictional violations by detaining authorities under martial law, viewed as a factor threatening the system of constitutional rights.

Special attention is paid to the scientific reappraisal of the moment the right to counsel arises, which in current legal practice is excessively formalized and tied to official documentation of detention. The expediency of shifting from a narrow procedural

interpretation toward the concept of a «factual suspect» is substantiated. To achieve this, it is necessary to expand the legislative boundaries of the principle of ensuring the right to defense, extending it to situations where a person's involvement in an offense is being verified or where any measures of coercion identical to deprivation of liberty are applied. This harmonization of national doctrine with international law aims to eliminate the «legal vacuum» that occurs between the factual apprehension and formal suspect status.

A vital aspect of the research is the verification of the lawfulness of detention as a system-forming legal audit performed by the defense counsel. Professional analysis of compliance with substantive and procedural grounds (Articles 208 and 211 of the CPC) serves as a primary filter for the admissibility of evidence. The proactive tactics of the defense counsel at this stage-recording time discrepancies in protocols, challenging grounds for warrantless detention, and monitoring the proper registration of the moment of factual deprivation of liberty-are prerequisites for effective judicial control under Article 206 of the CPC.

Based on an synthesis of modern international standards, mandatory requirements for any detention are identified: the presence of a clearly defined legal basis; absence of arbitrariness (compliance with objectives, reasonableness, necessity, and proportionality); immediate notification of the reasons for detention in a language the person understands; prompt delivery to an independent judge (typically within 48 hours, or 72 hours under exceptional circumstances); automatic and rapid judicial review of the lawfulness of detention (habeas corpus); the right to defense from the moment of factual apprehension, including confidential meetings with a lawyer; and the maintenance of a detention protocol and a registry of all detained persons.

A comparative study of the legislation of various systems, including Australia, Brazil, Japan, China, and India, leads to the conclusion that Ukraine's current system is more progressive in several aspects. While Ukraine should not blindly copy specific tools, it must account for global errors. Furthermore, an analysis of the procedural codes of the European Union (Germany, Poland, France) confirms that Ukraine has chosen a highly balanced European path, where the investigating judge is a key participant in criminal proceedings.

Proposals for improving the criminal procedural legislation of Ukraine and its application practices regarding the protection of detainees' rights have been developed and substantiated. The research involved surveying investigators of the National Police of Ukraine, analyzing criminal case files highlighting investigative and judicial errors, and studying the jurisprudence of the European Court of Human Rights, as well as rulings of the Grand Chamber and the United Chamber of the Cassation Criminal Court of the Supreme Court.

Key words: detention, securing measures (procedural coercion), criminal proceedings, criminal offense, pre-trial investigation, trial, investigator, inquirer (detective), prosecutor, investigating judge, court, criminal liability, individual rights, protection of rights and freedoms.

СПИСОК ПУБЛІКАЦІЙ ЗДОБУВАЧА

Наукові праці, в яких опубліковані основні наукові результати дисертації:

1. Артамонов М. А. Правове регулювання затримання особи у кримінальному провадженні *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія «Право»*. 2025. Вип. 91, ч. 4. С. 207–213. DOI: <https://doi.org/10.24144/2307-3322.2025.91.4.28>
2. Артамонов М. А. Затримання особи та його види у кримінальному провадженні. *The Journal of Eastern European Law*. 2025. № 140. Р. 257–265. DOI: 10.71404/2409-6415.140.30
3. Удовенко Ж. В., Артамонов М. А. Окремі проблеми затримання в умовах воєнного стану. *Держава та регіони. Серія «Право»*. 2025. № 4(90). С. 46–52. DOI: <https://doi.org/10.32782/1813-338X-2025.4.6>
4. Артамонов М. А. Судовий контроль як гарантія забезпечення прав, свобод та законних інтересів затриманої особи. *Український політико-правовий дискурс*. №21. 2026. С.1–17. DOI: <https://doi.org/10.5281/zenodo.19415403>

Наукові праці, які засвідчують апробацію матеріалів дисертації:

1. Артамонов М. А. Проблеми забезпечення прав особи під час її затримання у кримінальному провадженні. *Правове регулювання суспільних відносин в умовах сталого розвитку* : зб. матеріалів X Міжнар. наук.-практ. конф. (Київ, 10 груд. 2021 р.). Київ : КПІ ім. Ігоря Сікорського, 2021. С. 456–458.
2. Артамонов М. А. Проблеми затримання у кримінальному провадженні України. *Необережні кримінальні правопорушення: проблеми теорії та практики* : матеріали круглого столу, проведеного в межах Днів науки на факультеті правничих наук Національного університету «Києво-Могилянська академія» (Київ, 28 січ. 2022 р.). Київ : НаУКМА, 2022. С. 96–98.
3. Артамонов М. А. Участь захисника під час затримання особи. *Права людини в умовах воєнного стану в Україні: до тижня права і Загальної декларації*

прав людини : зб. наук. пр. за матеріалами круглого столу (Київ, 10 груд. 2024 р.). Київ : Київ. столич. ун-т ім. Б. Грінченка, 2025. С. 193–196.

4. Артамонов М. А. Ефективність затримання згідно з кримінальним процесуальним законодавством України. *Ефективність досудового розслідування: виклики та шляхи оптимізації* : матеріали круглого столу, проведеного в межах Днів науки на факультеті правничих наук Національного університету «Києво-Могилянська академія» (26 лют. 2026 р.). Київ : НаУКМА, 2026. С. 173–179

ЗМІСТ

ВСТУП.....	15
РОЗДІЛ 1. МЕТОДОЛОГІЧНІ АСПЕКТИ ДОСЛІДЖЕННЯ ПРОБЛЕМ ЗАТРИМАННЯ У КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОВАДЖЕННІ УКРАЇНИ.....	25
1.1. Генеза законодавчого унормування та стан наукової розробленості правових аспектів забезпечення прав затриманого	25
1.2. Правове регулювання затримання особи у кримінальному провадженні.....	38
Висновки до розділу 1.....	59
РОЗДІЛ 2. ПРОЦЕСУАЛЬНІ Й ТАКТИЧНІ ПРОБЛЕМИ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ СТОРОНОЮ ОБВИНУВАЧЕННЯ ПРАВ ЗАТРИМАННОГО У КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОВАДЖЕННІ УКРАЇНИ.....	61
2.1. Забезпечення прав затриманого під час законного затримання.....	61
2.2. Забезпечення прав затриманого під час затримання уповноваженою особою.....	76
2.3. Особливості й окремі проблеми забезпечення прав затриманого під час затримання в умовах воєнного стану.....	88
Висновки до розділу 2.....	103
РОЗДІЛ 3. ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ СТОРОНОЮ ЗАХИСТУ ПРАВ ЛЮДИНИ ТА СУДОВИЙ КОНТРОЛЬ ПІД ЧАС ЗАТРИМАННЯ В КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОВАДЖЕННІ УКРАЇНИ.....	107
3.1. Участь захисника під час затримання особи	107
3.2. Судовий контроль як гарантія забезпечення прав, свобод і законних інтересів затриманої особи	119
3.3. Дотримання міжнародних стандартів й імплементація зарубіжного досвіду щодо забезпечення прав особи під час затримання	130
Висновки до розділу 3.....	140
ВИСНОВКИ.....	143
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	151
ДОДАТКИ.....	173

ВСТУП

Обґрунтування вибору теми дослідження. В Україні людина, її життя, недоторканність і безпека є найвищою цінністю, а держава зобов'язана утверджувати й гарантувати її права та свободи. Однією з таких гарантій є право на свободу й особисту недоторканність. Важливо розуміти, що свобода кожної людини не є абсолютною та може бути обмежена виключно на підставах і в порядку, визначених законом. Щоб гарантувати дотримання прав затриманих, уповноважені службові особи зобов'язані діяти лише на підставі та в межах повноважень, передбачених Конституцією і законами України.

Це дослідження, яке пов'язано з правозастосуванням і тлумаченням забезпечення прав особи під час її затримання в кримінальному провадженні України, має на меті запропонувати механізм, який мінімізує ризики порушення конституційних прав затриманих осіб.

Затримання особи є одним з найдієвіших заходів забезпечення кримінального провадження, а його законність та обґрунтованість вимагають абсолютної чіткості визначення термінів, що містяться в статтях 207, 208 КПК України. Чітке розуміння цих положень надасть можливість слідчим і прокурорам застосовувати його в межах закону, а адвокатам – ефективно здійснювати захист прав і свобод затриманих осіб. Передусім це дасть змогу слідчим суддям здійснювати неупереджений судовий контроль за кожним фактом обмеження свободи. Водночас затримання є одним з найсуворіших заходів забезпечення кримінального провадження, під час якого обмежують права та свободи особи, гарантовані Конституцією.

Однак під час застосування цього виду забезпечення кримінального провадження постає низка проблем. Зокрема, КПК України не містить чіткого визначення завдань затримання, що дає змогу працівникам органів правопорядку здійснювати його на власний розсуд, з метою лише перевірки факту причетності особи до вчинення кримінального правопорушення, у зв'язку з чим виникає зловживання процесуальним правом. Не висвітлює КПК України і зміст поняття

«уповноважена службова особа», що ускладнює застосування норм права та призводить до порушення прав затриманих. Крім цього, особі, яка проводить затримання, необхідно мати певний рівень знань і навичок для правильної оцінки слідчої ситуації та законності застосування обмежувального заходу. КПК України допускає можливість затримання тільки на початковому етапі досудового розслідування і тільки за наявності підстав, встановлених у частинах 1, 2 статті 208 КПК України. Законодавець не визначає, чи необхідно вносити відомості до ЄРДР. У зв'язку з цим постає колізія, чи буде затримання законним, а отримані внаслідок такого затримання докази (особистий обшук затриманої особи) – допустимими доказами в кримінальному провадженні. Не вирішено законодавцем питання про затримання особи через деякий час після вчинення кримінального правопорушення без дозволу слідчого судді.

Актуальність цієї теми посилюється в умовах повномасштабної війни. Збільшення кількості затримань, пов'язаних із воєнними злочинами, колабораціонізмом, диверсіями та незаконним обігом зброї, створює додаткові ризики.

Згідно зі статистичним звітом Офісу Генерального прокурора, упродовж 2025 року в порядку статей 207, 208, пункту 6 частини 1 статті 615 КПК України Національна поліція затримала 12 418 осіб, з яких 5476 осіб (44 %) згодом було звільнено здебільшого через відмову суду в обранні запобіжного заходу у вигляді тримання під вартою та обрання інших запобіжних заходів [40].

Водночас, проаналізовані справи ЄСПЛ проти України «групи Ігнатова» [33] в яких встановлено порушення статті 5 ЄКПЛ з 2022 по 2025 рік. Виявлено 93 рішення, в яких порушення статті 5 ЄКПЛ розглянуто як основні, та 78 рішень, в яких такі порушення розглянуто у сукупності з порушеннями інших статей ЄКПЛ (всього 171 рішення). Зазначене засвідчує системний характер проблем у сфері застосування заходів процесуального примусу, що потребує комплексного доктринального переосмислення окремих положень КПК України для забезпечення повного дотримання принципу верховенства права.

Україна ратифікувала Загальну декларацію прав людини, Конвенцію про захист прав людини і основоположних свобод, Міжнародний пакт про громадянські та політичні права, а отже, міжнародно-правові положення та принципи щодо затримання особи стали частиною національного законодавства. Крім цього, застосування затримання особи частково деталізовано в різних рішеннях ЄСПЛ, які визнані в Україні джерелом права. Проте порівняння його практики з положеннями законодавства України свідчить про наявність неузгоджень і суперечностей, які спричиняють порушення права особи на свободу й особисту недоторканність, їх має бути враховано під час прийняття законодавчих змін. На підставі практики застосування вбачається неправильне розуміння поняття, підстав, порядку затримання уповноваженими службовими особами, що перешкоджає ефективному виконанню завдань кримінального провадження. Насамперед це спричинено недостатньою якістю законодавства, удосконалення якого має ґрунтуватися і на підходах правової доктрини.

Дослідженню значення та застосування затримання особи присвячено чимало дисертацій, монографій та наукових статей. Історію розвитку затримання особи на різних етапах становлення кримінального процесуального законодавства висвітлено в працях таких науковців, як: К. Д. Волков, М. М. Потоцький, Г. Устінова-Бойченко, Т. Черниш, Ю. Чабаненко та ін. Через відсутність юридичної визначеності щодо затримання особи в доктрині значну частину досліджень присвячено аналізу поняття, мети, підстав і порядку цього заходу забезпечення кримінального провадження (дисертації О. В. Шульги, Є. В. Дояра, монографії Ю. В. Лук'яненка, О. О. Юхна, Д. В. Лазаревої, наукові праці І. В. Басистої, В. І. Галагана, В. Г. Гончаренка, О. П. Кучинської, Є. І. Макаренка, Є. С. Осетрової, С. М. Смокова, О. Ю. Хабло, А. М. Шаркової, Ж. В. Удовенко та ін.). Водночас недостатньо вивченими є європейські стандарти затримання особи в практиці ЄСПЛ, дотримання яких є важливим задля гарантування фундаментальних прав людини. Крім цього, у зв'язку з дослідженням у доктрині не всіх змін, внесених до КПК України, неоднозначністю підходів до розуміння затримання особи, постійним розширенням ЄСПЛ значення права особи на свободу

й особисту недоторканність потребують подальшого дослідження сутність затримання особи, порядок здійснення цього заходу забезпечення кримінального провадження та забезпечення прав затриманої особи.

Об'єктом дослідження є кримінальні процесуальні відносини між учасниками кримінального провадження щодо забезпечення прав особи під час її затримання в кримінальному провадженні України.

Предметом дослідження є забезпечення прав особи під час її затримання в кримінальному провадженні України.

Мета дослідження – на підставі аналізу теоретичних засад, процесуального порядку та практики ЄСПЛ виявити наявні теоретичні і практичні проблеми затримання, обґрунтувати пропозиції, надати рекомендації щодо вирішення спірних, суперечливих чи неврегульованих питань у законодавстві України щодо забезпечення прав особи під час її затримання в кримінальному провадженні України.

Для досягнення мети роботи необхідно виконати такі *завдання*:

- дослідити генезу законодавчого унормування і стан наукової розробленості правових аспектів забезпечення прав затриманого в кримінальному провадженні;
- проаналізувати правове регулювання затримання особи в кримінальному провадженні;
- з'ясувати особливості забезпечення прав затриманого під час законного затримання;
- означити забезпечення прав затриманого під час затримання уповноваженою особою;
- встановити особливості й окремі проблеми забезпечення прав затриманого під час затримання в умовах воєнного стану;
- висвітлити участь захисника під час затримання особи;
- розглянути судовий контроль як гарантію забезпечення прав, свобод і законних інтересів затриманої особи;
- оцінити стан дотримання міжнародних стандартів й імплементації зарубіжного досвіду щодо забезпечення прав особи під час затримання.

Методи дослідження. У межах дослідження було використано загальнонаукові методи правових досліджень: методи аналізу, синтезу, опису, порівняння, класифікації, індукції, дедукції, узагальнення, аналітичний метод (побудовано структуру дослідження та досягнуто відповідних результатів), функціональний метод (у підрозділі 1.2 встановлено призначення, необхідність затримання особи), системно-структурний метод (у підрозділі 2.1 виокремлено порядок дій уповноваженої службової особи під час здійснення затримання особи) і спеціально-наукові методи правових досліджень: історико-правовий метод (у підрозділі 1.1 виокремлено особливості історичних етапів становлення затримання особи), порівняльно-правовий (у підрозділі 1.2 проаналізовано підходи науковців до визначення поняття та видів затримання особи, зіставлено норми Конституції України з відповідними нормами КПК України; у підрозділі 2.3 здійснено порівняння відповідних норм різних нормативних актів України щодо прав затриманої особи; у підрозділі 3.1 зіставлено стандарти ЄСПЛ щодо затримання особи з відповідними положеннями законодавства України), формально-юридичний метод (у підрозділі 1.1 досліджено норми нормативних актів від часів Київської Русі й донині, які закріплювали норми щодо затримання особи); у підрозділах 1.2, 2.1, 2.2, 2.3, 3.3 розглянуто норми міжнародних актів, Конституції України, КПК України та інших законів і підзаконних актів України. На основі здійсненого аналізу визначено поняття, підстави, порядок затримання особи, перелік і забезпечення прав затриманої особи, що стало основою для формулювання пропозицій щодо змін відповідних норм (у підрозділі 2.3), правового моделювання (у підрозділах 2.1, 2.2, 3.2 задля вдосконалення законодавства України запропоновано конкретні зміни до відповідних норм). Застосування зазначених методів надало можливість всебічно розглянути досліджувані в дисертації питання.

Емпіричну базу дослідження становлять дані офіційної статистики Міністерства внутрішніх справ України та Національної поліції України, узагальнені результати вивчення 354 матеріалів кримінальних проваджень, під час розслідування яких було застосовано затримання, понад 70 рішень місцевих та

апеляційних судів України, внесених до Єдиного державного реєстру судових рішень, 90 рішень ЄСПЛ за статтею 8 Конвенції, зведені дані анкетування 526 слідчих органів досудового розслідування Національної поліції України у Вінницькій, Житомирській, Закарпатській, Івано-Франківській, Київській, Одеській, Полтавській, Черкаській, та в місті Києві, 108 адвокатів, результати інтерв'ювання слідчих суддів і суддів.

Під час підготовки дисертації та визначення ключових аспектів обраної теми використано багаторічний досвід роботи автора в складі слідчих підрозділів.

Наукова новизна отриманих результатів полягає в тому, що за характером і змістом розглянутих питань дисертація є одним із перших в Україні монографічних досліджень проблемних питань забезпечення прав особи під час її затримання за КПК України 2012 року.

У дослідженні сформульовано низку нових положень і висновків, що мають істотне значення для теорії кримінального процесу та практичної діяльності з розслідування кримінальних правопорушень.

До найсуттєвіших із них слід віднести такі:

вперше:

– запропоновано присвятити затриманню особи окрему главу, як це здійснено щодо кожного заходу забезпечення кримінального провадження в КПК України, а частину 2 статті 176 КПК України виключити, оскільки запобіжний захід має забезпечувати належну поведінку підозрюваного, натомість затримання забезпечує доставляння до органу досудового розслідування або суду, а також припинення кримінального правопорушення;

– сформульовано авторську дефініцію затриманої особи, що посилює процесуальну визначеність, створило чітку ієрархію та окреслило межі її статусу до моменту набуття статусу підозрюваного, а також підвищило б рівень гарантій прав особи, що відповідає сучасним європейським стандартам;

– обґрунтовано доцільність запровадження терміна «громадянське затримання» (як аналога міжнародної правової конструкції Citizen's Arrest).

Доведено, що цей термін акцентує на суб'єктивному праві громадянина сприяти правосуддю та чітко відмежовує цей акт від «процесуального затримання»;

- розроблено алгоритм забезпечення прав особи, затриманої без ухвали слідчого судді (у порядку статей 207, 208, 615 КПК України), спрямований на усунення правової колізії між моментом фактичного обмеження свободи та моментом набуття особою статусу підозрюваного;

- запропоновано підхід до реформування кримінально-правових норм про злочини проти основ національної безпеки в частині чіткого розмежування державної зради та колабораціонізму для усунення нормативної надмірності та колізійності;

- розроблено процесуальний механізм комплексного забезпечення сторонами кримінального провадження й судом прав особи під час її затримання;

- аргументовано специфіку затримання в умовах воєнного стану;

- обґрунтовано алгоритм затримання, який, на відміну від наявних підходів, охоплює не лише процесуальні підстави (стаття 208 КПК України), а й обов'язкову фіксацію скарг і результатів медичного огляду, забезпечення захисту і перекладача. Це надає можливість трансформувати протокол затримання із суто формального документа на забезпечення допустимості доказів на початковій стадії кримінального провадження;

удосконалено:

- авторське бачення поняття затримання як самостійного заходу забезпечення кримінального провадження, який полягає у фактичному позбавленні особи свободи й особистої недоторканності уповноваженою службовою особою без ухвали слідчого судді, суду або на підставі такої ухвали у випадках та в порядку, визначених цим Кодексом;

- редакцію статті 207 КПК України, яка спрямована на усунення виявлених правових колізій та прогалин у реалізації права на свободу. На відміну від чинних норм, запропонована редакція чітко диференціює підстави затримання та встановлює додаткові процесуальні гарантії захисту особи від незаконного обмеження її прав;

– систему стандартів реалізації прав затриманої особи відповідно до статті 5 Конвенції;

– наукове положення щодо періодизації етапів становлення затримання, яке, на відміну від наявних підходів, передбачає етап виникнення правової регламентації (початок X – XV ст.), модернізації затримання особи (початок XVI – початок XX ст.) і сучасного етапу розвитку (з 2012 року й донині, що дало змогу повніше висвітлити генезу цього явища крізь призму зміни процесуальних гарантій особи;

– нормативне визначення «обґрунтована підозра» у статті 3 КПК України, яка, на відміну від чинних підходів, ґрунтується на критерії фактологічної достатності й об'єктивної переконливості. Доведено, що законодавче закріплення зв'язку між відсутністю обґрунтованої підозри та незаконністю затримання є необхідною умовою активізації судового контролю та усунення незаконної практики, що відповідає стандартам ЄСПЛ щодо превенції неправомірного обмеження права особи на свободу;

– визначення моменту виникнення права на захист: на першу вимогу мати захисника з моменту фактичного затримання, повідомлення про підозру, перевірки причетності до вчинення кримінального правопорушення чи застосування інших заходів процесуального примусу, передбачених законом;

дістало подальший розвиток:

– розмежування категорій «законність» й «обґрунтованість» затримання. Доведено, що якщо законність визначає формальну відповідність дій органів правопорядку нормам національного законодавства та Конвенції, то обґрунтованість є гарантією проти неправомірного затримання;

– дослідження ризиків порушення конституційних гарантій під час затримання в умовах воєнного стану через недотримання суб'єктного складу уповноважених осіб;

– сформульовані й обґрунтовані зміни та доповнення до статей 207, 208, 303, 309 КПК України, запропоновану редакцію яких наведено в тексті дисертації.

– систему обов’язкових вимог до процедури затримання крізь призму сучасних міжнародних стандартів. На відміну від наявних підходів, запропоновано розглядати ці вимоги як цілісний алгоритм гарантій.

Зв’язок роботи з науковими програмами, планами, темами, грантами. Дисертацію виконано відповідно до розділу II Комплексного стратегічного плану реформування органів правопорядку як частини сектору безпеки і оборони України на 2023–2027 роки, схваленого Указом Президента України від 11 травня 2023 року № 273/2023; наукової теми кафедри кримінального та кримінального процесуального права НАУКМА «Актуальні проблеми кримінального, кримінального процесуального права і криміналістики в умовах воєнного стану та післявоєнної відбудови держави» (реєстраційний номер в УкрІНТЕІ 0124U002484, термін завершення роботи – 2029 р.) в межах якої автором особисто розроблено теоретичні засади та практичні рекомендації щодо вдосконалення алгоритм забезпечення прав затриманої особи, зокрема і в умовах дії правового режиму воєнного стану.

Практичне значення отриманих результатів полягає в тому, що сформульовані й аргументовані в дисертації теоретичні положення, висновки та пропозиції впроваджено й використовуються у:

– правозастосовній діяльності органів досудового розслідування та прокуратури;

– під час розроблення й удосконалення відомчих нормативно-правових актів і методичних рекомендацій з питань затримання особи в кримінальному провадженні;

– освітньому процесі – під час підготовки лекцій, методичних рекомендацій, тестових завдань і дидактичних матеріалів з навчальних дисциплін «Кримінальний процес», а також під час підготовки лекцій та проведенні занять за відповідними темами (акт впровадження від 26 лютого 2026 року).

Особистий внесок здобувача. Дисертація виконана автором самостійно, усі сформульовані положення та висновки є результатом особистих досліджень автора. У науковій статті «Окремі проблеми затримання в умовах воєнного стану»

частка дисертанта становить 75 %. Ідеї та розробки, що належать співавторам, у дисертації не використовувалися.

Апробація результатів дисертації. Основні положення та висновки, що сформульовані в дисертації, оприлюднено на міжнародних науково-практичних конференціях, круглих столах, зокрема: «Правове регулювання суспільних відносин в умовах сталого розвитку» (Київ, 10 грудня 2021 року), «Необережні кримінальні правопорушення: проблеми теорії та практики» (Київ, 28 січня 2022 року), «Права людини в умовах воєнного стану в Україні» (Київ, 10 грудня 2024 року).

Структура та обсяг дисертації. Робота складається з анотації, переліку умовних позначень, вступу, трьох розділів, що містять вісім підрозділів, висновків, списку використаних джерел (206 найменувань на 21 сторінках) і 6 додатків на 15 сторінках. Повний обсяг дисертації становить 188 сторінок, з них основний текст – 150 сторінок, список використаних джерел – 22 сторінки, додатки – 18 сторінок.

РОЗДІЛ 1

МЕТОДОЛОГІЧНІ АСПЕКТИ ДОСЛІДЖЕННЯ ПРОБЛЕМ ЗАТРИМАННЯ У КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОВАДЖЕННІ УКРАЇНИ

1.1. Генеза законодавчого унормування та стан наукової розробленості правових аспектів забезпечення прав затриманого

Кримінальні процесуальні закони – не просто звід правил для здійснення правосуддя, вони слугують багатогранним свідченням розвитку суспільства. З історичної позиції ці закони є хронікою еволюції нації, що засвідчує, як змінювалися її уявлення про справедливість, форми провадження та способи врегулювання конфліктів.

У політичному вимірі кримінальне провадження є показником демократичності держави. Його норми демонструють, наскільки ефективно гарантовано права і свободи громадян.

З етичної позиції ці правові акти є відображенням рівня морального розвитку народу. Вони засвідчують, наскільки глибоко моральні засади та суспільна правосвідомість проникли в процесуальні правовідносини, формуючи правосуддя не лише як законний, а й як справедливий процес.

Водночас практична реалізація цих етичних ідеалів виявляється передусім тоді, коли держава застосовує різні форми впливу на особу. Під час кримінального провадження виникають невідкладні випадки застосування заходів процесуального примусу, що вимагають миттєвої реакції на кримінальні правопорушення. У цьому контексті слід констатувати, що затримання є одним із фундаментальних і найдавніших заходів у системі кримінального процесу.

Його генеза історично обумовлена імперативною потребою забезпечення ефективності кримінального провадження та досягнення результативності кримінального переслідування. Збирання доказів, проведення слідчих

(розшукових) дій (зокрема допиту, пред'явлення для впізнання) вимагали безумовної присутності особи, якій інкримінують учинення кримінального правопорушення. Саме тому примусове забезпечення явки підозрюваного до органу досудового розслідування чи суду стало невід'ємною складовою судового процесу. Тож можна стверджувати, що затримання виникло одночасно із зародженням судочинства, проте еволюціонувало від форми приводу до складного заходу кримінального процесуального примусу, чітко регламентованого сучасним законодавством.

Історичні корені цього заходу примусу сягають часів античності та раннього права. Зокрема, ще в Збірнику законів Хаммурапі (Давній Вавилон) зафіксовано практику примусового обмеження свободи, хоча й не в сучасному процесуальному розумінні. Передбачене законом затримання біглих рабів і пов'язані з цим правові наслідки беззаперечно свідчать про глибоку історичну обумовленість необхідності фіксації особи для забезпечення правових інтересів [38].

Початком становлення затримання особи одні науковці вважають договори між Київською Руссю та Візантією 911-го та 944 року [22; 92], інші – «Руську правду» [60; 164; 177], або ж Статут кримінального судочинства 1864 року [150].

Слід зазначити, що договір між Київською Руссю та Візантією 944 року містив положення щодо затримання особи: «Коли од них, (русів), посилатимуть послів і купців, хай приносять вони грамоту, де написано так: “Я послав стільки-то кораблів”, і щоб із тих (грамот) узнали й ми (цесарі), що вони з миром приходять. Якщо ж вони без грамоти прибудуть і передані будуть нам, ми будемо держати їх і стерегти (доти), доки не повістимо князеві вашому (про них). Якщо ж вони руку (зв'язати) не дадуть, а стануть противитись і будуть убиті, то хай не карається за смерть їх князем вашим (той, хто вбив)» [2, с. 12].

Водночас стаття 38 Короткої редакції Руської Правди (у першій спробі уніфікації норм) було закріплено, що ще «убьють татя на своем дворе, либо у клети, или у хлева, то тои убит; аще ли до света держать, то вести его на княжь двор; а оже ли убьють, а люди будут видели связан, то платити в немь» [95, с. 11].

Для розвитку законодавчого унормування затримання неабияке значення мають Литовські статuti 1529-го, 1566-го, 1588 років. Наприклад, в арт. 4 розділу 13 Литовського статуту 1529 року було передбачено місце та порядок доставлення й утримання підозрюваної особи до судового розгляду. Також з положення, що «той пан (власник помістя) повинен утримувати підозрюваного до судового провадження та сповістити про затримання тому пану, чиєю є затримання особа», можна спостерігати розвиток прав затриманої особи. Крім цього, у Литовському статуті 1588 року уточнено час затримання особи до проведення судового розгляду, який становить не довше ніж 2 тижні [2, с. 17].

З XV–XVI ст. кримінальний процес став набувати публічного характеру, про що зазначають Ю. В. Лук'яненко, О. О. Юхно, оскільки злочинні посягання стали розглядати не тільки як приватні інтереси, а й як державні, тобто з цього часу розслідування кримінальних правопорушень стає однією з головних і навіть провідних функцій держави [60, с. 9].

Саме тому обов'язок проведення відповідних заходів було покладено на державних посадових осіб (до прикладу, стаття 50 Судебника 1550 року) [177, с. 19].

Аналіз Соборного уложення 1649 року засвідчує, що вже тоді було чотири види затримання, зокрема затримання на місці злочину, виняткове затримання під час слідства, затримання до надання поручительства, затримання у справах про державні та політичні злочини [164, с. 111].

1718 року після появи поліції було передбачено її можливість затримувати правопорушників. Хоча детального порядку таких дій тоді ще не було, слід акцентувати на ключовому усвідомленні: затримання розглядали як інструмент, що має на меті перешкодити підозрюваному уникнути слідства та суду [29, с. 27].

Цю історичну концепцію відображено в сучасному законодавстві. Саме таке розуміння стало основою пункту 1 частини 1 статті 177 Кримінального процесуального кодексу України, що визначає мету й підстави застосування запобіжних заходів, а затримання, згідно з частиною 2 статті 176 КПК України, є одним із таких тимчасових запобіжних заходів.

Важливим історичним документом є Установи для управління губерній 1775 року, який був виданий імператрицею Катериною II та закріплював право особи, яку тримали під вартою: без оголошення причини або без проведення допиту довше ніж три дні (за винятком випадків розбою, крадіжки, зради чи образи царської особи), подати скаргу на незаконне затримання до Совісного суду, який повинен був протягом доби розглянути її та прийняти рішення про правильність арешту чи звільнення особи на поруки [177, с. 23]. Це був крок до ширшої правової регламентації та захисту прав людини, хоча й у межах тогочасного феодального суспільства.

Затримання за підозрою у вчиненні злочину як окремий процесуальний захід у Статуті кримінального судочинства 1864 року [150] чітко окреслено не було. Стаття 257 Статуту кримінального судочинства 1864 року закріпила підстави, за яких можуть здійснювати затримання та особливості затримання окремих категорій громадян.

Стаття 358 Уложення про покарання кримінальні та виправні редакції 1866 року була спрямована на забезпечення законності дій посадових осіб під час застосування затримання, хоч і на законних підставах, проте з порушенням встановленого порядку затримання [163, с. 43]. Це було важливим кроком у розвитку гарантій прав особи в кримінальному процесі й обмежувало свавілля з боку адміністративної та поліцейської влади.

1919 року Народний комісаріат юстиції УРСР прийняв Інструкцію для народних слідчих. Її розроблення, зауважував П. П. Михайленко, збігається в часі з підготовкою Тимчасового положення про народні суди та революційні трибунали, затвердженого 14 лютого 1919 року [72, с. 123]. Це був один з перших радянських актів, що нормативно закріпив можливість примусового обмеження свободи особи задля проведення оглядів й освідувань.

Інструкція для народних слідчих від 18 червня 1921 року [24, с. 12] деталізувала фактичне обмеження волі особи, закріпивши обов'язок слідчого негайно допитувати затриманого та повідомляти про це відповідні органи, що стало першою спробою встановлення часових меж примусу. Водночас цей документ

легітимізував широке застосування затримання як превентивного заходу для забезпечення проведення слідчих дій, остаточно закріпивши пріоритет державних інтересів над принципом особистої недоторканності.

КПК УРСР 1922 року розглядав затримання як захід попереднього, превентивного характеру [29, с. 30] і закріплювали ті самі підстави для затримання особи, що й Статут кримінального судочинства 1864 року. Крім цього, було встановлено, що орган дізнання протягом 24 год зобов'язаний був повідомити про затримання підозрюваного суд, а в справах, у яких проведення попереднього слідства було обов'язковим, – слідчого або прокурора. Суду, слідчому та прокурору було надано 48 год для підтвердження взяття під варту. Загальний строк затримання становив 72 год [177, с. 31].

Кримінальне процесуальне законодавство було спрямоване на обслуговування політичних інтересів, тому реалізація навіть формально проголошених прав особи фактично зводилася до декларацій [60, с. 19].

Конституція СРСР 1936 року формально закріпила право особи на особисту недоторканність, яке було обмежено лише за рішенням суду або санкцією прокурора [46]. Однак ці декларації не були імplementовані в галузеве законодавство, і протягом 1930–1950-х років фактично спостерігалось поширення позасудових репресій, що нівелювало будь-які гарантії. Це період невідповідності між конституційними нормами та жорстокою правозастосовною практикою, що засвідчує критичну важливість реального, а не лише декларованого забезпечення прав.

Згодом було здійснено реформування, що мало на меті забезпечити законність. Прийняття Основ кримінального судочинства Союзу РСР та союзних республік 1958 року та КПК УРСР 1960 року стало ключовим. У цих актах затримання сформулювалось як окремий захід процесуального примусу, що слугував попередженням необґрунтованих арештів. У статті 106 КПК УРСР 1960 року було передбачено, що прокурор мав 48 год для санкціонування взяття під варту або звільнення затриманого [52]. Тобто затримання було визначено як початковий етап взяття під варту. Надзвичайно важливим стало закріплення прав затриманої особи

(стаття 106 КПК України), зокрема права знати підстави затримання, мотиви, дату, час, місце, мати побачення із захисником і клопотати про перевірку правомірності затримання.

З огляду на негативну практику застосування законодавства, Рада Європи жорстко розкритикувала КПК УРСР 1960 року, зокрема через: 1) його надмірну авторитарність і забюрократизованість процесу, у якому судові засідання відіграє обмежену роль; 2) майже цілковиту відсутність змагальності й усунення сторони захисту від участі в збиранні та фіксації доказів; 3) відсутність ефективних гарантій належного судочинства; 4) надмірну та значну неврегульованість повноважень прокуратури, яка переважно відповідає за забезпечення законності, а не за проведення розслідування; 5) відсутність судового контролю за діяльністю слідчих органів та міліції; 6) потужний інституційний тиск щодо винесення обвинувального вироку й відсутність незалежності суддів; 7) порушення демократичних стандартів щодо остаточності [122, с. 5]

1976 року було прийнято Положення про порядок короткочасного затримання осіб, підозрюваних у вчиненні злочину [85]. Цей акт виокремив затримання як самостійний інститут, метою якого було з'ясування причетності особи до злочину та вирішення питання про застосування запобіжного заходу (взяття під варту).

Конституція України 1996 року (стаття 29) чітко закріпила, що тримання під вартою є тимчасовим запобіжним заходом [47]. Далі в статті передбачено, що обґрунтованість тримання під вартою протягом 72 год має бути перевірена судом. Затриману особу негайно звільняють, якщо протягом 72 год моменту затримання їй не вручено вмотивованого рішення суду про тримання під вартою. Фактично відмова визнавати затримання тимчасовим запобіжним заходом створило прогалину, яка дає змогу тримати особу під фактичною вартою без судового контролю за відсутності офіційного запобіжного заходу.

Лише 2001 року, на вимогу відповідності Конституції України, до частини 2 статті 148 КПК УРСР 1960 року було внесено зміни, які офіційно визнали затримання особи тимчасовим запобіжним заходом. Попри термінологічні нюанси,

це положення щодо затримання чітко визначило його місце в кримінальному процесі.

Важливим етапом, що кардинально вплинув на подальше розуміння та закріплення затримання особи, стала ратифікація 1997 року Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод [45]. Вона містить високі міжнародні стандарти дотримання права особи на свободу й особисту недоторканність і, згідно зі статтею 9 Конституції України, набула статусу частини національного законодавства. Водночас 2006 року прийняття Закону України «Про виконання рішень та застосування практики Європейського суду з прав людини» стало важливим кроком для усунення причин порушення Україною Конвенції та впровадження європейських стандартів прав людини в українське судочинство [100].

Зобов'язання щодо дотримання Україною високих стандартів забезпечення права на свободу й особисту недоторканність позитивно вплинуло на реформування кримінальної юстиції. Це сприяло прийняттю чинного КПК України 2012 року, де затримання особи було віднесено до заходів забезпечення кримінального провадження, регламентовано чіткий порядок його здійснення, строк і види затримання. Попри значний прогрес, досягнутий унаслідок прийняття чинного КПК України 2012 року, затримання особи потребує подальшого вдосконалення.

Отже, можна виокремити такі етапи становлення затримання:

- виникнення правової регламентації (початок X–XV ст.). З'являються перші спроби законодавчого оформлення затримання. Вплив римського права (де вже було передбачено певні гарантії, хоча й обмежені) через візантійське право. Формується розуміння необхідності санкції влади для тримання під вартою. На цьому етапі затримання еволюціонувало від фактичного фізичного обмеження свободи до обов'язку передати правопорушника до уповноваженого органу, проте чітких гарантій прав затриманих майже не було;

- модернізація затримання особи (початок XVI – початок XX ст.). Поступово формується ідея, що тримання під вартою (арешт) має бути не адміністративним

свавіллям, а рішенням суду або уповноваженої влади. Цей період вирізнявся впровадженням нових підходів до порядку затримання, зокрема особливостями затримання певних категорій громадян. Посилено роль прокуратури та суду в контролі за законністю затримання.

У період законодавчого оформлення затримання (початок XX століття – 2012 рік) затримання набуло системного й детального нормативного закріплення в межах нових КПК, згодом – і як тимчасовий запобіжний захід. Було закріплено чітку процедуру затримання та широкий перелік прав затриманого. Установлено термін затримання до 72 год, але судового контролю за цим затриманням не було. Суд втручався лише під час обрання запобіжного заходу;

– сучасний етап розвитку (з 2012 року й донині) – відповідність міжнародним стандартам прав людини, зокрема практиці ЄСПЛ. Запровадження судового контролю за законністю та обґрунтованістю затримання протягом 72 годин. Детальна регламентація прав затриманого.

Попри зазначені досягнення, чинний КПК України має низку недоліків, які потребують пильної уваги, зокрема нагальною є потреба врегулювати затримання та роботу з доказами, отриманими за допомогою новітніх технологій (ШІ, цифрові сліди), що потребує спеціальних норм; затримання до умов повномасштабної війни, постійний аналіз практики ЄСПЛ і найкращих європейських практик для подальшої гармонізації національного законодавства.

Отже, затримання особи хоча й пройшло значний шлях розвитку, продовжує бути динамічною сферою, що вимагає постійного аналізу, реформування задля забезпечення найвищих стандартів прав людини в Україні.

Затримання особи в кримінальному провадженні активно досліджували вчені, вивчали його суть, природу як тимчасового заходу кримінального процесуального примусу.

Слушно зауважує О. В. Шульга, що деякі питання реалізації норм затримання в сучасній правозастосовній практиці відповідних державних органів і посадових осіб знаходяться за межами цих досліджень, не знайшли свого

відображення та вирішення ні у відомчих нормативно-правових актах, ні в науковій літературі [176, с. 232].

Аналіз дослідження затримання розпочнемо з моменту відновлення державної незалежності України, що є точкою відліку для формування сучасного національного правотворення та правозастосування. Основні його аспекти висвітлив І. М. Бацько, окресливши проблеми й особливості затримання підозрюваного в кримінальному процесі України на початку 2000-х років [11].

Знаний український вчений-криміналіст і процесуаліст В. М. Тертишник у статті «Проблеми процесуальної форми затримання особи у кримінальному процесі» (2003) акцентував на недоліках і прогалинах у процесуальній формі затримання особи, яка діяла на той час згідно з КПК 1960 року [153].

У навчальному посібнику «Розшук і затримання підозрюваних (звинувачених) у наркобізнесі», виданому 2005 року, Є. І. Макаренко зосереджував увагу на практичних аспектах затримання осіб [63].

Досліджував проблеми обґрунтування та мотивування рішень про затримання підозрюваних М. А. Погорецький 2007 року, що було одним з ключових недоліків кримінально-процесуального законодавства та правозастосовної практики України [84].

Недоліки КПК УРСР 1960 року щодо затримання, які не відповідали міжнародним демократичним стандартам, виокремлює М. М. Сербін у статті «Затримання підозрюваного в кримінальному процесі: порівняльно-правовий аналіз» (2008) [121].

У статті «Юридична природа затримання: постановка проблеми» В. П. Бірюкова акцентує на теоретичних і концептуальних питаннях правової природи затримання особи в кримінальному процесі [14].

Отже, науковці критикували недоліки КПК УРСР 1960 року щодо затримання, обґрунтовуючи потребу суттєвого його реформування та наближення до європейських стандартів.

На рівні дисертаційних досліджень проблеми затримання як заходу кримінально-процесуального примусу розглядав О. Г. Олександровський, зокрема в дисертації «Затримання підозрюваного у вчиненні злочину та застосування щодо особи запобіжного заходу у вигляді тримання під вартою до висунення їй обвинувачення» (1992), яку написано в умовах, коли Україна тільки-но здобула незалежність, а кримінально-процесуальне законодавство ґрунтувалося на радянських принципах [79].

Дисертація В. О. Малярвої «Тактико-криміналістичні та процесуальні основи пошуку та затримання злочинця» 2005 року присвячена не лише процесуальним нормам щодо затримання, а й використанню криміналістичних тактик, як виявити, розшукати та провести затримання безпечно та ефективно [67].

Дисертація О. І. Білоусова «Затримання підозрюваного як тимчасовий запобіжний захід у кримінальному процесі України» (2006) присвячена розумінню правової природи затримання саме як тимчасового запобіжного заходу [12].

Запропонувала шляхи вдосконалення затримання особи А. К. Чернова 2009 року, захистивши дисертацію на тему «Затримання особи, підозрюваної в скоєнні злочину» [175].

Загалом ці дисертації були спрямовані на дослідження проблемних питань саме правового регулювання затримання особи до набрання чинності КПК України 2012 року.

2016 року було захищено одразу 2 дисертації з цієї проблематики. О. В. Шульга в роботі «Затримання уповноваженою службовою особою у кримінальному провадженні», крім мети, підстав, порядку затримання уповноваженою службовою особою, розглядає деякі питання щодо забезпечення прав і законних інтересів особи, затриманої уповноваженою службовою особою. Запропоновано класифікацію прав таких осіб: права, що забезпечують знання суті підозри; права, що забезпечують захист від підозри у вчиненні злочину всіма законними способами та засобами; права, що забезпечують дотримання та захист інших прав цієї особи в умовах ізоляції [177, с. 190]. Другим дослідженням було «Затримання особи як захід забезпечення кримінального провадження»

Ю. В. Лук'яненко. У своїй праці він аналізував функціональну роль затримання та запропонував розширити підстави затримання уповноваженою службовою особою, серед яких: порушення запобіжного заходу у вигляді домашнього арешту; оголошення особи в розшук; наявність фактичних даних, отриманих під час оперативно-розшукових заходів, що свідчать про причетність особи до вчинення кримінального правопорушення, і вона намагається переховуватися від органів досудового розслідування, прокуратури та/або суду [59, с. 75]. На наш погляд, ця пропозиція є дискусійною. Щодо перших двох пунктів можна їх вважати частково правильними, оскільки якщо особа, щодо якої застосовано домашній арешт, порушує його умови, це свідчить про її ненадійність і може виправдати негайне затримання для подальшого вирішення питання про зміну запобіжного заходу на більш суворий (зокрема, тримання під вартою). Це передбачено чинним КПК України (статтями 177, 181, 182, 187, 194), де невиконання обов'язків, покладених судом, є підставою для обрання суворішого запобіжного заходу. Якщо особу оголошено в розшук, це означає, що вона переховується від органів правосуддя. Негайне затримання в такому разі є необхідним для забезпечення її участі в кримінальному провадженні. Це також вже є по суті підставою для затримання в чинному КПК (хоча може бути не прямо прописана як окрема «підстава затримання без ухвали», але впливає з необхідності забезпечити виконання ухвали про дозвіл на затримання для приводу.

Серйозні застереження викликає третій пункт через потенційне порушення гарантій прав людини. ЄСПЛ неодноразово акцентував, що затримання для розслідування є неприпустимим. Затримання має ґрунтуватися на обґрунтованій підозрі [143].

У дисертації Є. В. Дояра «Затримання особи у кримінальному провадженні» на основі вивчення законодавства, наукових джерел, результатів узагальнення слідчої та судової практики здійснено комплексне дослідження затримання особи в кримінальному провадженні. За результатами вивчення доктринальних і нормативних джерел щодо сутності поняття «затримання» сформульовано його визначення, за яким затримання – це захід кримінального процесуального примусу,

що полягає в тимчасовій ізоляції особи, яка вчинила кримінальне правопорушення, з метою отримати (перевірити) незаперечні докази, що підтверджують вину в кримінальному провадженні, для вирішення питання про обрання затриманому запобіжного заходу у вигляді взяття під варту [29, с. 2]. Вважаємо, що мета отримати (перевірити) незаперечні докази, що підтверджують вину, є суперечливою. Затримання не є засобом збирання доказів вини.

Дослідженню затримання особи в кримінальному процесі присвячено також дисертацію М. М. Потоцького «Затримання особи за підозрою у вчиненні кримінального правопорушення» 2022 року, у якій визначено такі поняття, як уповноважені/неуповноважені суб'єкти, протокольна фіксація, безпосередність, короткостроковість, прокурорський нагляд, судовий контроль, що є важливими для затримання в сучасному кримінальному процесі. Проте автор намагається розмежувати стандарти «обґрунтованої підозри» й «достатньої підстави» залежно від суб'єкта затримання (уповноважені/неуповноважені особи) та обставин («щойно» або «втрачено параметр щойності»). Автор зазначає, що найнижчий стандарт «обґрунтована підозра» може бути використано як не уповноваженими (цивільними) особами, так і уповноваженими службовими особами [92, с. 3]. Це визначення має дискусійний характер. Обґрунтована підозра – це єдиний і достатній стандарт для затримання будь-якою особою.

У дисертації О. В. Маник «Процесуальний порядок затримання особи без ухвали слідчого судді» здійснено теоретичне узагальнення і запропоновано нове вирішення наукового завдання, що має вагоме значення для подальшого розвитку й удосконалення процесуального порядку затримання особи без ухвали слідчого судді. Визначено теоретико-правові основи затримання особи без ухвали слідчого судді. Надано пропозиції щодо забезпечення законності під час затримання особи без ухвали слідчого судді [68].

У дослідженні «Забезпечення прав при затриманні окремої категорії осіб» 2024 року В. В. Драгунов детально досліджує класифікацію затримання (за джерелом регулювання, особливістю кримінальної процесуальної форми, суб'єктом, сферою реалізації), міжнародні стандарти в його застосуванні, а також

особливості затримання та притягнення до відповідальності осіб, які мають спеціальний кримінальний процесуальний статус. Запропоновано модель щодо суддів ВАКС і народних депутатів (обов'язок Генпрокурора внести відомості до ЄРДР не пізніше ніж 24 год з моменту отримання повідомлення з будь-якого джерела відомостей, що можуть свідчити про вчинення ними кримінального правопорушення [32, с. 6]. Стаття 215 КПК України вже зобов'язує прокурора невідкладно, але не пізніше ніж за 24 год внести відомості до ЄРДР після отримання заяви/повідомлення про кримінальне правопорушення. Якщо дисертант пропонує особливий порядок для цієї категорії осіб, то має бути чітко обґрунтовано, чому саме Генпрокурор, а не будь-який прокурор (як це відбувається з іншими злочинами), і чому це покращить систему.

Проблемні аспекти затримання злочинців вивчали у монографічних дослідженнях В. І. Борисов, Н. В. Глинська, В. С. Зеленецький, О. Г. Шило («Проблеми затримання та взяття під варту в процесі дізнання та досудового слідства в Україні», 2005) [16], А. П. Бущенко («Проти катувань ...» Розділ 3, 2005) [17], О. І. Білоусов, С. М. Смоков («Затримання підозрюваного у кримінальному процесі України», 2009) [13], Є. І. Макаренко («Теорія та практика встановлення й затримання осіб, якими вчинено злочин», 2011) [64], Ю. В. Лук'яненко., О. О. Юхно («Затримання особи як захід забезпечення кримінального провадження», 2016) [60], Д. О. Савицький., О. В. Шульга («Затримання уповноваженою службовою особою у кримінальному провадженні:», 2017) [119],

Д. В. Лазарева («Затримання уповноваженою службовою особою у кримінальному процесі України», 2018) [55], А.-М. Ю. Ангеленюк («Затримання підозрюваного уповноваженою особою в провадженнях про незаконний обіг наркотичних засобів і психотропних речовин (процесуальні та криміналістичні аспекти)», 2018) [2].

Отже, аналіз наукових праць, присвячених затриманню особи в кримінальному провадженні, свідчить про його актуальність і багатоаспектність. Науковці активно вивчають історичний розвиток, міжнародні стандарти, правову

природу, процесуальний порядок та проблематику застосування затримання як до реформування КПК України 2012 року, так і в умовах чинного законодавства, а проблеми забезпечення прав затриманого досі належно не досліджено.

Водночас, попри значні наукові напрацювання, низка загальних питань залишається дискусійною, а зміни в практичній діяльності вимагають подальшого поглибленого аналізу. Зокрема, досі тривають суперечки щодо єдиного розуміння правової природи затримання, чіткої регламентації його мети, а також ефективності механізмів судового контролю як ключової гарантії проти незаконного позбавлення волі. У цьому контексті актуальним є аналіз процесуального керівництва не лише як інструменту обвинувачення, а й як форми нагляду за законністю обмеження прав людини.

Гостро постає проблема балансу між ефективністю досудового розслідування та забезпеченням фундаментальних прав затриманої особи на свободу й особисту недоторканність. Крім цього, увагу привертають аспекти, пов'язані з впливом новітніх технологій (зокрема, систем електронної фіксації затримання) на забезпечення прозорості процесу й мінімізацію ризиків неналежного поводження із затриманими. Саме ці прогалини, а також потреба в розробленні конкретних пропозицій для вдосконалення національного законодавства та правозастосовної практики засвідчують необхідність здійснення комплексного дослідження, спрямованого на вдосконалення процесуального порядку затримання та посилення гарантій прав людини.

1.2. Правове регулювання затримання особи у кримінальному провадженні

Затримання є одним із заходів обмеження прав людини в кримінальному провадженні, що потребує чіткого та всебічного правового регулювання. Водночас воно є необхідним інструментом для органів правопорядку, що дає змогу забезпечити ефективне розслідування кримінальних правопорушень, водночас

гарантувати права та свободи особи, зокрема запобігання переховуванню від органів досудового розслідування, суду та знищенню доказів, перешкоджання встановленню достовірних даних, недопущення вчиненню нових кримінальних правопорушень, забезпечення проведення невідкладних слідчих (розшукових) дій, встановлення особи тощо.

Затримання особи загалом і забезпечення прав затриманого зокрема є постійним джерелом наукових і практичних суперечок в Україні, а після запровадження воєнного стану в Україні та з огляду на постійні зміни й доповнення до нього коло питань для цих дискусій лише актуалізувалося та розширилося. Ми поділяємо позицію С. О. Заїки, що затримання підозрюваного супроводжується численними проблемами, які зумовлені відсутністю єдиного поняття затримання підозрюваного (обвинуваченого), комплексного відображення цього поняття в законодавчих актах, єдності поглядів з основних питань затримання, а також наявними на практиці порушеннями прав особи під час його затримання, неналежним ставленням до цього, подвійним стандартом в оцінюванні порушень [37, с. 67].

Про затримання йдеться в статті 29 Конституції України, де безпосередньо закріплено право на свободу й особисту недоторканність і встановлено, що затримання допустиме лише на підставах і в порядку, визначених законом, та за рішенням суду [47]. Низка інших конституційних норм, зокрема статті 28, 59, 62, забезпечують права затриманої особи, формуючи комплексний механізм захисту від можливих зловживань і порушень. Вони не просто доповнюють статтю 29 Конституції України, а й створюють цілісну систему захисту прав людини під час затримання, забезпечуючи, щоб цей примусовий захід застосовували виключно в законних межах, з повагою до гідності особи та з дотриманням усіх процесуальних гарантій. Водночас у рішенні ЄСПЛ від 2 жовтня 1980 року у справі «Гуццарді проти Італії» право на свободу й особисту недоторканність розуміють як концепцію, згідно з якою недоторканність слід розглядати разом зі свободою як гарантію проти свавільного втручання матеріального чи процесуального характеру [132].

Це рішення має ключове значення для правового регулювання затримання та обмеження свободи, оскільки воно сформувало практику застосування статті 5 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод (далі – Конвенція), розширило поняття «позбавлення свободи». У статті 5 Конвенції визначено вимоги до позбавлення свободи, водночас щодо неухильного дотримання засад законності, обґрунтованості, оперативності та судового контролю.

Особливості застосування цієї статті 5 для кримінального провадження полягають у положенні про те, що законним є арешт або затримання особи, здійснені з метою допровадження її до компетентного судового органу за наявності обґрунтованої підозри у вчиненні нею правопорушення або якщо обґрунтовано вважається необхідним запобігти вчиненню нею правопорушення чи її втечі після його вчинення [45].

Слід зосередити увагу саме на понятті обґрунтованої підозри як єдиної підстави для затримання, засвідчити неприпустимість затримання для розслідування з метою збирання доказів, про що зазначав Є. В. Дояр [29]. Більшість доказів, на основі яких буде повідомлено про підозру, мають бути зібрані до затримання. Метою затримання не є саме розслідування чи збирання доказів. Мета – забезпечити доставлення особи до суду для вирішення питання про її подальше утримання або звільнення. Обґрунтована підозра – вирішальний критерій. ЄСПЛ у справі «Фокс, Гемпбелл і Гартлі проти Сполученого Королівства» акцентує, що це поняття слід тлумачити як «наявність фактів або інформації, які могли б переконати об'єктивного спостерігача в тому, що відповідна особа могла вчинити злочин» [185].

Законодавець закріпив цей стандарт у низці положень Кодексу, проте не надав йому нормативного визначення. З огляду на положення, закріплені в статті 17 Закону України «Про виконання рішень та застосування практики Європейського суду з прав людини», слідчим суддям слід застосовувати Конвенцію та практику ЄСПЛ як джерело права.

ЄСПЛ постійно зауважує, що законність позбавлення свободи означає не лише відповідність національному закону, а й відповідність верховенству права. Це

охоплює вимоги до якості закону та відсутність свавілля в його застосуванні. Для прикладу, рішення у справах «Харченко проти України» [147] критикували українську практику затримання за надмірну тривалість перебування особи під контролем до моменту офіційного оформлення затримання. У пункті 175 рішення від 21 квітня 2011 року у справі «Нечипорук і Йонкало проти України» термін «обґрунтована підозра» означає, що є факти або інформація, які можуть переконати об'єктивного спостерігача в тому, що особа, про яку йдеться, могла вчинити правопорушення [143]. Про це зазначено і в справі «Мюррей проти Сполученого Королівства». ЄСПЛ дійшов висновку, що факти, на яких ґрунтується підозра, не повинні бути такого самого рівня, як ті, що необхідні для висунення обвинувачення, що відбувається на подальших етапах провадження [187].

Отже, органи правопорядку (поліція, прокуратура тощо), які здійснюють затримання, зобов'язані переконливо обґрунтувати свої дії. Це не може бути їхнім суб'єктивним бажанням чи припущенням. Це обґрунтування має ґрунтуватися виключно на конкретних, наявних фактах і відомостях, а не на загальних враженнях, чутках чи абстрактних міркуваннях. Ці факти мають бути доступними, відомими на момент затримання, об'єктивно свідчити про те, що затримана особа могла вчинити кримінальне правопорушення. Цей поріг є нижчим, ніж повне доведення вини (що є завданням суду), але вищим, ніж просто підозра без будь-яких підтверджень [4, с. 209]. За результатами проведеного нами анкетування, 93, 9 % опитаних слідчих та 87 % поділяють нашу позицію (*Додаток Б, В*).

Досліджуючи вимоги статті 5 Конвенції, важливо не лише розуміти її зміст, а й зважати на точність термінології, яку використовує ЄСПЛ. Зокрема, у контексті перевірки правомірності позбавлення свободи нерідко постає питання про співвідношення та відмінність понять «законність затримання» і «обґрунтованість затримання». Наприклад, В. В. Драгунов використовує їх як синоніми [32, с. 50–60], проте їх правове значення та обсяг перевірки, чого вимагає Конвенція, різняться. Хоча ЄСПЛ перевіряє обидва аспекти, важливо розрізняти їх для необхідної точності. Законність стосується відповідності національному закону та Конвенції загалом, а обґрунтованість – наявності достатніх фактів для підозри.

Конвенція не встановлює чітких меж для доставлення затриманого до відповідної посадової особи, орієнтиром для прецедентної практики ЄСПЛ є рішення у справі «Броган проти Сполученого Королівства» [130]. У цьому рішенні Суд постановив, що тримання під вартою в поліції, яке тривало чотири дні та шість годин без судового контролю, виходило за межі суворих часових обмежень, встановлених пунктом 3 статті 5 Конвенції. Строк, що перевищує цю межу, завжди визнає ЄСПЛ як порушення стандартів Конвенції. Практика ЄСПЛ (зокрема, справи «Чанєв проти України») [148] сформувала чіткі вимоги до судового контролю затримання. У справі «Кулик проти України» [138] акцентовано на важливості негайного повідомлення затриманого зрозумілою для нього мовою про причини арешту та висунуті обвинувачення, а також про його права. У справі «Ліфінцев та інші проти України» встановлено порушення пункту 2 статті 5 ЄКПЛ у зв'язку з відсутністю негайного повідомлення про причини затримання до складання протоколу затримання [139].

Рішення ЄСПЛ щодо жорстокого поводження або неналежних умов тримання (справи «Коробов проти України» [137], «Сукачов проти України» [146]) змушують Україну реформувати систему ізоляторів тимчасового тримання та місць попереднього ув'язнення.

Отже, відповідно до статті 5 Конвенції, реалізація прав затриманої особи має відповідати таким ключовим стандартам:

- затримання має ґрунтуватися на обґрунтованій підозрі, вичерпним повинен бути перелік законних підстав для позбавлення свободи;
- право затриманої особи бути негайно поінформованою зрозумілою для неї мовою про підстави його арешту;
- затримана особа має бути негайно доставлена до суду для перевірки законності й обґрунтованості затримання. Неприпустимими є зволікання, навіть якщо вони пов'язані з організаційними складнощами чи тяжкістю інкримінованого кримінального правопорушення;
- затримана особа має право бути особисто заслуханою органом, який перевіряє законність її затримання. Навіть якщо рішення про арешт приймали

заочно через переховування особи, після її фактичного затримання вона має постати перед судом;

- розгляд справи судом упродовж розумного строку;
- право бути звільненою з наданням гарантій явки в судове засідання;
- національне законодавство має передбачати доступний та ефективний механізм оскарження законності затримання;
- у разі визнання незаконного затримання особа повинна мати право на відшкодування завданої шкоди [4, с. 210].

Необхідно передбачити в КПК України чітке та вичерпне визначення термінів «обґрунтована підозра», з огляду на усталену практику ЄСПЛ (справи «Фокс, Гемпбелл і Гартлі проти Сполученого Королівства» [173] та «Нечипорук і Йонкало проти України» [143]). Це усуне неоднозначність у застосуванні норми та знизить ризик зловживань. Пропонуємо доповнити статтю 3 КПК України новим абзацом, що визначає обґрунтовану підозру як наявність достатніх доказів, які підтверджують, що конкретна особа могла вчинити кримінальне правопорушення. Докази, що обґрунтовують затримання, утворюють сукупність фактичних даних, зафіксованих у належних джерелах, які можуть бути дослідженими всіма сторонами провадження. Відсутність обґрунтованої підозри на момент затримання робить затримання незаконним і порушує права особи на свободу. Запропоноване визначення узгоджує КПК України з основними принципами судової практики ЄСПЛ та безпосередньо пов'язує відсутність обґрунтованої підозри з порушенням права на свободу, посилюючи фундаментальну важливість цього стандарту [4, с. 210].

Необхідність запровадження таких змін підтверджує також неоднозначна судова практика. Яскравим прикладом є Ухвала Петриківського районного суду Дніпропетровської області від 7 грудня 2018 року, яку аналізувала у своїй статті І. Блохіна, де слідчий суддя дійшов висновку, що на етапі досудового розслідування він не вправі оцінювати докази з позиції їх належності, допустимості, достовірності й достатності [15].

Цей висновок слідчого судді, на наш погляд, є прикладом неправильного розуміння повноважень. Оцінка обґрунтованої підозри – це саме те, що слідчий суддя зобов'язаний робити. Він має переконатися, що в слідства є достатні достовірні дані для затримання, а не просто суб'єктивні припущення. Це і є перевірка належності, допустимості, достовірності й достатності доказів для законності затримання. Наша пропозиція спрямована на те, щоб зобов'язати слідчих суддів робити саме цю оцінку. Вона надає йому чіткі критерії (наявність фактів, що переконують компетентну особу) для перевірки, щоб запобігти незаконним затриманням, які ґрунтуються на недостатніх доказах. Отже, без чіткого визначення обґрунтованої підозри в законі слідчі судді можуть відмовлятися від своїх повноважень, що суперечить стандартам ЄСПЛ. Наша пропозиція спрямована на усунення цієї суперечності [4, с. 210].

Розширює розуміння правового регулювання затримання Міжнародний пакт про громадянські і політичні права. У статті 9 цього документа передбачено принцип законності, аналогічний до статті 5 Конвенції, право на негайне інформування (стаття 9) про причини арешту й обвинувачення зрозумілою мовою. Це цілком корелює з пунктом 2 статті 5 Конвенції. Право на швидкий судовий контроль (стаття 9): негайна доставка до судді або іншої уповноваженої особи, право на судовий розгляд протягом розумного строку або на звільнення. Це відповідає пункту 3 статті 5 Конвенції.

Увагу привертає і питання забезпечення прав людини під час затримання відповідно до Міжнародних стандартів щодо правового забезпечення прав і свобод людини, прийнятих Організацією Об'єднаних Націй. Ці документи деталізують не лише процесуальні гарантії, а й аспекти поведження із затриманими, що є важливими для забезпечення їхньої гідності та безпеки (Резолюції Генеральної Асамблеї ООН № 3452 від 9 грудня 1988 року, Декларація про захист усіх осіб від тортур та інших жорстоких, нелюдських або таких, що принижують гідність, видів поведження і покарання) [27].

Резолюція Генеральної Асамблеї ООН «Звід принципів захисту всіх осіб, що піддаються затриманню чи ув'язненню в будь-якій формі» від 9 грудня 1988 року № 43/173 посилює ці гарантії [120].

Слід зазначити, що в англійській мові як в офіційній мові міжнародного спілкування та правових систем є щонайменше два основні терміни на позначення процедури обмеження свободи – «arrest» і «detention». Їх чітке розмежування є ключовим для розуміння міжнародних правових стандартів і гармонізації національної термінології. Наприклад, Britannica, одна з найвідоміших у світі енциклопедій англійською мовою, пропонує таке визначення: арешт (arrest) – це затримання особи з обмеженням її свободи, що застосовують для забезпечення дотримання закону. У кримінальному провадженні арешт використовують для утримання особи до пред'явлення обвинувачення або з метою запобігання вчиненню злочину [180]. Водночас Агентство Європейського Союзу з фундаментальних прав (FRA) у доповіді «Criminal detention conditions in the European Union: rules and reality» надає лаконічніше та процесуально орієнтоване визначення: кримінальне затримання (detention) – це позбавлення волі особи відповідно до закону у зв'язку з учиненням злочину [194, с. 11].

Таке розмежування засвідчує, що термін «arrest» переважно фокусується на початку обмеження свободи, натомість «detention» описує тривалість цього обмеження та правовий статус особи.

У юридичній практиці США поняття «arrest» і «detention» мають чіткі відмінності, що виявляється передусім у контексті кримінального процесу. Згідно з Модельним кодексом кримінальної процедури США (US Model Code of Criminal Procedure), ці терміни визначено так: арешт (arrest) – це акт затримання (apprehending) особи за підозрою у вчиненні кримінального правопорушення. Це початкова дія, пов'язана із фізичним позбавленням свободи. Затримання (detention) – це правовий статус особи, яка вже перебуває під вартою. Це тривалий стан обмеження свободи, що настає після арешту і триває доти, доки особа не буде звільнена або не постане перед судом [200].

Глибокий науковий пошук здійснив О. Г. Кушніренко, про що також зазначили Ю. В. Лук'яненко й О. О. Юхно. У статті 1 розділу 9 Конституції США передбачено, що кожен громадянин, який зазнав арешту, має право безперешкодно звернутися до суду з клопотанням про перевірку законності, обґрунтованості та правильності позбавлення його свободи [60, с. 70]. Слід зауважити, що визначення понять «detention» і «arrest» можуть істотно відрізнятися залежно від правової системи та мовних особливостей конкретної країни. Мовні нюанси відіграють тут важливу роль, оскільки прямий переклад не завжди відображає юридичну суть термінів. Крім цього, кожна держава має власні процесуальні кодекси та закони, що регламентують ці поняття, що зумовлює різноманітність їх інтерпретацій. У цьому контексті слід акцентувати саме на сутнісному наповненні кожного з термінів, які використовують у національних законодавствах різних країн. Для прикладу, в Італії затримання застосовують у разі, якщо є серйозні докази винуватості особи й підстави побоюватися, що вона переховуватиметься, а невжиття відповідних заходів може призвести до реальної загрози для інших [28, с. 126]. Водночас у Польщі затримання застосовують виключно у випадках, коли інший варіант неможливий [94]. Відповідно до статті 120 КПК Литовської Республіки, розрізняють затримання як один із видів запобіжних заходів (стаття 120) і тимчасове затримання як вид інших процесуальних запобіжних заходів (стаття 140). Рішення про тимчасове затримання приймає виконавець досудового слідства або прокурор, які можуть його здійснювати щодо осіб, яких застали під час або після вчинення злочину чи злочинних дій, а також коли є підстави вважати, що така особа може втекти, коли не можна встановити особу, а також в інших випадках, коли є певні підстави чи умови щодо цього. Підставами для його затримання можуть стати припущення, що підозрюваний може: втекти (переховуватися) від органів досудового слідства, прокуратури або суду; перешкодити процесу слідства; вчинити нове кримінальне правопорушення [51].

Для України унормування затримання в цих країнах є важливим, оскільки саме з цими державами нині проводять спільні розслідування для Міжнародного кримінального суду.

Забезпечення права на свободу й особисту недоторканність також закріплено в КПК Франції. Правом затримання та доставлення до найближчої посадової особи судової поліції наділені приватні особи у випадку вчинення особою явного злочину чи проступку, що карається тюремним ув'язненням (стаття 73 КПК Франції). Метою затримання визнано необхідність забезпечення заяв і відповідей свідків або підозрюваних, для чого їх тримають у розпорядженні поліції протягом певного часу, а судова поліція вправі затримати особу, яка може надати необхідні відомості. Таке затримання можливе під час проведення дізнання очевидних злочинів (проступків) і початкового дізнання. Також під час проведення початкового дізнання особа може бути затримана в разі, якщо проти неї наявні докази вини [190].

З огляду на зазначене, слід констатувати, що в КПК України за аналогією з федеральним законодавством США затриманий має право безперешкодно звернутися до суду з клопотанням про перевірку законності, обґрунтованості та правильності позбавлення його свободи. Водночас для кримінального процесуального затримання таких країн, як Польща, Італія, Литва, визначено підстави й умови затримання особи без ухвали слідчого судді, суду. Отже, для усунення законодавчих недоліків доцільно конкретніше визначити підстави та умови затримання особи без ухвали слідчого судді [3, с. 259].

На противагу національному кримінальному процесуальному законодавству, закордонний досвід різниться в аналізованих питаннях. Процесуальний порядок передбачає меншу кількість обставин і випадків, що дають змогу впевнено констатувати, що особа є затриманою в процесуальному розумінні. Здебільшого іноземний законодавець, з огляду на наявні переклади, оперує таким поняттям, як арешт, що не завжди дає змогу правильно й однозначно сприйняти, чи це аналог затримання як тимчасового запобіжного заходу за КПК України, чи це процесуальні дії на кшталт національного взяття під варту як найбільш суворого запобіжного заходу.

Стосовно цього ЄСПЛ у справі «Кеммаше проти Франції» постановив, що для оцінки законності арешту або затримання (Суд використовує ширший термін

«every deprivation» – «кожне позбавлення свободи») вони мають відповідати як матеріальним, так і процесуальним нормам національного права [186].

Це засвідчує, що міжнародні стандарти, зокрема стаття 5 Конвенції, вимагають від держав-учасниць чіткого законодавчого регулювання процедур обмеження свободи.

З огляду на визначення цього поняття в українській науці, слід зауважити, що, попри важливість чіткого визначення термінів, КПК України не надає їх вичерпного тлумачення. Науковці намагаються заповнити цю прогалину, але їхні визначення часто є загальними й не здатні охопити всі аспекти. Вони здебільшого посилаються на положення КПК України. У деяких публікаціях зазначено [10; 206], що поняття «затримана особа» в чинному КПК України використано не щодо однієї події, а щодо різних ситуацій, що можуть виникати та/або продовжуватися на підставах і в порядку, визначених чинним КПК України, зокрема:

1) характеризуючи підозрюваного як учасника кримінального провадження (цього процесуального статусу особа може набути, зокрема, й у момент затримання за підозрою у вчиненні кримінального правопорушення (частина 1 статті 42 КПК України));

Водночас КПК України передбачає таке затримання на підставі ухвали слідчого судді, суду (частина 1 статті 207 КПК України) або ж без неї, яке своєю чергою поділяють на затримання уповноваженою службовою особою (стаття 208 КПК України) або ж кожною особою (частини 2, 3 статті 207 КПК України);

2) затриманою може бути особа у зв'язку з її розшуком компетентним органом іноземної держави для притягнення до кримінальної відповідальності або виконання вироку (абзац 2 частини 4 статті 208 КПК України);

3) затриманою є й особа, яку розшукує Міжнародний кримінальний суд або щодо якої надійшло прохання Міжнародного кримінального суду про тимчасовий арешт або про арешт і передачу та її з цієї підстави затримано уповноваженою службовою особою (абзац 3 частини 4 статті 208 КПК України);

4) без ухвали слідчого судді затриманою уповноваженою службовою особою може бути особа, підозрювана у вчиненні злочину (за який передбачено основне

покарання у вигляді штрафу в розмірі понад три тисячі неоподатковуваних мінімумів доходів громадян) у випадку, якщо вона не виконала обов'язки, покладені на неї під час обрання запобіжного заходу, або не виконала у встановленому порядку вимог щодо внесення коштів як застави та надання документа, що це підтверджує (частина 2 статті 208 КПК України);

5) згідно з положеннями частин 2, 3 статті 187 КПК України, затримання підозрюваного, обвинуваченого, який перебуває на свободі, може бути реалізовано на підставі ухвали слідчого судді, суду як один із заходів забезпечення прибуття особи для розгляду клопотання про застосування запобіжного заходу [10].

Реалізуючи положення частини 2 статті 187 КПК України, слідчий, прокурор, передбачаючи прогнозовану неявку підозрюваного, повинні надати підтверджувальні матеріали про це. Найчастіше з усіх можливих варіантів такого підтвердження в практичній діяльності під час розслідування обирають надання рапорту. Не вважаємо, що такий шлях є єдино правильним і здатним сформулювати бодай якісь елементи до структури такого локального предмета доказування [3, с. 260];

6) вельми дискусійним є питання доставлення особи в межах виконання ухвали слідчого судді, суду про привід для забезпечення участі підозрюваного, обвинуваченого, свідка в певних процесуальних діях (статті 140–143 КПК України). Вбачається, що в такому разі *de facto* особу теж слід вважати затриманою з притаманними їй процесуальними правами, і не йдеться вже про ті випадки, коли через невиконання особою, яка підлягає приводу, законних вимог щодо виконання ухвали про здійснення приводу до неї можуть бути застосовані заходи фізичного впливу, які дозволяють здійснити її супроводження до місця виклику (абзац 2 частини 3 статті 143 КПК України).

Мета, підстави, а в окремих випадках – і процесуальні документи, що складають до (або ж вони не передбачені положеннями КПК України, тому і не складають) і під час описаних вище ситуацій із затриманням, а також після такого затримання особи, будуть різнитися. У цьому можемо переконатися, ґрунтовно проаналізувавши вимоги чинного КПК України [10].

Водночас, відповідно до пункту 8 частини 2 статті 131 КПК України, затримання особи є заходом забезпечення кримінального провадження. Відповідно до частини 2 статті 176 КПК України, це тимчасовий запобіжний захід, який застосовують з підстав і в порядку, визначеному КПК України. Ця колізія є не просто термінологічною, а суперечить логіці системи запобіжних заходів. Запобіжні заходи (домашній арешт, застава тощо), відповідно до частини 1 статті 176 КПК України, застосовує суд після повідомлення особі про підозру. Натомість затримання (статті 207, 208 КПК України) застосовує орган правопорядку (без рішення суду) і часто передусь повідомленню про підозру. Слід зауважити, що включення затримання до статті 176 КПК України є нелогічним, оскільки запобіжний захід має забезпечувати належну поведінку підозрюваного/обвинуваченого, натомість затримання забезпечує доставку до органу досудового розслідування або суду, а також припинення кримінального правопорушення.

Відсутність чіткої мети, підстав здійснення затримання та наслідків демонструють відсутність юридичної визначеності. Особа, яку затримують, не розуміє обсягу своїх обмежень і меж повноважень службової особи, що є прямим порушенням права на свободу, гарантованого Конституцією та Конвенцією. Для прикладу, 5 березня 2015 року о 00 год. 8 хв. слідчий затримав заявника на вулиці у м. Київ за підозрою у вчиненні корупційного правопорушення в межах розслідування, розпочатого у листопаді 2014 року. Заявник був затриманий на двох підставах, передбачених частиною 1 статті 208 КПК України, а саме, (i) під час вчинення злочину чи замаху на його вчинення; і (ii) безпосередньо після вчинення злочину очевидець, в тому числі потерпілий, або поєднання очевидних ознак на тілі, одязі чи місці події вказують на те, що саме ця особа щойно вчинила злочин. У протоколі затримання зазначалося, що заявник дав хабара службовій особі в інтересах третьої особи. Підстави для затримання заявника більш детально не пояснювалися. Того ж дня близько 6 год. 5 хв. його звільнили без пред'явлення обвинувачень [140].

В абзаці 4 пункту 6 рішення № 12-рп/2003 від 26 червня 2003 року Конституційний Суд України визначає затримання як тимчасовий запобіжний кримінально-процесуальний захід, застосування якого обмежує право на свободу й особисту недоторканність індивіда [117].

Отже, ні КПК України, ні Конституційний Суд не висвітлюють зміст поняття затримання особи, затриманого, його права й обов'язки, як у статті 42 КПК України щодо підозрюваного та обвинуваченого. Зрозуміло, що у випадку затримання особи на місці вчинення кримінального правопорушення чи безпосередньо після його вчинення (а узагальнення судової практики підтверджує таку закономірність у 78% випадків (Додаток Г)) затримана особа набуде статусу підозрюваного після обов'язкового повідомлення про підозру уповноваженою службовою особою відповідно до статей 208 і 276 КПК України. Проте можливі й випадки, коли особа є затриманою відповідно до статті 207 КПК України, але ще не підозрюваним [4. с. 211].

Існує термінологічна невизначеність поняття «затримання» за КПК України та КК України, оскільки кодекси оперують різними критеріями «законності». Відповідно до статті 208 КПК України затримання без ухвали суду дозволене лише у чітко визначених випадках. Проте у статті 371 КК України передбачена відповідальність за завідомо незаконне затримання. Відсутність у КК України прямого відсилання до стандартів «обґрунтованої підозри» згідно з практикою ЄСПЛ створює прогалину. Слідчий може формально дотриматися статті 208 КПК України, але фактично не мати достатніх підстав, що в теорії має кваліфікуватися як злочин, проте на практиці важко доводитися через розмитість суб'єктивної сторони (завідомість). Згідно зі статтею 209 КПК України, особа є затриманою з моменту, коли вона силою або через підкорення наказу змушена залишатися поряд із службовою особою. У контексті статті 371 КК України виникає проблема «сірих зон» часових проміжків. Якщо особу «запросили для бесіди» на 3 години без складання протоколу, з погляду КПК України - це порушення права на свободу. Однак для КК України постає питання: чи є це вже закінченим складом злочину, чи лише дисциплінарним проступком? Будь-яке обмеження свободи понад

встановлені КПК України строки без реєстрації має автоматично розглядатись як об'єкт кримінально-правової оцінки. ЄСПЛ (справа «Белюсов проти України») [129]. Водночас, необхідно звернути увагу на узгодженість підстав затримання (стаття 208 КПК України) та ознак складу злочину. Стаття 371 КК України є бланкетною нормою, яка відсилає до КПК України. Але КПК України допускає затримання для «запобігання втечі». Існує ризик маніпуляції підставами. Якщо органи правопорядку використовують затримання не для цілей правосуддя, а для психологічного тиску, формально посиляючись на ризики втечі, це часто не визнається «незаконним затриманням» у сенсі КК України. Міжгалузовий зв'язок має бути зміцнений через введення в КК України кваліфікуючої ознаки – «затримання з метою, не передбаченою КПК України». Незаконне тримання під вартою часто є наслідком законного спочатку затримання, строк якого сплив. Кримінальний закон має чітко розмежовувати відповідальність за помилку під час затримання та умисне утримання особи без судового рішення. Наразі межа між невчасним звільненням особи (порушення КПК України) та незаконним позбавленням волі (злочин) залишається оціночною.

З огляду на зазначене, необхідно запровадити єдиний міжгалузовий стандарт законності затримання, де процесуальна форма – це наявність протоколу, роз'яснення прав, матеріальна підстава – наявність доказів причетності. Це дозволить уникнути ситуацій, коли порушення КПК України ігноруються кримінальним правом як «малозначні».

Стаття 38 КК України – визначає межі допустимої шкоди під час затримання, легітимізує сам факт фізичного впливу. Стаття 207 КПК України, встановлює межі, за якими цей вплив втрачає правовий статус і стає об'єктом статті 371 КК України. Ця норма є процесуальним інструментом реалізації статті 38 КК України. Отже, затримання за статтею 38 КК України є законним лише тоді, коли воно негайно трансформується у процесуальну дію за статтею 207 КПК України із подальшою фіксацією за запропонованою нами новою статтею 175¹ КПК України. Будь-яка затримка у цій трансформації має тягнути за собою кримінально-правову оцінку.

Немає одностайної думки щодо цього питання і серед науковців. Зокрема, В. М. Тертишник [155] вважає затримання особи слідчою (розшуковою) дією, спрямованою на збирання доказів. Емпіричне дослідження показало, що незначна частина респондентів (1,6%) з числа слідчих та (3 %) адвокатів схильється до цієї думки (*Додаток Б,В.*). Ця позиція є дискусійною. КПК України чітко розмежовує слідчі (розшукові) дії (глава 20) і негласні слідчі (розшукові) дії (глава 21), а також заходи забезпечення кримінального провадження (глава 12). Затримання особи віднесено до заходів забезпечення кримінального провадження і детально регламентоване окремими статтями (207, 208 КПК України), а не в розділі про слідчі (розшукові) дії.

У КПК України передбачено, зазначає Є. І. Макаренко, фізичне і юридичне затримання. Фізичне затримання – це фактичне обмеження свободи пересування особи, підозрюваної в учиненні злочину, шляхом її захоплення, доставлення й утримання, яке здійснюють до внесення відомостей до ЄРДР. Юридичне затримання здійснюють під час досудового розслідування, це юридична реалізація фізичного затримання як кримінально-процесуальна дія, спрямована на викриття підозрюваного в учиненні злочину. Проте вчений вважає, що законодавцеві доцільно виключити затримання з переліку запобіжних заходів, надавши йому статус невідкладної процесуальної дії, спрямованої на примусове забезпечення участі суб'єкта злочину в кримінальному процесі й отриманні доказів, що викривають його в злочині, шляхом захоплення останнього на місці вчинення злочину або внаслідок оголошення в розшук [62, с. 125–126].

Поділяємо думку, що, відповідно до КПК України, затримання особи правильно та юридично грамотно називати процесуальною дією та/або заходом забезпечення кримінального провадження, але не слідчою (розшуковою) дією. Показово, що 54,1 % опитаних слідчих та 87 % адвокатів теж так вважають (*Додаток Б,В.*). Надавати йому такий статус є недоцільним, оскільки мета слідчої (розшукової) дії спрямована на отримання (збирання) доказів або перевірку вже отриманих доказів у конкретному кримінальному провадженні, відповідно до частини 1 статті 233 КПК України. Їх може бути проведено після

затримання. Метою затримання є доставлення особи до слідчого судді для вирішення питання про застосування запобіжного заходу або перевірки законності затримання, а також для припинення кримінального правопорушення [4, с. 211].

На думку Є. В. Дояра, затримання особи є примусовим заходом, спрямованим на припинення правопорушення, і «на момент його проведення з особою, яку затримали, не проводять жодних процесуальних дій, що спрямовані на отримання (збирання) доказів або перевірку вже отриманих доказів у кримінальному провадженні» [31, с. 132]. Таке визначення видається слушним лише частково. Справді, затримання є примусовим заходом, і одним із його завдань є саме припинення злочинної діяльності або недопущення її продовження. Друга частини визначення (з особою, яку затримали, не проводять жодних процесуальних дій) суперечить положенням КПК України. Затримання є початком процесу, який запускає низку процесуальних дій. Зокрема, можуть проводити із затриманою особою або стосовно неї одразу ж після затримання або під час її тримання особистий обшук (стаття 208 частина 3 КПК України), освідкування (стаття 241 КПК України), відбирання зразків для експертизи (стаття 245 КПК України), допит підозрюваного (статті 224, 236 КПК України) тощо. Якби жодних процесуальних дій не проводили, то цінність затримання (як інструменту кримінального процесу) була б значно знижена.

Затримання особи застосовують задля досягнення дієвості кримінального провадження, також воно має відмітні особливості, такі як короткочасність, невідкладність, підстави, порядок, мета, що виокремлюють його з-поміж інших заходів забезпечення кримінального провадження [42, с. 21].

Затримання особи є цілком самостійним заходом забезпечення кримінального провадження (заходом кримінально-процесуального примусу), що застосовують під час досудового кримінального провадження з метою запобігти кримінальному правопорушенню чи припинити його, а також забезпечити належну поведінку особи на початковому етапі досудового розслідування, вважає О. В. Шульга [177, с. 75].

Це визначення відображає правову природу згідно з чинним КПК України, оскільки відповідно до статті 131 КПК України затримання віднесено до заходів забезпечення кримінального провадження, є формою примусу, оскільки обмежує свободу особи, відбувається переважно на початку досудового розслідування з метою запобігти кримінальному правопорушенню та надає можливість доставити особу до слідчого судді, забезпечити її участь у процесуальних діях, унеможливити її переховування або вплив на свідків на перших етапах. Проте його можна уточнити, оскільки затримання регулюють не лише КПК України, а й вищі норми права, які було детально проаналізовано, тобто відповідно до конституційних засад і міжнародних стандартів. Ключова відмінність затримання від запобіжного заходу у вигляді тримання під вартою полягає у відсутності попереднього рішення слідчого судді. Необхідно зауважити про тимчасовий характер заходу й акцентувати на найважливішій гарантії – обов'язковому судовому контролю у встановлені строки, що відповідає статті 5 Конвенції та статті 29 Конституції [4, с. 213].

Отже, численні розбіжності в меті, підставах і процесуальних документах доводять, що поточна система породжує правову невизначеність. Саме тому пропонуємо надати уніфіковане визначення затримання. Це визначення має об'єднати різні аспекти й орієнтуватися на міжнародну практику [4, с. 213].

Затримання особи є цілком самостійним заходом забезпечення кримінального провадження (заходом кримінально-процесуального примусу), що, відповідно до конституційних засад і міжнародних стандартів, застосовують уповноважені на те органи без попереднього рішення слідчого судді (суду), що спрямоване на короткострокове позбавлення особи свободи під час досудового кримінального провадження з метою запобігти кримінальному правопорушенню чи припинити його, а також забезпечити належну поведінку особи на початковому етапі досудового розслідування та її доставлення до слідчого судді для перевірки законності й обґрунтованості затримання протягом визначеного законом строку (до 72 годин).

Отже, пропонуємо таку дефініцію затримання особи: це самостійний захід забезпечення кримінального провадження, який полягає у фактичному позбавленні особи свободи й особистої недоторканності уповноваженою службовою особою без ухвали слідчого судді, суду або на підставі такої ухвали у випадках і в порядку, визначених цим Кодексом.

Затримання вважають законним лише за умови, що його здійснюють з метою:

- 1) припинення кримінального правопорушення або безпосередньо після його вчинення (статті 207, 208 КПК України);
- 2) забезпечення приводу особи для розгляду клопотання про обрання або зміну запобіжного заходу (статті 188–191 КПК України);
- 3) забезпечення участі особи в судовому розгляді у випадках, передбачених цим Кодексом;
- 4) забезпечення невідкладного реагування на загрози національній безпеці та правопорядку в умовах воєнного стану (стаття 615 КПК України).

З огляду на це, вважаємо, що затриманню особи слід присвятити окрему главу 18¹ «Затримання особи», як це здійснено щодо кожного заходу забезпечення кримінального провадження в КПК України, а частину 2 статті 176 КПК України виключити, що усуне чинну правову колізію, остаточно встановивши, що затримання не є запобіжним заходом, а є самостійним заходом кримінального процесуального примусу.

Необхідно законодавчо закріпити вичерпний перелік завдань затримання (зокрема, доставлення до суду, припинення кримінального правопорушення, запобігання втечі), щоб обмежити дискрецію органів правопорядку та забезпечити ефективний судовий контроль.

Статтю 175¹ КПК України «Затримання» доцільно викласти в такій редакції:

«1. Затримання – це самостійний захід забезпечення кримінального провадження, який полягає у фактичному позбавленні особи свободи та особистої недоторканності уповноваженою службовою особою без ухвали слідчого судді, суду або на підставі такої ухвали у випадках і в порядку, визначених цим Кодексом.

2. Незалежно від часу та способу процесуального оформлення всі процесуальні гарантії та строки, передбачені цим Кодексом, розпочинають обчислення з моменту фактичного обмеження свободи особи, відповідно до частини 1 цієї статті.

3. Метою затримання є:

доставлення особи до уповноваженого органу для перевірки законності й обґрунтованості затримання;

забезпечення її участі в невідкладному розгляді клопотання про застосування запобіжного заходу слідчим суддею, судом;

запобігти кримінальному правопорушенню чи припинити його;

забезпечити належну поведінку особи на початковому етапі досудового розслідування.

4. Затримання не може бути застосовано як засіб покарання або примусу до дачі показань».

Водночас частину 2 статті 176 цього Кодексу виключити.

До статті 211 КПК України внести зміни: «Затримання застосовується виключно для досягнення завдань, визначених у частині третій статті 175¹ цього Кодексу, і не може перевищувати 72 години. Рішення про затримання має бути обґрунтованим, тобто ґрунтуватися на достовірних фактах та інформації, що свідчать про вчинення особою кримінального правопорушення, а не на суб'єктивному переконанні чи інтуїції уповноваженої особи» [3, с. 260–261].

Наразі затримання є тимчасовим запобіжним заходом, його тривалість, порівняно з іншими запобіжними заходами, не є значною, водночас воно належить до одного з найсуворіших заходів забезпечення кримінального провадження. Правові обмеження особи під час затримання, що впливають з режиму тримання, такі самі значні, як і під час застосування запобіжного заходу у вигляді тримання під вартою [160, с. 288].

Для поглибленого аналізу процесуальних гарантій прав і свобод затриманої особи, а також з огляду на різну правову природу підстав та суб'єктів, які

здійснюють обмеження свободи, вважаємо доцільним розглянути класифікацію затримання в кримінальному провадженні.

У науці кримінального процесуального права є різні класифікації затримання, адже дослідники пропонують власні систематизації для належного аналізу окремих процесуальних явищ.

Однак для комплексного розуміння затримання визначимо загальний, фундаментальний критерій (з ухвалою чи без), цей поділ має ключове значення, оскільки він безпосередньо стосується конституційних гарантій права на свободу й особисту недоторканність (стаття 29 Конституції України) і відповідає міжнародним стандартам (зокрема статті 5 Конвенції), а потім деталізує найважливішу частину цього критерію (хто і як затримує без ухвали). Законне затримання (стаття 207 КПК України) – дія, яку виконує будь-яка особа (громадянин), яка стала свідком вчинення кримінального правопорушення або втечі підозрюваного; затримання уповноваженою службовою особою (стаття 208 КПК України) – процесуальна дія, яку здійснюють органи досудового розслідування та інші уповноважені суб'єкти за наявності достатніх підстав, передбачених законом.

Ці два види затримання, зазначає А. Ф. Волобуєв, мають як спільні риси, так і суттєві відмінності. Спільним для них є те, що вони є процесуальними засобами примусу й віднесені до заходів забезпечення кримінального провадження, які застосовують з метою досягнення дієвості цього провадження (стаття 131 КПК України). Водночас відмінностей значно більше – вони різняться метою, підставами, процесуальним порядком застосування та суб'єктами здійснення, тому потребують детальнішого розгляду [23, с. 41].

З огляду на те, що умови воєнного стану, у яких знаходиться Україна, кардинально модифікують конституційні гарантії свободи й особистої недоторканності, а також вводять специфічні, тимчасові норми для обмеження прав, тож зосередимо також увагу на затриманні за умов воєнного стану.

Така систематизація надає можливість послідовно розглянути кожен вид обмеження свободи, починаючи з тих дій, які не є, на наш погляд, процесуальними, до тих, що цілком регламентовані нормами кримінального, процесуального закону.

Висновки до розділу 1

На підставі здійсненого аналізу стану законодавчого унормування та наукової розробленості правових аспектів забезпечення прав особи під час затримання в кримінальному провадженні визначено, що проблема сягає ще часів Київської Русі. Виокремлено такі етапи становлення затримання:

– виникнення правової регламентації (початок X – XV ст.). З’являються перші спроби законодавчого оформлення затримання. Вплив римського права (де вже були певні гарантії, хоч й обмежені) через візантійське право. Сформувалося розуміння необхідності санкції влади для тримання під вартою. На цьому етапі затримання еволюціонувало від фактичного фізичного обмеження свободи до обов’язку передати правопорушника до уповноваженого органу. Але чітких гарантій прав затриманих майже не було;

– модернізація затримання особи (початок XVI – початок XX ст.). Поступово формується ідея, що тримання під вартою (арешт) має бути не адміністративним свавіллям, а рішенням суду або уповноваженої влади. Цей період вирізняється впровадженням нових підходів порядку затримання, зокрема особливості затримання певних категорій громадян. Посилюється роль прокуратури та суду в контролі за законністю затримання;

– період законодавчого оформлення затримання (початок XX ст. – 2012 рік). Затримання отримує системне й детальне нормативне закріплення в межах нових КПК, згодом і як тимчасовий запобіжний захід. Було закріплено чітку процедуру затримання та широкий перелік прав затриманого. Встановлено термін затримання до 72 год, але судового контролю за цим затриманням не було. Суд втручався лише під час обрання запобіжного заходу;

– сучасний етап розвитку (з 2012 року й донині). Відповідність міжнародним стандартам прав людини, зокрема практиці ЄСПЛ. Запровадження судового контролю за законністю та обґрунтованістю затримання протягом 72 годин. Детальна регламентація прав затриманого.

Здійснено аналіз наукових праць, присвячених затриманню особи та забезпеченню її прав. Попри, тривалий досвід становлення кримінального процесуального законодавства, в Україні досі не сформовано модель норм, що відповідають міжнародним стандартам.

Розглянуто правове регулювання затримання, починаючи з конституційних основ, Конвенції, рішень ЄСПЛ.

Сформовано відповідно до статті 5 Конвенції ключові стандарти реалізації прав затриманої особи.

Аргументовано, що оцінка обґрунтованої підозри – це саме те, що слідчий суддя зобов'язаний робити. Він має переконатися, що в слідства є достатні достовірні дані для затримання, а не просто суб'єктивні припущення. Це і є перевірка належності, допустимості, достовірності й достатності доказів для законності затримання. Така пропозиція має зобов'язати слідчих суддів робити саме цю оцінку. Вона надає йому чіткі критерії (наявність фактів, що переконують компетентну особу) для перевірки, щоб запобігти незаконним затриманням, які ґрунтуються на недостатніх доказах. Отже, без чіткого визначення обґрунтованої підозри в законі слідчі судді можуть відмовлятися від своїх повноважень, що суперечить стандартам ЄСПЛ. Наша пропозиція спрямована на усунення цієї суперечності.

Обґрунтовано законодавчо закріпити вичерпний перелік завдань затримання (зокрема, доставлення до суду, припинення кримінального правопорушення, запобігання втечі), щоб обмежити дискрецію органів правопорядку й забезпечити ефективний судовий контроль.

РОЗДІЛ 2

ПРОЦЕСУАЛЬНІ Й ТАКТИЧНІ ПРОБЛЕМИ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ СТОРОНОЮ ОБВИНУВАЧЕННЯ ПРАВ ЗАТРИМАННОГО У КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОВАДЖЕННІ УКРАЇНИ

2.1. Забезпечення прав затриманого під час законного затримання

У межах цього підрозділу увагу буде зосереджено на законному затриманні (стаття 207 КПК України) і забезпеченні прав затриманого під час його проведення. Наступні підрозділи буде присвячено аналізу затримання уповноваженою службовою особою (стаття 208 КПК України) і затриманню за умов воєнного стану.

Отже, законне затримання, закріплене в статті 207 КПК України, має унікальну правову природу, оскільки є єдиним видом обмеження свободи, що може бути здійснений будь-якою фізичною особою, яка не має спеціальних владних повноважень.

Сутність законного затримання, вважають О. В. Плахотнік і О. К. Краснова, можна визначити зі змісту статті 207 КПК України – це право кожного на затримання без ухвали слідчого судді, суду будь-якої особи, крім осіб, зазначених у статті 482 цього Кодексу – під час вчинення або замаху на вчинення кримінального правопорушення безпосередньо після вчинення кримінального правопорушення чи під час безперервного переслідування особи, яку підозрюють у його вчиненні. Отже, законним є затримання, що здійснюють із дотриманням умов, визначених у статті 207 КПК України [83, с. 65].

Слід акцентувати на приватно-правовій природі затримання, здійснюваного в порядку частини 2 статті 207 КПК України. На відміну від публічно-владних повноважень службових осіб, дії пересічного громадянина є виявом делегованої державою правомірної сили, спрямованої на припинення суспільно небезпечного

діяння. Це підтверджує автономність такого затримання від класичних управлінських відносин, оскільки воно ґрунтується на індивідуальному правовому виборі особи та її громадянській відповідальності. Оскільки це громадянська позиція, закон висуває менше вимог до протоколювання в момент затримання, але встановлює жорстку вимогу щодо негайної передачі особи уповноваженим органам. Це і є частиною гарантії затриманої особи.

Законне затримання в порядку статті 207 КПК України має на меті негайне припинення кримінального правопорушення та доставлення особи до найближчого підрозділу органу правопорядку або до уповноваженої службової особи чи негайно повідомити уповноважену службову особу про затримання та місцезнаходження особи, яку підозрюють у вчиненні кримінального правопорушення для вирішення питання про обрання до неї запобіжного заходу.

Слід уточнити, що, відповідно до частини 2 статті 207 КПК України, кожен має право затримати без ухвали слідчого судді будь-яку особу, крім судді та народного депутата України, лише у двох випадках, а саме:

- 1) у разі вчинення або замаху на вчинення кримінального правопорушення;
- 2) безпосередньо після вчинення кримінального правопорушення чи під час безперервного переслідування особи, яку підозрюють у його вчиненні [50].

У першому аспекті затримання є засобом припинення посягання, що триває. Оскільки законодавець обмежує можливість затримання лише випадками вчинення або замаху на кримінальне правопорушення, принципового значення набуває розмежування стадій незакінченого кримінального правопорушення. Відповідно до статті 15 КК України, замах вирізняється діями, безпосередньо спрямованими на реалізацію об'єктивної сторони складу злочину [49]. Натомість стадія готування (стаття 14 КК України) – підшукування засобів, змова тощо – не є правовою підставою для затримання в порядку статті 207 КПК України. Отже, легітимність затримання на цій стадії виникає лише тоді, коли дії особи перетинають межу від готування до безпосереднього замаху.

У другому аспекті йдеться про затримання постфактум, коли кримінальне правопорушення є закінченим. Ключовим критерієм законності тут є

безпосередність і безперервність переслідування. Юридична легітимація затримання в іншому місці (поза місцем вчинення кримінального правопорушення) ґрунтується на збереженні постійного візуального контакту між очевидцем (суб'єктом затримання) та правопорушником. Це забезпечує безпомилкову ідентифікацію (ототожнення) особи та виключає незаконне обмеження свободи сторонніх осіб. Проте сучасна судова практика демонструє небезпечну тенденцію до розмивання цих критеріїв. Яскравим прикладом такого суперечливого тлумачення є ухвала Оболонського районного суду м. Києва від 04 серпня 2017 року (справа № 756/10436/17). Суд визнав законним затримання особи через чотири місяці після вчинення злочину, назвавши це «логічним завершенням безпосереднього переслідування», ігноруючи аргументи захисту щодо відсутності ознак безпосередності та порушення порядку вручення підозри. Такий підхід створює небезпечний прецедент, що будь-яке затримання на основі аналізу даних минулих періодів може бути помилково кваліфіковане як «триваюче переслідування», що нівелює гарантії права на свободу та особисту недоторканність [168].

Схоже, але не аналогічне формулювання наявне й у статті 73 КПК Франції [192], у частині 1 статті 127 КПК ФРН, у статті 133 КПК Казахстану [158] (ідеться про право на затримання підозрюваного будь-яким громадянином).

Правове регулювання затримання за статтею 207 КПК України містить низку прогалин і суперечностей, які створюють ризики для прав затриманих осіб. Проведене анкетування 39,73 % слідчих та 53 % адвокатів підтвердило, що цю норму визначено лише в загальних рисах, що не сприяє забезпеченню прав осіб (Додаток Б, В.).

1. На наш погляд, затримання, здійснене громадянином, має іншу правову природу, ніж затримання слідчим. Воно є особливою процесуальною дією, унормування якої ґрунтується на реалізації громадянином права на сприяння правосуддю. Проте воно не є тотожним затриманню як запобіжному заходу, що передбачено статтею 208 КПК України, оскільки його здійснює неуповноважений

суб'єкт. Воно є актом реалізації конституційного права на самозахист і припинення кримінального правопорушення. Його правова природа знаходиться між:

конституційним правом – правом кожного захищати своє життя та здоров'я, життя та здоров'я інших людей від протиправних посягань (стаття 27 Конституції України);

кримінально-правовою нормою – крайньою необхідністю або необхідною обороною (що виключає злочинність діяння);

кримінальною процесуальною нормою (стаття 207 КПК України) – нормою, що визначає обов'язок подальших дій, зокрема, негайного доставлення затриманої особи до уповноваженого органу.

Затримання громадянином є правовою підставою для негайної перевірки органом правопорядку наявності ознак кримінального правопорушення. Лише в разі підтвердження таких ознак виникає обов'язок щодо внесення відомостей до ЄРДР й оформлення протоколу. У разі встановлення ознак адміністративного проступку, затримання продовжується виключно в межах і строки, визначені законодавством про адміністративні правопорушення.

З огляду на положення статей 207, 209 КПК України, зазначає В. І. Фаринник, під час затримання особи неуповноваженою службовою особою час затримання розпочинається з моменту доставлення до уповноваженої службової особи. Доволі спірним є таке положення, воно є класичним прикладом відомчого підходу, який суперечить як Конституції України, так і рішенням ЄСПЛ (Справа «Кіпр проти Туреччини», «Смирнов проти Росії»), де ЄСПЛ зауважує, що затримання – це фактичний стан. Водночас логіка В. І. Фаринника розриває зміст статей 207 та 209 КПК України. Якщо громадянин затримав злочинця, той уже змушений залишатися поряд. Отже, за критерієм статті 209 КПК України, його уже затримано. Відкладання моменту початку відліку до «доставлення» – це штучна маніпуляція процесуальними строками. Крім цього, у разі кримінального провадження на території дипломатичних представництв, консульських установ України, на повітряному, морському чи річковому судні, що знаходиться за межами України під прапором або з розпізнавальним знаком України, якщо це

судно приписано до порту, розташованого в Україні, КПК України (стаття 522 КПК України) вирізняє два специфічні суб'єкти, уповноважені здійснювати законне затримання: 1) керівник дипломатичного представництва чи консульської установи України (наділений правом затримати особу на необхідний строк, але не більше ніж на 48 год, і зобов'язаний надати затриманій особі доступ до отримання правової допомоги); 2) капітан судна України (наділений правом затримати особу на строк, необхідний для її доставлення на територію України). Зазначені службові особи зобов'язані забезпечити доставлення затриманої особи до підрозділу органу державної влади на території України, уповноваженого на тримання затриманих осіб, і повідомити про факт законного затримання слідчому органу досудового розслідування [172, с. 91].

Отже, у КПК України затримання громадянином визначено як початкову законну дію, що обмежує свободу, але обов'язково вимагає переведення в повноцінний процесуальний режим державними органами. Цей механізм є єдиним винятком, коли обмеження свободи може передувати формальному початку досудового розслідування.

2. КПК України не містить визначення терміна затриманий як самостійного учасника кримінального провадження в розділі про учасників. Наразі статус особи, яку було затримано, є тимчасовим. У частині 4 статті 208 КПК України чітко визначено права затриманої особи:

- право знати підстави;
- право мати захисника;
- право давати пояснення;
- право вимагати перевірки законності затримання.

Це фактично створює його правовий статус, хоча й без формального включення до переліку учасників. Згідно з частиною 1 статті 42 КПК України, одна з підстав, коли особа набуває статусу підозрюваного, – це коли її затримано за підозрою у вчиненні кримінального правопорушення. Отже, затриманий автоматично є підозрюваним, і всі гарантії, передбачені для підозрюваного, поширюються на затриманого. Проте визначення терміна «затриманий» посилює

б процесуальну визначеність, створило б чітку ієрархію та окреслило б межі його статусу до моменту набуття статусу підозрюваного, а передусім – підвищило б рівень гарантій прав особи, що відповідає сучасним європейським стандартам. ЄСПЛ часто оперує саме терміном «затриманий» і вимагає абсолютної чіткості щодо його прав з першої хвилини обмеження свободи.

Вважаємо, що затримана особа – це учасник кримінального провадження, право на свободу й особисту недоторканність якого фактично обмежене уповноваженою службовою особою або окремими громадянами у зв'язку з підозрою у вчиненні кримінального правопорушення, що полягає в позбавленні можливості вільно обирати місце свого перебування і триває до моменту звільнення особи або обрання запобіжного заходу.

З метою забезпечення належних гарантій прав людини пропонуємо в статті 42 КПК України виключити положення про те, що на затриману особу поширюються лише права підозрюваного. Такий підхід дасть змогу розмежувати моменти фактичного обмеження свободи й офіційного повідомлення про підозру. Тобто пропонуємо внести зміни до статті 42 КПК України шляхом виключення затриманої особи з переліку суб'єктів, що набувають статусу підозрюваного автоматично. Затримання має породжувати самостійний статус затриманої особи з власним обсягом гарантій, натомість статус підозрюваного має бути пов'язаний виключно з моментом вручення офіційного повідомлення про підозру. Це унеможливило б ситуації, коли особа фактично прирівнюється до підозрюваного без належного документального підтвердження її процесуального статусу.

Тож необхідно доповнити главу 4 розділу II КПК України новою статтею 42¹ «Затриманий», у якій закріпити автономний правовий статус особи з моменту її фактичного затримання, визначити коло її невідкладних прав й обов'язків, що відповідатиме стандартам ЄСПЛ щодо абсолютної чіткості правового становища особи з першої хвилини позбавлення волі. Внести зміни до частини 1 статті 3 КПК України (Визначення термінів).

3. До моменту доставлення затриманого до уповноваженої службової особи на неї не поширюються ключові процесуальні гарантії.

Процесуальні права особи (зокрема, право на мовчання) виникають з моменту фактичного обмеження її свободи громадянином. Однак обов'язок щодо їх роз'яснення та реалізації, на наше переконання, має бути покладено на першу уповноважену службову особу, яка прибула на місце або якій було передано особу. Усі показання, отримані від особи в період між фізичним затриманням громадянином і роз'ясненням прав уповноваженою службовою особою, не можуть бути використані як доказ, оскільки їх отримано в умовах порушення права на захист.

4. Приписи статті 207 КПК України встановлюють імперативний обов'язок для будь-якої особи, яка здійснила затримання, забезпечити негайне, без будь-якого зволікання, доставлення затриманого до уповноваженої службової особи.

Наприклад, у Словнику української мови слово «негайно» визначено як «який робиться, відбувається зараз само, без найменшої затримки; терміновий» [125, с. 296]. Великий тлумачний словник сучасної української мови пропонує таке визначення слова «негайно»: «у той самий момент, без перерви в часі, зараз же; без зволікань, терміново» [20, с. 752].

Отже, термін «негайно» не має чіткого часового обмеження (зокрема, 3 год, як у випадку адміністративного затримання). Це створює ризик необґрунтованої затримки доставлення, передусім у віддалених регіонах. Відсутність часового ліміту надає можливість для суб'єктивного тлумачення, що може бути використано для «неформального допиту» або психологічного тиску на затриманого до моменту прибуття офіційних органів.

5. КПК України передбачає, що особа має бути звільнена або доставлена до суду для обрання запобіжного заходу протягом 72 годин. Визначення на конституційному та процесуальному рівнях строку затримання в годинах засвідчує особливе значення цієї гарантії для забезпечення права на свободу й особисту недоторканність, передбачає необхідність дотримання початкового моменту, з якого слід обчислювати граничні 72 год затримання [19, с. 311]. Проте строк можна трактувати як початок обчислення з моменту складання протоколу затримання уповноваженою особою (стаття 208 КПК України). Рішення ЄСПЛ вимагають, щоб

строк позбавлення волі обчислювали з фактичного моменту обмеження свободи. Якщо затримання за статтею 207 тривало 4 год, ці 4 год мають бути включені в загальний 72-годинний строк. Це призводить до постійних спорів щодо допустимості доказів і дотримання прав людини, якщо органи досудового розслідування ігнорують час затримання за статтею 207 КПК України. Пропонуємо встановити максимальний часовий ліміт на доставлення затриманої особи (за статтею 207 КПК України) до уповноваженої службової особи не довше ніж 3 год з моменту затримання. Встановлення такого строку усуває можливість безпідставного тримання особи без виклику поліції, буде стимулювати громадян негайно повідомляти про факт затримання, оскільки перевищення цього строку може бути кваліфіковано як незаконне позбавлення волі (стаття 146 КК України). Водночас ЄСПЛ вимагає, щоб будь-яке обмеження свободи було «пропорційним» і «найкоротшим». На наш погляд, 3 год є достатнім часом для приїзду патруля або доставлення до найближчого підрозділу поліції навіть у сільській місцевості. Максимальний строк такого доставлення не може перевищувати 3 год, крім випадків, коли через об'єктивні, непереборні перешкоди (віддаленість місцевості, відсутність сполучення, ведення бойових дій) доставлення в цей строк є фізично неможливим, про що роблять відповідну відмітку в протоколі із зазначенням конкретних причин затримки. Об'єктивна неможливість прибуття патруля у встановлений строк (наприклад, через перебування на місці вчинення тяжкого злочину) не можна автоматично трактувати як незаконне позбавлення волі за умови, що орган правопорядку вжив усіх можливих заходів для мінімізації затримки та зафіксував ці обставини.

6. Стаття 207 КПК України зобов'язує будь-яку особу, яка здійснила затримання, негайно доставити затриманого до уповноваженої службової особи. У такому разі йдеться про затримання не уповноваженими особами. Законним визнають здійснення фактичного затримання особами, які не мають відповідних повноважень [92. с. 47].

У юридичній літературі панує одностайна позиція щодо визначення терміна уповноважена службова особа, яка близька до формулювання цього визначення в

КПК України. Відповідно до частини 3 статті 207 КПК України, уповноважені службові особи – це особи, які мають право на затримання відповідно до закону [5, с. 457].

Деякі вчені висловлювали думку, що уповноважена службова особа – це посадова особа оперативних підрозділів органів внутрішніх справ, органів безпеки, органів, що здійснюють контроль за додержанням податкового законодавства, органів Державної пенітенціарної служби України, органів Державної прикордонної служби України, органів Державної митної служби [154, с. 413]. Це визначення вже не відповідає реформуванню правоохоронної системи та процесуальній термінології, причому ключовим для статусу «уповноваженої особи» є не приналежність до конкретного підрозділу, а наявність законодавчо закріпленого права обмежувати свободу осіб у зв'язку з учиненням кримінального правопорушення.

Водночас М. Я. Никоненко вважає, що в статті 207 КПК України не визначено поняття «уповноважена службова особа». Єдине, що можливо віднести до роз'яснень у КПК України з цього приводу, це те, що в частині 3 статті 207 КПК України, а також у частині 6 статті 191 КПК України зазначено, що йдеться про особу, якій законом надано право здійснювати затримання. Отже, однозначно, що уповноважена службова особа (у розумінні КПК України) – це особа, якій законом надане право здійснювати затримання. Проте КПК України не містить окремого конкретного положення, у якому зазначено перелік осіб, саме яким законом надане право здійснювати затримання [76, с. 84].

Реалізація повноважень щодо затримання особи потребує чіткої нормативної регламентації та має ґрунтуватися виключно на положеннях спеціального закону.

7. Одна з підстав для законного затримання громадянином – безперервне переслідування особи, яку підозрюють у вчиненні кримінального правопорушення. Критерій безперервності не визначено: який проміжок часу можна вважати перервою в переслідуванні? Така невизначеність може призвести до незаконного затримання, коли особу було ідентифіковано через певний проміжок часу після кримінального правопорушення, але вже не під час безперервного переслідування.

Це робить первинний акт затримання неправомірним і ставить під сумнів допустимість усіх подальших доказів. Відповідно до сталої судової практики США, підставою затримання без дозволу суду є випадки, коли кримінальне правопорушення вчинено в присутності особи, яка проводить затримання. Верховний суд федерального округу Міннесота (*Minnesota v. Dickerson* (91-2019), 508 U.S. 366, 1993) роз'яснив: вимога про те, що злочин має бути вчинено в присутності особи (правило «присутності»), яка здійснює арешт, сконструйована ліберально: достатньо, щоб про злочин громадянину стало відомо через його сенсорне сприйняття. Однак Верховний суд Айови (*Rife v. D.T. Corner, Inc.*, 641 n.W.2d 761, Iowa 2002) зауважив, що таке тлумачення є надто ліберальним. Адже в такому випадку особа матиме право затримувати будь-кого, якщо вона зі слів третьої особи дійде висновку про факт вчинення злочину. Тому Верховний суд Айови категорично визначив, що особа, яка здійснює затримання без дозволу суду, повинна особисто спостерігати за поведінкою затримуваного, яка засвідчує, що ця особа вчиняє злочин [39, с. 4]. З огляду на необхідність забезпечення прав затриманої особи, українська судова практика та законодавство мають схилитися до цього досвіду.

8. КПК України передбачає процедуру оскарження затримання до слідчого судді (стаття 303 КПК України). Однак ця процедура чітко орієнтована на оскарження дій та рішень слідчого, прокурора або дізнавача. Немає прямого механізму оскарження незаконності факту затримання, здійсненого громадянином за статтею 207 КПК України. Особа може оскаржити лише дії службової особи, яка оформила затримання за статтею 208 КПК України, але не правомірність первинної дії, здійсненої приватною особою. Це ускладнює відновлення прав, якщо первинне затримання було незаконним. Необхідно доповнити частину 1 статті 303 КПК України новим пунктом: *«...рішення, дії особи, яка здійснила затримання в порядку статті 207 цього Кодексу, – щодо незаконності фактичного обмеження свободи або застосування заходів примусу»*.

Відповідно в статті 207 КПК України слід закріпити право затриманого на таке оскарження.

9. Потребує аналізу нормативна невизначеність щодо меж правомірної поведінки особи, яка здійснила законне затримання в частині поводження з речовими об'єктами, що мають сліди. Відповідь міститься в частині 1 статті 168 КПК України: тимчасово вилучити майно може кожен, хто законно затримав особу в порядку, передбаченому статтями 207, 208 цього Кодексу (зобов'язаний передати уповноваженій службовій особі тимчасово вилучене майно). Видається, що відсутність аналогічного положення в статті 207 КПК України є прогалиною, яка підлягає усуненню [23, с. 42]. Це важливий механізм для збереження доказів «на гарячому».

Однак, попри законодавче закріплення, на практиці саме цей момент – передача та фіксація – створює неабияку проблему для подальшої допустимості доказів у суді. Проблема полягає не в наявності права, а в процесуальній надійності цього вилучення, яке здійснює невідповідно підготовлена особа. Допустимість доказу залежить від його незаперечної ідентичності та недоторканності з моменту вилучення до моменту дослідження в суді. Приватна особа не має ні належних засобів, ні процесуальних знань для забезпечення цього ланцюга: вилучений об'єкт може бути забруднений, пошкоджений або змішаний. До моменту прибуття поліції немає належної детальної фіксації місця, звідки річ було вилучено. Протокол, складений представником органу правопорядку, фіксує лише факт передачі, а не вилучення. Захист завжди оскаржуватиме, що відбувалося з річчю в проміжку між моментом вилучення її громадянином і моментом її передачі поліцейському. Протокол передачі не замінює протоколу огляду місця події або протоколу вилучення. Щоб розв'язати цю проблему без обмеження права громадян на затримання та вилучення, необхідно доповнити статтю 207 КПК України положенням, що особа, яка здійснила тимчасове вилучення майна, зобов'язана здійснити його максимальну фіксацію доступними засобами (фото, відео), які потім є обов'язковим додатком до протоколу передачі. Це дасть змогу захистити права затриманого (бо процес фіксують) і водночас зберегти доказову силу вилучених предметів. Також необхідно унормувати можливість складання процесуальних документів (протоколів, постанов) у виключно електронній формі з використанням

кваліфікованого електронного підпису (КЕП). Електронний протокол може автоматично надсилатися на електронну адресу адвоката й родичів, що гарантує негайне повідомлення про затримання. Це унеможливило порушення права на захист і доступ до інформації. Водночас керівник органу досудового розслідування та прокурор отримують миттєвий доступ до протоколу, що дає змогу оперативно контролювати законність затримання. Упровадження електронного протоколу затримання є не лише технологічним кроком, а й важливим інструментом для забезпечення законності, прозорості та захисту прав людини в кримінальному провадженні.

Досліджуючи зміст частини 3 статті 207 КПК України, О. В. Маник констатував наявність істотної законодавчої прогалини, яка полягає в невідповідності між фактичним статусом службової особи та формою реалізації її функцій [68, с. 11]. Використання терміна «право» замість «повноваження» створює ілюзію диспозитивності поведінки суб'єкта владних повноважень, що є неприпустимим для публічно-правової сфери. Зазначена прогалина в понятійному апараті призводить до розмивання меж між суб'єктивним правом громадянина на допомогу правосуддю та посадовим обов'язком представника держави щодо припинення кримінального правопорушення.

Отже, стаття 207 КПК України – це початковий, допоміжний акт, який діє з моменту вчинення кримінального правопорушення (де громадянин виконує функцію негайного запобігання) до моменту, коли державні органи можуть формально розпочати розслідування. Вважаємо некоректним іменувати затримання за статтею 207 КПК України законним затриманням, оскільки момент процесуального затримання (згідно зі статтею 209 КПК України) настає лише в разі примусового утримання уповноваженою службовою особою.

Затримання громадянином не є автоматичною підставою для подальшого процесуального утримання. Для найменування статті в КПК України оптимальним є «громадянське затримання». Цей термін видається логічнішим з доктринальної позиції, оскільки він акцентує на праві, а не на відсутності повноважень, узгоджується з адаптованим перекладом міжнародного терміна (Citizen's Arrest).

Зокрема, термін «громадянське затримання» (Citizen's arrest) є сталим для країн англо-саксонської правової сім'ї, де право приватної особи на затримання розглядають як делеговану державою функцію захисту правопорядку (наприклад, Section 24A Police and Criminal Evidence Act 1984), у всіх офіційних роз'ясненнях і коментарях держави використано саме цей термін [195].

В офіційному термінологічному словнику ЄС, де є переклад терміна різними мовами (наприклад, польською – *ujęcie obywatelskie*), використано корінь «громадянське» [196]. У країнах ЄС затримання приватною особою розглядають як форму цивільної допомоги правосуддю (стаття 73 КПК Франції), що наділяє кожного правом затримати особу, що вчинила очевидний злочин, і доставити її до найближчого офіцера поліції [192]. У практиці ЄСПЛ щодо англomовних країн Суд використовує саме цей термін. Коли зазначені рішення перекладають українською мовою офіційні органи (наприклад, Міністерство юстиції України), термін *citizen's arrest* перекладають саме як «громадянське затримання» (зокрема, рішення у справі «Vasileva v. Denmark», заява № 52792/99) [189].

Отже, усі зазначені проблеми законного затримання необхідно розв'язувати шляхом внесення системних змін до чинного КПК України. Пропонуємо таку редакцію статті 207 КПК України.

«Стаття 207. Громадянське затримання»

1. Кожен має право затримати без ухвали слідчого судді, суду будь-яку особу, крім осіб, зазначених у статтях 482 і 482² цього Кодексу:

при вчиненні або замаху на вчинення кримінального правопорушення;

безпосередньо після вчинення кримінального правопорушення чи під час **безперервного переслідування особи**, яка підозрюється у його вчиненні.

2. Особа, яка здійснила затримання в порядку цієї статті, зобов'язана негайно доставити затриманого до уповноваженої службової особи **або органу правопорядку** або викликати таку особу на місце затримання **в строк, необхідний для такого доставлення, який не може перевищувати трьох годин з моменту фактичного затримання, за винятком випадків, коли такий строк не може бути дотриманий внаслідок об'єктивних і непереборних обставин, про що**

роблять відповідний запис у протоколі. У разі неможливості дотримання зазначеного строку внаслідок об'єктивних і непереборних обставин (віддаленість місцевості, стан доріг, надзвичайні ситуації тощо), доставлення має бути здійснене в найкоротший термін, а причини перевищення строку підлягають обов'язковому відображенню уповноваженою службовою особою в протоколі затримання.

3. Особа, яка здійснила затримання, має право **тимчасово вилучити** в затриманого предмети, що очевидно є знаряддями вчинення кримінального правопорушення або містять на собі його явні сліди, з метою їх збереження та негайної передачі уповноваженій службовій особі разом із затриманим.

Особа, яка здійснила таке тимчасове вилучення, зобов'язана здійснити фото- або відеофіксацію цих предметів і місця їх виявлення, матеріали якої долучити до протоколу.

4. Законність фактичного обмеження свободи приватною особою та правомірність застосованих нею заходів примусу можуть бути **оскаржені до слідчого судді** в порядку, передбаченому статтею 303 цього Кодексу.

Примітка. Безперервне переслідуванням слід розуміти як постійний візуальний або технічний контроль за особою, яка намагається залишити місце вчинення правопорушення, що здійснюється особою, яка фактично здійснює затримання з моменту вчинення правопорушення до моменту фізичного затримання особи».

«Стаття 209. Момент затримання

Особа є затриманою з моменту, коли вона силою або через підкорення наказу змушена залишатися поряд з **особою, яка її затримала**, з уповноваженою службовою особою чи в приміщенні, визначеному уповноваженою службовою особою».

Водночас для системності пропонуємо внести зміни до статті 211 КПК України, яка регулює обчислення строків, щоб запропоновані 3 год не «випали» із загального часу затримання (72 год).

«Стаття 211. Строк затримання особи без ухвали слідчого судді, суду

Строк затримання особи без ухвали слідчого судді, суду не може перевищувати 72 годин з моменту затримання, визначеного згідно зі статтею 209 цього Кодексу. **До загального строку затримання включасться час доставлення особи до найближчого підрозділу органу правопорядку або до уповноваженої службової особи, затриманої в порядку статті 207 цього Кодексу, який не може перевищувати 3 години, крім випадків, зумовлених об'єктивною неможливістю дотримання цього строку через віддаленість місцевості або інші непереборні обставини».**

З огляду на необхідність законодавчого виокремлення особи, свобода якої фактично обмежена, пропонуємо доповнити главу 4 КПК України **статтею 42¹ «Затриманий»**, яку викласти в такій редакції:

«Затриманим є учасник кримінального провадження, право на свободу й особисту недоторканність якого фактично обмежене громадянами або уповноваженою службовою особою за підозрою у вчиненні кримінального правопорушення.

Моментом фактичного затримання є момент, з якого особа силою або через підкорення наказу змушена залишатися поряд із суб'єктом затримання або в спеціально відведеному приміщенні.

Затриманий має право:

- знати, у вчиненні якого кримінального правопорушення його підозрюють;
- бути чітко та негайно (з моменту фактичного обмеження свободи) повідомленим про свої права, зокрема про право зберігати мовчання та право на те, що будь-які його висловлювання можуть бути використані як докази в суді;
- мати захисника та побачення з ним до першого допиту з дотриманням умов, що забезпечують конфіденційність спілкування;
- на першу вимогу мати доступ до медичної допомоги;
- негайно повідомити про своє затримання та місце перебування близьких родичів, членів сім'ї чи інших осіб за власним вибором;
- на негайне повідомлення про затримання органу (установи), уповноваженого законом на надання безоплатної правової допомоги;

вимагати перевірки обґрунтованості затримання слідчим суддею;
давати пояснення, показання або відмовитися їх давати в будь-який момент.

Права, передбачені частиною 3 цієї статті, виникають в особи з моменту її фактичного затримання та діють безперервно до набуття нею статусу підозрюваного або її звільнення.

Особа, що здійснює затримання, зобов'язана забезпечити реалізацію невідкладних прав затриманого (право на мовчання, право на повідомлення родичів, право на медичну допомогу) безпосередньо на місці затримання, якщо цьому не перешкоджають об'єктивні обставини, пов'язані з безпекою.

Відповідно до цього необхідно узгодити визначення моменту затримання з новим статусом в розділі II, а саме в статті 209 КПК України, шляхом внесення таких змін:

«Особа є затриманою з моменту фактичного обмеження її свободи та **набуває статусу затриманого, передбаченого статтею 42¹ цього Кодексу**».

Отже, головним фактором під час визначення законності будь-якого затримання без попереднього судового рішення є неухильне забезпечення прав затриманої особи та подальша перевірка такого затримання судом. Жодне обмеження свободи не може бути визнано законним наперед. Лише судовий контроль є єдиною конституційною гарантією захисту прав затриманої особи.

2.2. Забезпечення прав затриманого під час затримання уповноваженою особою

Згідно з частиною 1 статті 208 КПК України, уповноважена службова особа має право без ухвали слідчого судді, суду затримати особу, підозрювану в учиненні злочину, за який передбачене покарання у виді позбавлення волі, лише у випадках:

1) якщо цю особу застали під час вчинення злочину або замаху на його вчинення;

2) якщо безпосередньо після вчинення злочину очевидець, зокрема потерпілий, або сукупність очевидних ознак на тілі, одязі чи місці події вказують на те, що саме ця особа щойно вчинила злочин;

3) якщо є обґрунтовані підстави вважати, що можлива втеча з метою ухилення від кримінальної відповідальності особи, підозрюваної у вчиненні тяжкого або особливо тяжкого корупційного злочину, віднесеного законом до підслідності Національного антикорупційного бюро України;

4) якщо є обґрунтовані підстави вважати, що можлива втеча з метою ухилення від кримінальної відповідальності особи, підозрюваної у вчиненні злочину, передбаченого статтями 255, 255-1, 255-2 Кримінального кодексу. Це положення чинного КПК України корелює з пунктом 1(с) статті 5 КЗПЛ [45].

Відповідно до частини 2 статті 208 КПК України, встановлено випадки затримання особи, якщо підозрюваний не виконав обов'язки, покладені на нього під час обрання запобіжного заходу, або не виконав у встановленому порядку вимог щодо внесення коштів як застави та надання документа, що це підтверджує [50].

Аналіз цієї статті, результати нашого емпіричного дослідження, зокрема 39,73 % опитаних слідчих і 64 % адвокатів (*Додатки Б, В*) виявляють невідповідність між термінологією, використаною в основних положеннях, і конституційними гарантіями. Конституція України (стаття 29) вимагає, щоб обмеження свободи ґрунтувалося на чітких юридичних підставах. У контексті кримінального процесу (стаття 12 КПК України) такою основою є наявність обґрунтованої підозри у вчиненні особою кримінального правопорушення. Цей недолік законодавчої техніки призводить до прямої процесуальної колізії під час складання ключового процесуального документа – протоколу затримання (частина 5 статті 208 КПК України). Законодавець вимагає обов'язкового зазначення в протоколі підстав затримання. Однак вивчені матеріали кримінального провадження показують, що у 15% вивчених протоколів підстава «ризик втечі» вказується формально, без посилання на конкретні факти (наприклад, спроба змінити місце проживання) (*Додаток Г*). Водночас у частинах 1, 2 статті

208 КПК України, які власне й регулюють підстави, ці юридичні підстави чітко не визначені, а наведено лише фактичні умови/випадки.

На цьому акцентує у своєму дослідженні й О. В. Шульга, стверджуючи, що такі випадки затримання хоч і «розглядають у теорії кримінального процесу та практиці кримінального провадження як фактичні підстави затримання особи уповноваженою службовою особою без ухвали слідчого судді, суду», проте «слова “підстави” та “випадки” не є словами-синонімами» [177, с. 99].

Справді, у повсякденній правозастосовній мові ці терміни часто використовують як синоніми, у науці, передусім у кримінальному процесуальному праві, їхнє розмежування є принциповим. У юриспруденції терміни «підстава» та «випадок/умова» мають різне змістове навантаження. Правозастосовник вимушений самостійно виводити юридичні підстави з фактичних умов/випадків, що підвищує ризик суб'єктивізму й незаконності затримання. Неможливість чітко зафіксувати юридичну підставу з перших хвилин затримання порушує право особи бути негайно інформованою про причини обмеження її свободи, що є порушенням статті 5 ЄКПЛ. Пропонуємо доповнити положення статті 208 КПК України формулюванням, яке вимагало б одночасної наявності двох критеріїв: обґрунтованої підозри щодо особи (юридична підстава) й однієї з невідкладних фактичних умов/випадків, передбачених у частинах 1 або 2 статті 208 КПК (умова/випадок, що виправдовує відсутність ухвали слідчого судді).

Отже, слід викласти статтю 208 КПК України в такій редакції:

«1. Уповноважена службова особа має право без ухвали слідчого судді, суду затримати особу **виключно за наявності обґрунтованої підозри** у вчиненні цієї особою злочину, за яке передбачено покарання у виді позбавлення волі, **і за одночасної наявності однієї з таких невідкладних умов (випадків):**

1) якщо цю особу застали під час вчинення злочину або замаху на його вчинення;

2) якщо безпосередньо після вчинення злочину очевидець, зокрема потерпілий, або сукупність очевидних ознак на тілі, одязі чи місці події вказують на те, що саме ця особа щойно вчинила злочин;

3) якщо є обґрунтовані підстави вважати, що можлива втеча з метою ухилення від кримінальної відповідальності особи, підозрюваної у вчиненні тяжкого або особливо тяжкого корупційного злочину, віднесеного законом до підслідності Національного антикорупційного бюро України;

4) якщо є обґрунтовані підстави вважати, що можлива втеча з метою ухилення від кримінальної відповідальності особи, підозрюваної у вчиненні злочину, передбаченого статтями 255, 255¹, 255² КК України».

Особливості затримання окремої категорії осіб визначено в главі 37 цього Кодексу.

«2. Уповноважена службова особа має право без ухвали слідчого судді, суду затримати особу **виключно за наявності обґрунтованої підозри** у вчиненні нею злочину, за який передбачено основне покарання у виді штрафу в розмірі понад три тисячі неоподатковуваних мінімумів доходів громадян, **і за одночасної наявності такої умови:** якщо підозрюваний не виконав обов'язки, покладені на нього під час обрання запобіжного заходу, або не виконав у встановленому порядку вимог щодо внесення коштів як застави та надання документа, що це підтверджує.

(...)

5. Про затримання особи, підозрюваної у вчиненні злочину, обов'язково складається протокол, у якому, крім відомостей, передбачених **статтею 104** цього Кодексу, зазначається: місце, дату і точний час (годину і хвилину) **фактичного обмеження свободи, що є моментом початку затримання** відповідно до положень **статті 175¹** цього Кодексу; **юридичні підстави затримання (наявність обґрунтованої підозри)** та **конкретні невідкладні умови (випадки), передбачені частинами 1 чи 2 цієї статті, які можливі без ухвали слідчого судді;** результати особистого обшуку; клопотання, заяви чи скарги затриманого, якщо такі надходили; повний перелік процесуальних прав й обов'язків затриманого, **узгоджений з метою затримання, визначеною в статті 175¹ цього Кодексу.** У разі якщо на момент затримання прізвище, ім'я, по батькові затриманої особи не відомі, у протоколі зазначається докладний опис такої особи та долучається її фотознімок. Протокол про затримання підписують особа, яка його склала, і

затриманий. Копію протоколу негайно під підпис вручається затриманому та надсилається прокурору. (...)»

Ця редакція забезпечує як оперативну ефективність (можливість діяти швидко), так і конституційну законність (заборону обмеження свободи без юридичної підстави).

Постає також питання, яким саме Законом має бути особі надано право на таке затримання та кого слід вважати уповноваженою службовою особою.

Щодо юридичної підстави термін «Закон» слід тлумачити не лише як норми чинного КПК України, а й сукупність законодавчих актів, які регламентують примусове обмеження свободи. Здійснений аналіз національного законодавства дає змогу сформулювати орієнтовний перелік уповноважених суб'єктів, яким законом надано право здійснювати затримання (обмеження свободи), зокрема і в умовах правового режиму воєнного стану, згідно зі спеціальним законодавством, які вони застосовують у своїй діяльності:

1) співробітники Міністерства оборони України, органів військового управління, з'єднань, військових частин і підрозділів Збройних Сил України, а також посадові особи, залучені до проведення антитерористичної операції в районі її проведення та спеціальні підрозділи й підрозділи особливого призначення суб'єктів, які безпосередньо здійснюють боротьбу з тероризмом (стаття 5 Закону України «Про боротьбу з тероризмом» від 20 квітня 2003 року) [98];

2) військовослужбовці Управління державної охорони України (пункт 2 частини 1 статті 18 Закону України «Про державну охорону органів державної влади України та посадових осіб» [105];

3) військовослужбовці Служби правопорядку (пункти 4, 5, 22 статті 7; пункт 6 статті 8 Закону України «Про військову службу правопорядку у Збройних Силах України» [1901];

4) військовослужбовці Національної гвардії України (пункти 2–4 частини 1 статті 13 Закону України «Про Національну гвардію України») [109];

5) військовослужбовці, а також працівники Державної прикордонної служби України, залучені до оперативно-службової діяльності (пункт 7 частини 1 статті 20 Закону «Про Державну прикордонну службу України») [106];

6) співробітники Служби безпеки України (пункти 6, 7 частини 1 статті 25 Закону України «Про Службу безпеки України») [115];

7) працівники Національного антикорупційного бюро України (стаття 17 Закону України «Про Національне антикорупційне бюро України») [108];

8) уповноважені посадові особи Державного бюро розслідувань (пункт 5 частини 1 статті 7 Закону України «Про Державне бюро розслідувань») [104];

9) поліцейські (пункт 9 частини 1 статті 23, частина 1 статті 37 Закону України «Про Національну поліцію») [110];

10) посадові особи митних органів (пункт 1 частини 1 статті 582 Митного кодексу України) [71] тощо.

Отже, даючи відповідь на актуальне питання щодо кола учасників, уповноважених здійснювати обмеження свободи, вважаємо, що як за умов стандартного режиму кримінального провадження, так і за умов особливого режиму, пов'язаного з воєнним станом, належними уповноваженими особами слід вважати тих, чиї повноваження прямо визначені Законом. До таких суб'єктів входять: особи, уповноважені на затримання в кримінальному провадженні (слідчі, прокурори, оперативні працівники й інші службові особи згідно з КПК України). Службові особи, уповноважені на обмеження свободи згідно зі спеціальним законодавством (Закон України «Про правовий режим воєнного стану» тощо), зокрема: співробітники Міністерства оборони України й органів військового управління, з'єднань, військових частин і підрозділів Збройних Сил України, військовослужбовці Збройних Сил України, Національної гвардії України та Державної прикордонної служби України, залучені до оперативно-службової діяльності.

Ця правова проблема свого часу вже була предметом розгляду Верховного Суду. Зокрема, визначення поняття та переліку учасників, які є уповноваженими службовими особами на затримання, надала колегія суддів Першої судової палати

Касаційного кримінального суду Верховного Суду в ухвалі від 16 лютого 2021 року в справі № 204/6541/16-к (провадження № 51-2172км19), де Верховний Суд роз'яснив, що право на затримання без ухвали суду мають не лише слідчі чи прокурори, а й будь-які службові особи, до повноважень яких належить охорона правопорядку (патрульні, оперативники). Їхні повноваження випливають із законів, що регулюють їхню діяльність (зокрема, Закон України «Про Національну поліцію»). Верховний Суд акцентував, що для визнання затримання законним за статтею 208 КПК України поліцейському не потрібне спеціальне письмове доручення слідчого в момент «гарячого» затримання. Його статус «уповноваженої особи» є постійним за посадою [166]. Схожу проблематику досліджували Т. Г. Фоміна спільно з В. В. Рогальською. Ці науковці слушно зауважили, що законодавець використав не цілком прийнятну термінологію в положеннях законів України «Про Службу безпеки України», «Про Національне антикорупційне бюро України», «Про Державне бюро розслідувань», передбачивши право таких суб'єктів не на затримання осіб, а на використання транспортних засобів для затримання осіб. Тому й ці положення потребують удосконалення шляхом чіткого наділення співробітників СБУ, НАБУ, ДБР повноваженнями на затримання осіб, яких підозрюють у вчиненні кримінальних правопорушень. В умовах дії воєнного стану також діють нормативно-правові акти, що додатково визначають процедуру встановлення заходів, пов'язаних з обмеженням свободи пересування громадян [174]. Згідно з пунктом 15 Порядку встановлення особливого режиму в'їзду і виїзду, обмеження свободи пересування громадян, іноземців та осіб без громадянства, а також руху транспортних засобів в Україні або в окремих її місцевостях, де введено воєнний стан, затвердженого постановою КМУ від 29 грудня 2021 року № 1455, передбачено право патрулів на території, де встановлено особливий режим, в установленому законодавством порядку: «затримувати і доставляти до органів або підрозділів Національної поліції осіб, які вчинили або вчиняють правопорушення у порядку, встановленому КПК України, перевіряти в осіб документи, що посвідчують особу, підтверджують громадянство України чи спеціальний статус особи, та перепустки, а в разі їх відсутності –

затримувати відповідних осіб та доставляти до органів або підрозділів Національної поліції для встановлення особи» [87]. До складу патрулів, згідно із цим Порядком, входять уповноважені посадові особи Збройних Сил, Національної поліції, Національної гвардії та Держприкордонслужби, що виконують покладені на них обов'язки на маршруті патрулювання, визначеному комендантом на території, де введено воєнний стан. Повноваження на затримання осіб також надано патрулям згідно з пунктом 16 Порядку здійснення заходів під час запровадження комендантської години та встановлення спеціального режиму світломаскування в окремих місцевостях, де введено воєнний стан, затвердженого постановою КМУ від 8 липня 2020 року № 573 [88].

Т. Г. Фоміна й В. В. Рогальська також слушно привертають увагу до Порядку перевірки документів в осіб, огляду речей, транспортних засобів, багажу та вантажів, службових приміщень і житла громадян під час забезпечення заходів правового режиму воєнного стану, затвердженого постановою КМУ від 29 грудня 2021 року № 1456, хоча належно констатують відсильність положень цих порядків до норм КПК України, що унормовують процесуальне затримання особи [174].

Однак навіть розлогі коментарі й тлумачення не вичерпали повністю наявні дискусії. У практичній діяльності частина учасників органів правопорядку досі схильні вважати, що уповноваженою на затримання службовою особою є лише слідчий, який наділений КПК України повноваженням складати протокол про затримання особи. Очевидно, що результатом такого обмеженого підходу можуть стати подальші неправильні оцінки щодо незаконності затримання за ознакою неналежного суб'єкта.

Потребує розв'язання проблема фіксації часу затримання в протоколі, що має значення для обчислення всіх процесуальних строків. Вона полягає в тому, що час затримання особи, зазначений у протоколі (згідно зі статтею 209 КПК України), є визначальним не лише для обчислення максимального строку тримання, а й для встановлення моменту виникнення всіх процесуальних прав затриманого. На жаль, на практиці окремі працівники неправомірно обчислюють час затримання не з моменту фактичного фізичного обмеження свободи, тобто, коли особа силою або

через підкорення наказу змушена залишатися поряд з уповноваженою службовою особою чи в приміщенні. Натомість цей момент часто відкладають до часу складання протоколу або доставлення особи до відділку поліції, що є грубим порушенням прав людини. Наприклад, нерідко виникає плутанина щодо повноважень патрульного поліцейського під час затримання на місці кримінального правопорушення. Попри те, що будь-який атестований поліцейський наділений повноваженнями щодо затримання осіб, які вчинили кримінальні або адміністративні правопорушення (відповідно до пункту 9 частини 1 статті 23 та статті 37 Закону України «Про Національну поліцію»), патрульних іноді помилково не розглядають як уповноважену службову особу в межах кримінального процесу. Слід однозначно стверджувати, що патрульний поліцейський є уповноваженою на затримання службовою особою. Виконуючи вимоги КПК України, він зобов'язаний скласти протокол із зазначенням тієї години і хвилини фактичного обмеження свободи, коли особа була змушена залишатися поряд з патрульним, підкоряючись його вимозі. Хоча статтю 208 асоціюють переважно зі слідчим, її частина 4 безпосередньо визначає: *«уповноважена службова особа... зобов'язана скласти протокол»*. Оскільки патрульний є *«уповноваженою службовою особою»* (згідно із Законом України «Про Національну поліцію» та роз'ясненнями Верховного Суду), він має повне право й обов'язок використовувати саме цю статтю. Такий підхід є єдино правильним для дотримання законності та гарантування прав затриманої особи.

Чинне законодавство, зокрема Закон України «Про Національну поліцію», створює правову колізію, що унеможливлює належне документування злочинної діяльності в момент затримання (передбаченого пунктами 1, 2 частини 1 статті 208 КПК України), що призводить до того, що отримані докази часто визнає суд недопустимими. КПК України вимагає суворої процесуальної форми (протокол, права, забезпечення адвокатом), натомість Закон України «Про Національну поліцію» дає широкі повноваження для оперативних дій і фізичного затримання. Будь-яке порушення процедури в момент затримання (навіть найменше) є підставою для визнання доказу недопустимим.

Відповідно до статті 62 Конституції України та рішення Конституційного Суду України від 20 жовтня 2001 року № 12-рп/2011 [116], обвинувачення не може ґрунтуватися на доказах, одержаних незаконним шляхом. Водночас стаття 31 Закону України «Про Національну поліцію» передбачає поверхневу перевірку як превентивний поліцейський захід, що передбачає візуальний огляд і проведення по поверхні вбрання і може бути застосована уповноваженою особою, якщо є достатні підстави вважати, що особа має при собі заборонені речі (частина 1 статті 34 Закону) [10].

Слід розмежовувати превентивне «зупинення» особи (статті 31, 34 Закону України «Про Національну поліцію») та «кримінальне процесуальне затримання» (стаття 209 КПК України). Поверхнева перевірка не є затриманням, доки поліцейський не знайде річ, що свідчить про вчинення кримінального правопорушення. Проте щойно таку річ виявлено і поліцейський наказує особі залишатися на місці до прибуття слідчого чи оформлення протоколу, із цієї секунди, згідно зі статтею 209 КПК України, особа переходить у статус затриманої. Будь-яке обмеження волі понад час, необхідний для швидкої перевірки, має автоматично активувати всі права затриманого, передбачені КПК України.

Отже, у контексті кримінального провадження означене поліцейське «зупинення» апріорі розцінюють як момент затримання. Це вимагає негайного відображення в протоколі затримання для початку обчислення всіх процесуальних строків. У протилежному випадку (відсутності протоколу) наявне порушення конституційного права особи на свободу пересування, що призводить до перевищення строків затримання, а отже, порушення права особи на захист з моменту фактичного обмеження її свободи [9].

У зв'язку з різними підходами законодавця до розуміння процедури затримання та поняття «затриманий», чисельними є порушення, які призводять до тяжких наслідків. Прикладом неприпустимих дій з боку практичних працівників, спричинених неточностями законодавчого регулювання, є постанова Касаційного кримінального суду Верховного Суду від 21 січня 2020 року у справі № 756/8425/17. У ній Суд чітко зазначив, що особа фактично була затримана, однак

усупереч вимогам частини 5 статті 208 КПК України протоколу про її затримання не було складено і процесуальних прав не роз'яснено. Допущене порушення є істотним, слугувало для апеляційного суду безперечною підставою для поставлення під сумнів законності протоколу огляду місця події, на якому й ґрунтується обвинувачення [90].

Ця позиція Верховного Суду підтверджує: будь-яке ігнорування моменту фактичного затримання як початку процесуальних гарантій робить недопустимими докази, отримані в цей період, що зрештою унеможлиблює доведення вини в суді.

Отже, затримання особи є заходом забезпечення кримінального провадження, який за своїм обмежувальним режимом є тотожним, а в деяких аспектах і суворішим, ніж запобіжний захід у вигляді тримання під вартою. Воно неминуче посягає на фундаментальні конституційні та конвенційні права особи (зокрема, статтю 5 Конвенції), що вимагає максимально суворого дотримання засади законності та всіх процесуальних гарантій. Водночас законність затримання залежить виключно від дотримання чітко визначеної процесуальної процедури (наявність правових підстав, суб'єкт затримання, дотримання строків і прав затриманого). Зазначений підхід відображено в релевантній практиці Вищого антикорупційного суду, де правомірність обмеження свободи оцінюють через призму балансу між тяжкістю правопорушення та наявністю реальних процесуальних ризиків. Зокрема, в ухвалі у справі № 991/6033/24 суд, відхиляючи доводи сторони захисту про незаконність затримання, акцентував на тому, що об'єктивний ризик переховування особи й ступінь суспільної небезпечності вчиненого діяння цілком виправдовували застосування превентивного заходу у формі затримання в порядку статті 208 КПК України [169].

Будь-яке неправомірне затримання є грубим порушенням прав і свобод та може слугувати підставою для визнання отриманих доказів недопустимими і притягнення до відповідальності уповноважених осіб.

На основі узагальнених стандартів ЄСПЛ для усунення колізії між моментом фактичного затримання та моментом набуття особою статусу підозрюваного, що гарантує безперервність права на захист, пропонуємо алгоритм забезпечення прав

особи, затриманої без ухвали суду. Ключовим елементом алгоритму є покладення на першу службову особу, яка вступила в контакт із затриманим, обов'язку офіційної фіксації часу обмеження волі та забезпечення доступу до захисника до початку будь-яких інших процесуальних чи слідчих (розшукових) дій.

1. Затримання проводять лише за наявності обґрунтованої підозри й однієї з невідкладних умов/випадків (частини 1, 2 статті 208 КПК у новій редакції).

2. Уповноважена службова особа фіксує в протоколі точний час фактичного обмеження свободи (частина 1 статті 175¹, новий пункт). Це є моментом початку відліку 72 годин.

3. Уповноважена службова особа негайно роз'яснює ключові процесуальні права (право мати захисника, право не свідчити) одразу після встановлення фізичного контролю і підставу підозри.

4. Проводять лише тимчасове вилучення майна/документів (стаття 168 КПК України) з метою вилучення знарядь кримінального правопорушення замість незаконного обшуку на місці. Дію має бути задокументовано.

5. Уповноважена службова особа здійснює доставлення негайно до найближчого підрозділу (стаття 210 КПК України). Фіксують точний час доставлення.

6. Уповноважена службова особа, якою має бути слідчий, негайно інформує Центр БПД (для надання безоплатного захисника) і надає можливість затриманому повідомити близьких (стаття 213 КПК України).

7. Вносять відомості про кримінальне правопорушення до ЄРДР, і за наявності до того підстав розпочинається досудове розслідування (стаття 214 КПК України).

8. Протокол складають одразу після доставлення. У ньому обов'язково зазначають: точний час фактичного обмеження свободи, повне роз'яснення прав (стаття 209 КПК України) та підписи затриманого й захисника.

9. Проведення обшуку затриманої особи слідчим/прокурором відбувається виключно в приміщенні слідчого після внесення відомостей до ЄРДР і

забезпечення участі захисника. Це є джерелом доказів у кримінальному провадженні.

10. Здійснюють вручення письмового повідомлення про підозру (стаття 278 КПК України) не пізніше ніж за 24 год з моменту фактичного затримання.

11. До закінчення 72 год (граничний термін затримання) слідчий суддя обов'язково перевіряє законність й обґрунтованість затримання.

Розроблений алгоритм може бути впроваджено в практичну діяльність органів правопорядку для мінімізації випадків незаконного затримання, тобто забезпечення їх прав.

2.3. Особливості й окремі проблеми забезпечення прав затриманого під час затримання в умовах воєнного стану

Воєнний стан як особливий правовий режим суттєво впливає на реалізацію прав і свобод громадян, зокрема права на свободу й особисту недоторканність. Законодавство, що регулює затримання осіб у таких умовах, має забезпечувати баланс між необхідністю захисту національної безпеки та дотриманням основоположних прав людини [161, с. 46]. Збройна агресія росії та подальше запровадження воєнного стану Указом Президента України № 64/2022 [99] кардинально змінили соціально-правову реальність. КПК України, створений для функціонування в мирний час, постав перед безпрецедентними викликами.

Доцільно зосередити увагу на тих його аспектах, які в контексті затримання осіб зазнали змін і мають проблемні аспекти реалізації після запровадження воєнного стану в Україні. Специфіка правового регулювання здійснення кримінального провадження за таких обставин обумовлена тим, що разом із нормами, притаманними регулюванню правовідносин в умовах звичної життєдіяльності, до нормативної компоненти правового регулювання було включено надзвичайні закони. Вони встановлюють не лише специфічні засоби й

механізми правового регулювання, а й мають специфіку щодо дії в просторі, часі та за колом осіб [156, с. 98]. Зокрема, як реакція на виклики, що постали внаслідок повномасштабного агресивного вторгнення росії, було прийнято Закон України «Про внесення змін до КПК України щодо удосконалення порядку здійснення кримінального провадження в умовах воєнного стану» [103], який видозмінив процедуру затримання та спричинив неабиякі дискусії в колі процесуалістів.

На момент початку повномасштабної війни регулювання кримінального провадження в екстремальних умовах фактично зводилося до однієї статті – 615 КПК України. Ця нормативна база виявилася абсолютно недостатньою для ефективного виконання завдань правосуддя. Практична діяльність швидко засвідчила невідповідність між процесуальними реаліями й наявними нормами. Уже чотири рази вносили зміни до цієї норми. Крім цього, важливі корективи до розуміння цієї статті надало рішення Конституційного Суду України № 8-р(II)/2024 від 18 липня 2024 року, що відображає динамічний характер правового регулювання в умовах воєнного стану [118].

Як вимушена відповідь на динамічні виклики воєнного стану законодавець ініціював низку невідкладних змін. Ці зміни було консолідовано в розділі IX¹ КПК України, який дістав назву «Особливий режим досудового розслідування, судового розгляду в умовах воєнного стану», що стало ключовим кроком для забезпечення життєздатності кримінальної юстиції.

В умовах воєнного стану затримання уповноваженими особами кримінального провадження підлягає регулюванню загальними нормами параграфу 2 глави 18 КПК України, однак з обов'язковим урахуванням особливостей розділу IX¹ Кодексу [161, с. 47].

Ключовим елементом адаптації стало розширення повноважень органів правопорядку щодо застосування затримання: уповноважена особа тепер має право здійснити затримання підозрюваного без попереднього судового дозволу не лише у випадках, чітко визначених статтею 208 КПК України, а й за наявності самостійної альтернативної підстави. Ця додаткова підстава дає змогу затримати особу, якщо виникають достатні й обґрунтовані обставини, що свідчать про

ймовірність її втечі з метою уникнення кримінальної відповідальності. Слід зазначити, що застосування цієї підстави для затримання вимагає обов'язкової наявності статусу підозрюваного в правопорушника на момент обмеження його свободи. Це означає, що формальне досудове розслідування вже має бути розпочато, а слідчі органи повинні мати достатні матеріали кримінального провадження, що обґрунтовують підозру у вчиненні злочину й достовірно свідчать про реальну загрозу втечі. Саме це є юридичною підставою для застосування примусових заходів уповноваженою особою. Інакше за відсутності офіційно оформленого статусу підозрюваного на момент затримання суд визнає такі дії неправомірними, а затримання – незаконним [165].

Стосовно тих кримінальних правопорушень, міжнародних злочинів, які вчиняють російські окупанти, національна система кримінального провадження, правосуддя матимуть важливе значення з огляду на притягнення до кримінальної відповідальності та покарання безпосередніх виконавців (російських солдатів й офіцерів) [56].

Значну кількість кримінальних проваджень за період воєнного часу, щодо яких триває розслідування, здійснюють двома основними способами: у загальному порядку, коли особа, підозрювана чи обвинувачена, фізично присутня і бере участь у процесуальних діях (затримання, допити, судові засідання). За спеціальною процедурою *in absentia* (заочне провадження), коли особа, перебуваючи за межами України (зокрема, переховується на території рф або на окупованій території) чи ухиляється від слідства, може бути притягнута до відповідальності та засуджена без її безпосередньої участі в судовому розгляді [161, с. 47].

З початку повномасштабного вторгнення росії в Україну слідчі Національної поліції України розпочали 179 428 кримінальних проваджень за фактами вчинення на території України злочинів військовослужбовцями збройних сил російської федерації та їхніми пособниками. З них: 162 630 – за статтею 438 КК України (Воєнні злочини), 9374 – за статтею 110 КК України (Посягання на територіальну цілісність і недоторканність України), 4584 – за статтею 111¹ КК України (Колабораційна діяльність), 419 – за статтею 111 КК України (Державна зрада)

тощо [41]. Генеральний прокурор України заявив, що в Україні за статтею 438 КК України підозри отримали 1012 осіб. До суду передали обвинувальні акти щодо 742 осіб. Уже засудили 202 російських військових, з них 19 були присутні під час судових засідань [18].

Щодо затримання, які відбуваються під час воєнного стану, ключовим питанням є узгодження міжнародно-правових зобов'язань і положень національного законодавства. Головний правовий принцип полягає в такому: згідно з міжнародним гуманітарним правом, військовослужбовці, які набули статусу військовополонених, мають імунітет від судового переслідування за факт участі в бойових діях. Однак цей захист втрачає чинність, якщо військовополоненого підозрюють у вчиненні воєнного злочину. У таких випадках утримання під вартою таких осіб є правомірним. Посилаючись на норми, зокрема пункт 5 статті 119 Женевської конвенції, їх може бути законно утримано в Україні впродовж усього періоду кримінального провадження та судового розгляду, а також до моменту повного відбуття призначеного покарання, що скасовує обов'язок негайної репатріації [35].

Отже, у разі вчинення воєнного злочину особа переходить із захищеного міжнародним правом статусу військовополоненого в статус підозрюваного в кримінальному провадженні.

У попередньому підрозділі, де йшлося про затримання на загальних підставах, було здійснено спробу презентувати його різновиди через розуміння того, хто ж є затриманою особою за українським кримінальним процесуальним законодавством. Спробуємо з'ясувати, чи можливе затримання військовополонених, чи є воно тимчасовим запобіжним заходом і як за умов його застосування реалізують обмін військовополонених.

Українське законодавство, зокрема спеціальні норми воєнного часу (стаття 615 КПК України), а також позиція вищих судових і прокурорських інстанцій допускають законне затримання особи навіть до того, як відомості про кримінальне правопорушення внесено до ЄРДР. Для прикладу, пункт 1 частини 1 статті 615 КПК України безпосередньо дозволяє уповноваженій особі здійснити

затримання незалежно від того, чи розпочато досудове розслідування. Позиція прокуратури також підтверджує, що таке затримання не суперечить КПК України і вимогам Конвенції [178]. Верховний Суд у своїй Ухвалі від 16 лютого 2021 року констатував, що затримання до внесення відомостей до ЄРДР не є порушенням норм КПК України [166].

Отже, затримання є самостійною, невідкладною процесуальною дією, яка може передувати формальному початку досудового розслідування, і цю практику юридично легітимізовано в Україні.

Наступні питання, які потребують вирішення: як здійснити обмін військовополоненого, який вчинив воєнний злочин, якщо в момент затримання він набуває кримінального процесуального статусу підозрюваного; як вирішити долю вже обраного запобіжного заходу (зокрема, тримання під вартою), якщо особу включають до обмінного списку?

Женевська конвенція визначає загальний правовий статус військовополоненого [35]. Конвенція також передбачає, що особа, яку судять за злочин, пов'язаний з воєнними діями, зберігає право на статус військовополоненого перед судовим органом до ухвалення рішення [45]. Визначено поняття військовополонених у Збройних Силах України в Інструкції про порядок виконання норм міжнародного гуманітарного права у Збройних Силах України, затвердженій наказом Міністерства оборони України від 23 березня 2017 року № 164, зі змінами, внесеними згідно з наказом Міністерства оборони України від 10 жовтня 2018 року № 514. Відповідно до абзацу 6 пункту 6 Порядку тримання військовополонених, якщо особа, яка потрапила в полон, не затримується як військовополонений та підлягає суду за правопорушення, пов'язане з воєнними діями, вона має право на статус військовополоненого перед судовим органом і на ухвалення рішення з цього питання [113].

У КПК України не було передбачено чіткого механізму реалізації цього права військовополоненого на збереження свого статусу перед судом (як цього вимагає постанова КМУ № 413). Це створювало нормативну невизначеність. Законодавець усунув прогалину шляхом уведення до статті 3 КПК України нового учасника –

особи, стосовно якої уповноважений орган прийняв рішення про обмін як військовополоненого (пункт 28 статті 3 КПК України). Це нововведення логічне, оскільки стосується лише тих осіб, які мають кримінальний процесуальний статус (підозрюваний, обвинувачений, засуджений, які вчинили діяння поза імунітетом комбатанта). Обмін військовополонених, які не мають процесуального статусу, КПК України не регулює. Для обміну така особа має бути включена уповноваженим органом до спеціального списку.

Отже, законодавець України запровадив спеціальний процесуальний механізм для легалізації обміну тих воєнних злочинців, які вже перебувають під кримінальним переслідуванням, через надання їм спеціального статусу учасника провадження. Проте КПК України не містить переліку прав й обов'язків такої особи, можливо, тому, що він є підозрюваним, обвинуваченим (засудженим). М. І. Пашковський зосередив увагу на колізії, яка виникає тоді, коли Україна приймає рішення про обмін осіб, що вчинили міжнародний злочин (статті 438, 440 КК України) та вже засуджені за цей злочин і відбувають покарання. Такий обмін, на думку науковця, призводить до трьох критичних порушень: принципу обов'язковості судових рішень, адже їх фактично скасовують чи ігнорують політичним рішенням про обмін; міжнародно-правових зобов'язань – держава має обов'язок покарати осіб, винуватих у міжнародних злочинах, а обмін цьому суперечить; несумісність із принципом верховенства права, коли політична доцільність (обмін) нівелює юридичну силу вироку. Обмін засуджених воєнних злочинців не повинен бути одностороннім актом. Засобом розв'язання цієї проблеми дослідник пропонує інституалізацію відстрочки виконання вироку [82]. Це означає, що замість скасування вироку, його виконання щодо засуджених за міжнародні злочини відстрочують у випадку обміну. Це дає змогу зберегти юридичну силу вироку й не порушити принцип верховенства права, хоча й створює потенційні проблеми з його подальшим виконанням.

Повертаючись до моменту взяття в полон, слід зазначити, що кожен, хто здійснив законне затримання особи в порядку, передбаченому статтями 207, 208 КПК України, може тимчасово вилучити її майно, яке разом із доставленою

затриманою особою він зобов'язаний передати слідчому, прокурору, іншій уповноваженій службовій особі, а факт такого вилучення засвідчують складанням відповідного протоколу (частина 1 статті 168 КПК України). Під час воєнного стану насамперед необхідно вилучити в затриманого зброю та боєприпаси, а якщо дозволяють обставини й час – документи та особисті речі. Водночас, якщо в затриманого є будь-які папери, крім особистих документів (карти та схеми, накази, технічна документація, листи, записники, зошити та блокноти, газети-журнали тощо), їх також вилучають. Після обшуку кожного полоненого заповнюють стандартну анкету «форма DD-2745», у якій здійснюють опис усього вилученого та ставлять позначку власника [161, с. 49].

Затриманих слід негайно видалити із зони безпосередніх бойових дій, їм обов'язково має бути надано медичну допомогу. Це важливе питання, з огляду на дотримання правової процедури здійснення кримінального провадження, раніше було розглянуто в літературі [152].

Затриманим також може бути надано воду та їжу, але пізніше, коли вони будуть перебувати в безпечному місці. Потрібно захистити полонених від агресивного місцевого населення, репресій з боку місцевої влади. Таких затриманих поділяють на дві основні групи: 1) військових, яких своєю чергою ділять на групу рядових і групу сержантів-офіцерів; 2) цивільних, чоловіків і жінок з дітьми. В окремі групи виділяють дезертирів й осіб, які добровільно здалися в полон [161, с. 49].

Строк затримання особи без ухвали слідчого судді, суду під час дії воєнного стану не може перевищувати 72 год з моменту затримання, який визначають згідно з вимогами статті 209 КПК України (частина 1 статті 211 КПК України) і обчислюють з моменту фактичного затримання особи. Слід зауважити, що задля безпеки учасників слідчої (розшукової) дії, оперативності її проведення в умовах воєнного стану законодавець в абзаці 2 пункту 1 частини 1 статті 615 КПК України передбачив виключення з частини 1 статті 106 КПК України щодо складання слідчим або прокурором, які проводять відповідну процесуальну дію, протоколу під час її проведення або безпосередньо після її закінчення, і можливість технічної

фіксації доступними технічними засобами з подальшим складанням протоколу процесуальної дії не пізніше ніж за 72 год з моменту її завершення, у випадках, коли немає можливості складання процесуальних документів про хід і результати слідчих (розшукових) дій або інших процесуальних дій (з контексту норми – безпосередньо під час їх проведення або одразу після них) [81, с. 13]. Про те, що складення протоколу затримання після його закінчення не буде порушенням КПК України, зазначив і Касаційний кримінальний суд Верховного Суду у справі від 17 лютого 2022 року за № 127/8962/20 [89].

Водночас, якщо в умовах воєнного стану немає об'єктивної можливості доставити затриману особу до слідчого судді, суду в строк, передбачений статтею 211 КПК України, розгляд клопотання про обрання стосовно неї запобіжного заходу здійснюють із застосуванням доступних технічних засобів відеозв'язку з метою забезпечення дистанційної участі затриманої особи [124, с. 107]. На наш погляд, використання в цій нормі терміна «об'єктивна можливість» є категорією оцінною, її слід визначати в кожному конкретному випадку окремо, відповідно до обставин, які виникають в умовах війни, з огляду на місце дислокації затриманого, ведення активних бойових дій, проблеми з транспортом, загрозу життю, здоров'ю та безпеці учасників кримінального провадження тощо. Постає також питання щодо неможливості явки захисника для участі в цій процесуальній дії. Відповідно до частини 12 статті 615 КПК України, у передбачених законом випадках захисник також може брати дистанційну участь із застосуванням технічних засобів. Зрозуміло, що дізнавач, слідчий, прокурор може забезпечити таку участь захисника, проте затриманий не має можливості поспілкуватися з ним конфіденційно, чим не лише порушуються права затриманої особи, а й постає питання щодо захищеності адвокатської таємниці. Крім цього, адвокат позбавлений можливості впевнитися в тому, що до його підзахисного не було застосовано заходів психологічного або фізичного впливу. Слід також зазначити, що задля нормалізації та забезпечення ефективності здійснення правосуддя в умовах воєнного стану судова практика пішла шляхом використання під час судових засідань у режимі відеоконференцзв'язку не передбачених у

кримінальному процесуальному законодавстві України технічних засобів, зокрема EasyCon, ZOOM, Skype, Viber тощо [167; 171].

Деякі дотичні до цього питання вже були предметом наукової розвідки в контексті проблематики судового провадження в режимі відеоконференції та трансляції з іншого приміщення, зокрема яке знаходиться поза межами приміщення суду [179].

Слід зазначити і про законодавчий підхід у випадку, якщо затриману особу неможливо доставити до слідчого судді, суду протягом 72 год для розгляду клопотання про обрання стосовно неї запобіжного заходу або забезпечити її дистанційну участь під час розгляду відповідного клопотання, таку особу негайно звільняють [50]. Проте, слушно зазначають Т. Фоміна та В. Рогальська, у КПК України немає процесуального порядку здійснення такого звільнення та не зазначено перелік суб'єктів, які уповноважені це здійснити [81, с. 38].

Згідно з аналізом кількох ключових нормативно-правових актів (статей 36, 40, 206, 212, КПК України, Закону України «Про попереднє ув'язнення») [111], є чіткий перелік учасників, які мають право прийняти рішення про звільнення затриманої особи: слідчий суддя, прокурор, слідчий, службова особа, відповідальна за перебування затриманих, начальник установи попереднього ув'язнення. Попри чіткий перелік уповноважених осіб, у практичній діяльності в умовах воєнного стану цю норму виконують з порушенням. Це означає, що на практиці механізм звільнення гальмується або його ігнорують, передусім в умовах воєнного стану, що створює загрозу для конституційних прав громадян.

Слід розглядати існування та застосування статей чинного КК України, адже його «...сучасний етап, пов'язаний зі збройною агресією російської федерації проти України. Під її впливом динаміка вітчизняного кримінального права зазнала суттєвих коливань (прийнято 13 законів), особливо в частині питань кримінальної відповідальності за злочини проти основ національної безпеки України (поява статей 111-1 «Колабораційна діяльність», 111-2 «Пособництво державі-агресору» тощо)» [8].

З огляду на зазначене, привертає увагу проблема порядку затримання особи, яка вчинила кримінальний проступок, адже фахівці кримінального права вважають, що саме в цю категорію потрапили й окремі «реформовані» та сконструйовані національним законодавцем статті КК України або ж окремі їх складові (пункти, частини). На думку деяких науковців, кримінальна відповідальність за колабораціонізм уже передбачена (криміналізована) у складі такого злочину, як державна зрада, а тому запровадження нової самостійної форми такого діяння призведе до плутанини й становитиме небезпеку порушення прав і свобод людини. Зазначено, що колабораційна діяльність може набувати будь-якої з передбачених статтею 111 КК України форм державної зради та здійснюватися у військовій, адміністративній (управлінській), економічній і навіть побутовій сферах. Проте кримінальна відповідальність за відповідну діяльність наставатиме лише за такі діяння, які є умисними, та якими заподіюють істотну шкоду суверенітету, територіальній цілісності й недоторканності, обороноздатності, державній, економічній чи інформаційній безпеці України або створюють реальну загрозу її заподіяння [25, с. 60].

Однак, на думку Т. М. Луцького, це питання спірне, потребує певного уточнення. Зокрема, колабораційну діяльність необхідно відмежовувати від державної зради, хоча формулювання об'єктивної сторони державної зради як злочину в диспозиції статті 111 КК України викладено загально, тому всі склади злочину, що охоплені статтею 111¹ КК України, вчинені громадянами України, можуть, на перший погляд, видаватися окремими випадками (іноді – привілейованими складами) державної зради. Основною відмінністю можна вважати те, що колабораційні дії вчиняє винна особа вже в умовах здійсненої окупації чи агресії. Ознаками для відмежування можна вважати такі: державну зраду завжди вчиняє громадянин України, а колабораційну діяльність – не завжди (хоча поняття колабораціонізму логічно стосується передусім громадян України, однак склади злочинів, передбачені статтею 111-1 КК України, є різними: частину з них за вказівкою диспозиції статті можуть вчиняти лише громадяни України, а щодо частини такої вказівки немає); державну зраду можуть вчиняти на користь

будь-якої держави, а колабораційну діяльність – лише на користь держави-агресора [61].

На наш погляд, колабораційну діяльність концептуально правильно, проте не цілком вдало кримінально-інструментально виокремили з державної зради. Таку окрему норму за сучасних реалій конструювати було на часі, але не в такий спосіб, як маємо нині в КК України. Конструктивно, вважає Н. А. Орловська, стаття 111-1 КК України побудована так, що в кожній з її частин викладено окрему форму реалізації колабораційної діяльності, тобто передбачено вісім самостійних кримінальних правопорушень. Санкції аналізованих норм дають підстави вважати, що частини 1, 2 статті 111-1 КК України – кримінальні проступки [80].

Для прикладу, у Єдиному державному реєстрі судових рішень наявні 116 вироків за колабораційну діяльність, з них 105 – за частиною 1 статті 111-1 КК України [34].

Водночас аналіз статистичних даних засвідчує, що під час воєнного стану затримують осіб за вчинення колабораційної діяльності та логічно застосовують процесуальний порядок, передбачений статтею 298² КПК України як за вчинений кримінальний проступок. Вважаємо, що в кримінальній процесуальній площині органи правопорядку не мають законних підстав для затримання в порядку частини 1 статті 208 КПК України або затримання на підставі дозволу суду осіб, яких підозрюють у вчиненні злочинів, за які не передбачено покарання у вигляді позбавлення волі. Доповнення КПК України статтею 298² спричинило дискусію серед науковців і практичних працівників, зокрема щодо законності здійснення затримання особи за вчинення кримінального проступку та відповідності цих нормативних положень статті 29 Конституції України, у якій передбачено можливість обмежити особу в праві на свободу й особисту недоторканність лише у випадку вчинення нею злочину, а не кримінального проступку [47].

Поширеною є практика приховування затримань від обліку. Фактично затриманих осіб перетворюють на запрошених осіб, які добровільно прийшли до органів поліції для надання пояснень. Результатом цього є встановлення причетності особи до кримінального правопорушення, після чого починається

законна процедура й особа стає учасником кримінального провадження. Якщо ж встановити причетність такої особи не вдається, то фактично затриману особу просто звільняють, а проведені з нею дії взагалі не обліковують. Слідчі маніпулюють термінологією та, користуючись правовою необізнаністю громадян, застосовують у своїй діяльності частину 2 статті 133 КПК України – виклик слідчим, прокурором. Положення цієї статті дозволяють викликати лише на допит чи для участі в іншій процесуальній дії особу, яка наділена процесуальним статусом відповідно до положень цього Кодексу. Те саме стосується оголошення в розшук (стаття 281 КПК України), яке може бути застосовано лише в разі, якщо особа не з'являється без поважних причин на виклик слідчого, прокурора. Трапляються також випадки, коли осіб затримують у порядку статті 208 КПК України через місяць, пів року після вчинення кримінального правопорушення. Усупереч чітким вимогам статей 208–209 КПК України, що визначають порядок і можливий час затримання, органи правопорядку, свідомо порушуючи закон та посиляючись на неможливість отримання ухвали слідчого судді, суду за наявності ризику втечі цих осіб, продовжують незаконно їх затримувати [161, с. 50].

В Україні наявні практичні системні проблеми незаконного затримання, що безпосередньо пов'язані з проведенням мобілізації та діяльністю територіальних центрів комплектування та соціальної підтримки (ТЦК СП). Головна проблема цього комплексу питань полягає в неефективності судового контролю за скаргами на незаконні затримання, що подають відповідно до статті 206 КПК України, передусім коли ці скарги стосуються дій працівників ТЦК [161, с. 50]. Згідно з результатами аналізу судової практики щодо оскарження незаконних затримань, є незадоволення скарг, високий відсоток відмов та їх повернень через відсутність юрисдикції слідчого судді над діями ТЦК. Деякі судді залишають скарги на ТЦК без розгляду (через відсутність компетенції), інші – відмовляли по суті (через правомірність дій ТЦК) [170].

Непослідовність суддів, які відмовляють у задоволенні скарг на ТЦК, є серйознішою проблемою, ніж просто повернення. Така відмова по суті є перевищенням компетенції слідчого судді та створює небезпечний прецедент,

оскільки унеможлиблює подальше ефективне оскарження цієї ситуації в адміністративному суді. Слідчий суддя, який є конституційною гарантією свободи в КПК, не може захистити особу від незаконного обмеження свободи працівниками ТЦК, що створює прогалину в системі судового контролю за дотриманням фундаментального права на свободу в умовах війни.

Слідчим суддям (діючи виключно в межах компетенції) у випадку непідсудності слід повертати скарги, а не відхиляти, щоб не позбавляти скаржника права звернутися до правильної юрисдикції [161, с. 50].

Обмеження свободи, що здійснює ТЦК, є заходом адміністративного примусу (у контексті мобілізації), а не процесуальним затриманням (у контексті кримінального провадження), тому підлягає адміністративній юрисдикції. Правильним шляхом захисту від дій ТЦК є адміністративний позов (до адміністративного суду) або заява про кримінальне правопорушення (до органів правопорядку). Працівники ТЦК СП не є уповноваженими особами, яким надано право на здійснення затримання в межах кримінальної юрисдикції [161, с. 50].

Суди покладаються на формальні протоколи сторони затримання, а захист часто не надає додаткових достовірних доказів. ЄСПЛ неодноразово акцентував, що протокол затримання є ключовим доказом, але він повинен містити конкретні фактичні підстави, а не лише загальне посилення на норму закону. Зокрема, у справі «Ритіков проти України» протокол не містив деталей, що свідчили б про невідкладність затримання, що є порушенням статті 5(1) Конвенції [145]. Тягар доказування законності затримання має лежати на державі, на стороні обвинувачення. Це ускладнює доведення факту незаконності, що прямо порушує право на свободу (стаття 5 ЄКПЛ) та презумпцію невинуватості.

Слідчому та прокурору необхідно встановити й суворо дотримуватися вимоги щодо деталізації та обґрунтування невідкладності затримання. Протокол повинен містити не лише посилення на частину 1 статті 208 КПК України («на місці злочину» або «невідкладність»), а й конкретні фактичні обставини, Суд, розглядаючи законність затримання та обрання запобіжного заходу, повинен відійти від пасивної ролі та суворо дотримуватися позиції ЄСПЛ, вимагати від

сторони обвинувачення достовірних доказів, що підтверджують невідкладність затримання, а не просто покладатися на формулювання в протоколі. У разі виявлення, що протокол затримання є формальним і не містить належного фактичного обґрунтування, суд повинен відмовляти в задоволенні клопотання про тримання під вартою і визнавати затримання незаконним. Водночас, попри те, що тягар доказування лежить на державі, для максимального захисту адвокатам слід наполягати на обов'язковій відеофіксації моменту затримання (якщо це можливо), оперативно встановлювати й допитувати свідків, які можуть підтвердити, що підозрюваний не чинив спроб утечі чи знищення доказів. У клопотаннях і скаргах слід акцентувати на відсутності конкретних, фактичних обґрунтувань у протоколі затримання, а не лише на загальних нормах закону [161, с. 50].

Можливо запропонувати такі зміни до КПК України: доповнити:

– **частину 1 статті 211 КПК України**, виклавши її в такій редакції: «Службова особа, яка здійснила затримання, негайно повідомляє про це прокурора, додаючи **протокол затримання з детальним фактичним обґрунтуванням**, передбаченим частиною 3 статті 208 цього Кодексу». Це забезпечить оперативне процесуальне керівництво за якістю обґрунтування затримання;

– **частину 1 статті 303 КПК України**: «На досудовому провадженні можуть бути оскаржені... **рішення про затримання особи, якщо протокол затримання не містить належного, детального фактичного обґрунтування** відповідно до вимог статті 208 цього Кодексу». Це надасть захисту чіткий інструмент для оскарження формальних затримань, спираючись на практику ЄСПЛ;

– **частину 2 ст. 194 КПК України**: «Слідчий суддя, суд **перевіряє дотримання вимог законності затримання особи, оцінюючи, чи містив протокол затримання належне фактичне обґрунтування, що свідчить про його невідкладність. Тягар доведення законності затримання покладається на сторону обвинувачення**».

Упровадження цих змін допоможе мінімізувати порушення статті 5 Конвенції та забезпечить прийняття рішення про позбавлення особи свободи лише на підставі достовірних фактів, а не юридичних формальностей.

Попри позитивну динаміку впровадження системи Custody Records, яка станом на березень 2024 року охопила 94 підрозділи поліції та забезпечила роботу 139 інспекторів з прав людини, механізми контролю за дотриманням прав затриманих залишаються фрагментарними [33, с. 10–11].

Основна проблема полягає в тому, що наявні цифрові інструменти мають закритий відомчий характер. Також діє система електронного документообігу, постійним є контроль з боку Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини (Омбудсмана), проте для моніторингу дотримання прав людини в місцях неволі, зокрема ізоляторах тимчасового тримання, де перебувають затримані, ці механізми виявляються недостатніми для забезпечення їхніх прав. ЄРДР, який містить інформацію про затриманих, не є повноцінною публічною базою даних, створеною спеціально для контролю за дотриманням прав людини. Цей реєстр є інструментом для фіксації та обліку кримінальних проваджень. Доступ до нього є обмеженим і призначений передусім для слідчих, прокурорів та суддів. На практиці трапляються випадки «прихованих» затримань, коли особу фактично затримано, проте інформацію про неї не вносять до реєстру своєчасно або взагалі. Це створює ризик порушення її прав, оскільки адвокат чи родичі не можуть знайти інформацію про її місцеперебування.

Отже, Custody Records фіксує те, що вже потрапило «в систему», але не усуває проблему затримань, які залишаються поза її межами на етапі фактичного захоплення особи. Наразі це просто «електронний журнал» поліції.

Наша пропозиція удосконали цю систему шляхом подолання цієї проблеми.

Така система могла б:

- зобов'язати уповноважену особу вносити стислий запис про затримання (ПІБ, час, координати) у мобільний додаток системи Custody Records безпосередньо;
- автоматично фіксувати кожне затримання з моменту фактичного позбавлення свободи, незалежно від того, чи було вже розпочато кримінальне провадження;

- надавати оперативний, обмежений доступ для адвокатів і родичів затриманого, щоб вони могли підтвердити факт затримання та його місце;
- бути незалежною від відомчих інтересів, що підвищило б прозорість й ефективність контролю.

Слід запровадити в системі Custody Records окремий протокол «Електронний акт передачі затриманої особи», модуль «Громадянське затримання» у складі системи Custody Records. Правовою підставою є стаття 207 КПК України та пропонується нами стаття 42¹. Вносити відомості буде уповноважена особа в момент прийняття особи від громадянина. Громадянин, який здійснив затримання, може зафіксувати факт (фото, відео, час) через державний сервіс (наприклад, через інтеграцію з «Дія»), що автоматично надсилає мітку в Custody Record, які порушення.s.

Система ЄРДР реєструє затримання, але запропонована система мала б іншу мету – бути інструментом громадського контролю та захисту прав людини, що заповнює наявні прогалини.

Отже, законодавець доклав зусиль для адаптації КПК України до умов воєнного стану, забезпечуючи життєздатність кримінальної юстиції. Проте, під час затримання, попри внесені зміни, постають проблеми правозастосування, оскільки є юридичні неузгодженості та суперечності. Такі проблеми створюють подвійну загрозу: по-перше, призводять до порушення прав і свобод громадян (через незаконні затримання або відсутність судового контролю); по-друге, слідчі та прокурори не можуть бути впевнені в законності своїх дій, а це підриває їх ефективність.

Висновки до розділу 2

У межах цього розділу виявлено та систематизовано низку суттєвих правових колізій у забезпеченні прав затриманої особи будь-якою особою (стаття 207 КПК

України), уповноваженою службовою особою (стаття 208 КПК України) та під час затримання за умов воєнного стану.

Затримання є актом реалізації конституційного права на самозахист і припинення кримінального правопорушення. Його правова природа знаходиться між конституційним правом, кримінально-правовою нормою та кримінальною процесуальною нормою.

Встановлено, що нормативна невизначеність створює реальні загрози для порушення фундаментальних прав затриманих осіб, зокрема права на свободу, особисту недоторканність і правовий захист.

Обґрунтовано необхідність виокремлення затриманого як самостійного учасника кримінального провадження шляхом внесення відповідних змін до глави 4 розділу II КПК України новою статтею 42¹ «Затриманий».

Затриманим є учасник кримінального провадження, право на свободу й особисту недоторканність якого фактично обмежене громадянами або уповноваженою службовою особою за підозрою у вчиненні кримінального правопорушення.

Моментом фактичного затримання є момент, з якого особа силою або через підкорення наказу змушена залишатися поряд із суб'єктом затримання або в спеціально відведеному приміщенні.

Затриманий має право:

- знати, у вчиненні якого кримінального правопорушення його підозрюють;
- бути чітко та негайно (з моменту фактичного обмеження свободи) повідомленим про свої права, зокрема про право зберігати мовчання та право на те, що будь-які його висловлювання можуть бути використані як докази в суді;
- мати захисника та побачення з ним до першого допиту з дотриманням умов, що забезпечують конфіденційність спілкування;
- на першу вимогу мати доступ до медичної допомоги;
- негайно повідомити про своє затримання та місце перебування близьких родичів, членів сім'ї чи інших осіб за власним вибором;

на негайне повідомлення про затримання органу (установи), уповноваженого законом на надання безоплатної правової допомоги;

вимагати перевірки обґрунтованості затримання слідчим суддею;

давати пояснення, показання або відмовитися їх давати в будь-який момент.

Права, передбачені частиною 3 цієї статті, виникають в особи з моменту її фактичного затримання та діють безперервно до набуття нею статусу підозрюваного або її звільнення.

Відповідно до цього необхідно узгодити визначення моменту затримання з новим статусом у розділі II, а саме в статті 209, КПК України шляхом внесення таких змін:

«Особа є затриманою з моменту фактичного обмеження її свободи та **набуває статусу затриманого, передбаченого статтею 42¹ цього Кодексу».**

Запропоновано зміни до статті 42 КПК України, де виключено положення про те, що на затриману особу поширюються лише права підозрюваного, і статті 209 КПК України, де синхронізовано визначення моменту затримання з новим статусом затриманого.

Доповнено частину 1 статті 303 КПК України новим пунктом: *«...рішення, дії чи бездіяльність приватної особи, яка здійснила затримання в порядку статті 207 цього Кодексу, – щодо незаконності фактичного обмеження свободи або застосування заходів примусу».*

Запропоновано зміни до назви та змісту статті 207 КПК України, для системності сформульовано зміни до статті 211 КПК України, яка регулює обчислення строків, щоб запропоновані 3 год не «випали» із загального часу затримання (72 години).

Доведено, що відсутність чіткої диференціації між юридичною підставою та фактичними умовами затримання в статті 208 КПК України нівелює право особи бути негайно інформованою про причини обмеження її свободи. З метою мінімізації ризиків незаконного затримання запропоновано нову редакцію статті 208 КПК України, де законність процедури детермінується сукупністю

обґрунтованої підозри (юридичний аспект) і наявністю обставин, що зумовлюють невідкладність затримання без попереднього судового дозволу (фактичний аспект).

На основі стандартів ЄСПЛ для усунення колізії між моментом фактичного затримання та моментом набуття особою статусу підозрюваного, що гарантує безперервність права на захист, запропоновано алгоритм забезпечення прав особи, затриманої без ухвали суду.

Законодавець доклав зусиль для адаптації КПК України до умов воєнного стану, забезпечуючи життєздатність кримінальної юстиції. Проте під час затримання, попри зміни, постають проблеми правозастосування, оскільки є юридичні неузгодженості та суперечності.

Обґрунтовано, що практика застосування статті 133 КПК України щодо осіб, які фактично перебувають під примусовим контролем представників органів правопорядку («запрошені особи»), є грубим порушенням принципу юридичної визначеності. Доведено, що будь-яке обмеження свободи пересування, яке перевищує час, необхідний для формальної ідентифікації особи, має трансформуватися в статус затримання.

Аргументовано, що судова практика повернення скарг на затримання ТЦК та СП через «непідсудність» є хибною з позиції завдань кримінального провадження. Стаття 206 КПК України покладає на слідчого суддю обов'язок перевірити законність обмеження волі будь-якою особою, незалежно від її відомчої належності. Відсутність уніфікованого підходу та самоусунення судів від оцінки дій ТЦК крізь призму статті 206 КПК України призводить до перетворення судового контролю на формальну процедуру, яка не здатна забезпечити реальний захист особи від незаконного примусу. Необхідним є роз'яснення на рівні Верховного Суду щодо обов'язковості розгляду таких скарг саме слідчими суддями як єдиними гарантами особистої свободи в умовах воєнного стану.

РОЗДІЛ 3

ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ СТОРОНОЮ ЗАХИСТУ ПРАВ ЛЮДИНИ ТА СУДОВИЙ КОНТРОЛЬ ПІД ЧАС ЗАТРИМАННЯ В КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОВАДЖЕННІ УКРАЇНИ

З огляду на предмет дослідження, у цьому розділі увагу буде зосереджено на аналізі затримання, здійснюваного в порядку статті 208 КПК України, поза межами наукового пошуку залишаться процедури, передбачені статтями 207 та 298² КПК України. Така позиція обумовлена досвідом службової діяльності автора на посаді слідчого. Затримання за статтею 207 КПК України трапляється в правозастосовній практиці зрідка, натомість стаття 208 КПК України є щоденним інструментом слідчого, що генерує найбільшу кількість проблемних аспектів і процесуальних помилок.

3.1. Участь захисника під час затримання особи

Участь захисника в кримінальному процесі, зокрема під час затримання особи, є фундаментальною гарантією конституційного права на захист, закріпленого в статті 59 Конституції України. Ця участь також забезпечує дотримання ключових засад кримінального провадження, зокрема забезпечення права на захист (стаття 20 КПК України), що разом з іншими загальними засадами (стаття 7 КПК України) формують основу справедливого кримінального провадження. Це право було закріплено ще в статті 106 КПК УРСР 1960 року.

Участь захисника в кримінальному провадженні для здійснення захисту є одним зі складників такого міжнародного правового стандарту, як право захищати себе особисто або використовувати правову допомогу захисника, обраного ним на власний розсуд [45]. Крім цього, обов'язок держави – гарантувати можливість вільного вибору особою захисника є невід'ємним елементом ефективного засобу правового захисту [73].

Участь захисника в кримінальному провадженні є чи не єдиною реальною гарантією дотримання всіх передбачених законодавством прав і свобод особи, щодо якої здійснюють захист [123, с. 209]. У сучасній доктрині кримінального процесуального права України еволюція ролі захисника від пасивного спостерігача до активного учасника кримінального процесу є предметом ґрунтовного аналізу науковців. Основною функцією, яку виконує захисник у кримінальному провадженні, вважає В. П. Машика, – є надання належного права на захист, роз'яснення ситуації клієнту, який його залучив, надання консультацій, участь у процесуальних діях із клієнтом, написання правових документів та їх подання тощо [70, с. 187]. Такий підхід ми поділяємо лише частково, оскільки роз'яснення ситуації, консультації та підготовка документів – це те, без чого захист неможливий. Проте основна функція захисника – це забезпечення балансу сил між державою та особою, забезпечення змагальності процесу. Її реалізують через професійне спростування доводів обвинувачення (або пом'якшення відповідальності) та правовий контроль за дотриманням процесуального порядку, де консультування та підготовка документів є лише інструментами досягнення цієї мети.

Надзвичайно важливою є роль захисника під час здійснення заходів забезпечення кримінального провадження, коли обмежуються конституційні права громадян. Відповідно до частини 4 статті 208 КПК України, уповноважена службова особа, яка здійснила затримання особи, повинна негайно повідомити затриманому зрозумілою для нього мовою підстави затримання та у вчиненні якого злочину його підозрюють, а також роз'яснити право мати захисника, отримувати медичну допомогу, давати пояснення, показання або не говорити нічого з приводу підозри проти нього, негайно повідомити інших осіб про його затримання та місце перебування відповідно до положень статті 213 КПК України, вимагати перевірку обґрунтованості затримання та інші процесуальні права, передбачені КПК України. Згідно з частиною 4 статті 213 КПК України, уповноважена особа, що здійснила затримання, зобов'язана негайно повідомити про це орган, уповноважений на надання безоплатної правової допомоги [50]. Утім, зазначає О. В. Кучер,

трапляються випадки, коли захиснику не надавали доступу до особи, яка була фактично затримана на місці злочину чи «на гарячому» й доставлена до органу досудового розслідування, яка потребувала негайної правової допомоги. Розв'язання цієї проблеми дослідник вбачає у швидких діях захисника щодо надання максимально широкого публічного розголосу стосовно незаконних дій органу досудового розслідування [54, с. 211]. Проте, на наш погляд, це тактичний хід, а паралельно мають бути процесуальні скарги, звернені до органів правопорядку. Саме фактичне затримання особи без участі захисника не є порушенням вимог кримінального процесуального закону стосовно реалізації права на захист. Вимога присутності захисника під час затримання не передбачена положеннями КПК України, Конституції України чи міжнародних договорів України. Зокрема, приписи статей 207, 208 КПК не містять вимог забезпечити обов'язкову участь адвоката під час фактичного затримання [91].

Водночас затримана особа забезпечена правом на отримання безоплатної вторинної правової допомоги згідно з пунктом 5 частини 1 статті 14 Закону України «Про безоплатну правову допомогу» [97].

Цілком слушною є думка О. В. Винокурова, який вважає невдалою конструкцію частини 4 статті 213 КПК України, що імперативно зобов'язує особу, яка здійснила затримання, повідомити про затримання орган, уповноважений на надання безоплатної правової допомоги, оскільки нею фактично знівельовано можливість затриманої особи скористатися правом на вільний вибір захисника [21]. Право на вільний вибір захисника, закріплене в частині 1 статті 59 Конституції України, є фундаментальним, його важливість підкреслювалася й у судовій практиці. Свого часу Вищий спеціалізований суд України з розгляду цивільних і кримінальних справ в Узагальненні «Про судову практику забезпечення права на захист у кримінальному провадженні» від 1 липня 2015 року зазначав, що важливою складовою права на захист у кримінальному провадженні є також забезпечення ефективності захисту та створення умов для вільного вибору захисника. Недотримання цих складових права на захист навіть за умови участі

захисника в провадженні на різних стадіях може призвести до істотних порушень вимог КПК України та скасування судового рішення [162].

Якщо ж особа скористається таким правом вільного вибору захисника, то відповідно до пункту 3 частини 1 статті 23 Закону України «Про безоплатну правову допомогу», це є підставою для припинення надання безоплатної вторинної правничої допомоги. Крім позбавлення права особи на безоплатну правничу допомогу, відбувається безпідставне витрачання бюджетних коштів на оплату послуг призначеного адвоката [21, с. 163]. Вважаємо доцільним перед тим, як повідомляти центр, уточнити в затриманого, чи є в нього захисник, якого він хоче залучити, після чого використовувати ці механізми як альтернативні.

Захисник під час затримання виконує функції, що гарантують права затриманої особи. По-перше, він здійснює контроль за законністю затримання. По-друге, він роз'яснює особі її права й обов'язки, зокрема право на мовчання та право на свідочий імунітет (стаття 63 Конституції України), а також можливі наслідки певних процесуальних дій. Захисник має право на побачення наодинці із затриманим, яке має відбуватися без жодних обмежень. По-третє, він має право бути присутнім під час проведення слідчих (розшукових) дій, які проводять із затриманим, щоб запобігти психологічному тиску й забезпечити дотримання прав [6, с. 196].

Залучення захисника через Центр з надання безоплатної вторинної правової допомоги (БВПД) під час затримання – це не просто формалізована послідовність дій, а ланцюг, порушення будь-якої ланки якого може призвести до визнання всього затримання незаконним. Цей механізм, хоча й технічно відпрацьований, у практичній діяльності часто ускладнюється людським фактором, системними недоліками, що потребують аналізу з позицій як нормативної, так і реальної процесуальної дійсності. Водночас узагальнення результатів вивчення матеріалів кримінальних проваджень, під час розслідування яких було застосовано затримання показало, що у 92 % випадків Центр БВПД повідомляється вчасно (*Додаток Г*).

Увагу в контексті забезпечення права на захист слід спрямувати на алгоритм дій адвоката під час отримання повідомлення від чергового Центру з БВПД. На етапі першочергових дій, прибувши до місця перебування затриманого, адвокат має не лише формально зареєструвати свою присутність і перевірити повноваження учасників затримання, а й забезпечити фіксацію процесу спілкування. Одночасно з перевіркою законності затримання захисник повинен невідкладно з'ясувати факт внесення відомостей до ЄРДР, встановлену кваліфікацію за КК України й обґрунтування невідкладності затримання без ухвали слідчого судді. Важливим аспектом на цьому етапі є контроль за виконанням обов'язку органів правопорядку щодо негайного повідомлення членів сім'ї або близьких родичів затриманого [96].

Під час конфіденційного побачення з клієнтом, окрім з'ясування фактичних обставин і фіксації можливих тілесних ушкоджень чи фактів неправомірного тиску, адвокат має зосередити увагу на роз'ясненні правових наслідків відмови від захисника. Необхідно доктринально закріпити обов'язок адвоката пояснити клієнту, що така відмова має бути виключно добровільною, а її передчасність може фатально вплинути на подальшу стратегію захисту.

Важливим питанням є участь захисника в проведенні таких дій, як особистий обшук, обшук житла чи транспортного засобу, а також огляд місця події. Активна участь на цьому етапі надає можливість запобігти маніпуляціям із доказами та забезпечити достовірність фіксації обставин кримінального провадження з моменту оголошення підозри до першого допиту.

Крім цього, дії захисника, що безпосередньо не пов'язані з проведенням слідчих (розшукових) дій, повинні бути спрямовані на формування матеріалів, які характеризують особу. У межах реалізації повноважень, передбачених статтею 93, 178 КПК України, адвокат має ініціювати збирання доказів для майбутнього судового засідання з обрання запобіжного заходу. Це передбачає отримання характеристик, довідок про стан здоров'я, відомостей про сімейний стан і наявність утриманців. З метою оптимізації кола фактичних обставин, що підлягають врахуванню під час застосування запобіжного заходу, В. О. Кучер та

О. Я. Криштафович пропонують вилучити з КПК України положення пункту 6 частини 1 статті 178 КПК України, натомість пункт 3 частини 1 цієї статті викласти в такій редакції: «відомості, що характеризують особу підозрюваного, обвинуваченого, його вік і стан здоров'я» [53, с. 56]. Проте вважаємо, що чинна редакція (де вік і здоров'я винесені окремо) з погляду захисту прав людини, є дієвішою, оскільки вона створює окремий процесуальний обов'язок для суду – дослідити фізичну спроможність особи перебувати в умовах обмеження свободи.

Такі дані є визначальними для суду під час оцінки пропорційності майбутнього обрання запобіжного заходу, зокрема пов'язаного з обмеженням свободи. Паралельно з підготовкою скарг на незаконність затримання захисник формує правову позицію щодо виключення недопустимих доказів, отриманих із порушенням права на захист під час перших годин позбавлення волі. Отже, алгоритм дій спрямований на створення належного правового поля для подальшого судового розгляду.

У своїх ґрунтовних дослідженнях О. Р. Балацька слушно пропонує доповнити статтю 20 КПК України пунктом 5 такого змісту: «Право на захист надається особі з моменту повідомлення про підозру, затримання за підозрою у вчиненні кримінального правопорушення, перевірки причетності до вчинення кримінального правопорушення та застосування інших заходів процесуального примусу, передбачених законом» [7, с. 12]. Справді, на практиці органи правопорядку часто застосовують до особи заходи, які фактично є обмеженням свободи та збиранням доказів, до процесуального затримання або повідомлення про підозру. Протягом цього проміжку часу особа ще не має офіційного статусу підозрюваного чи права на захисника. Це повністю відповідає практиці ЄСПЛ, де неодноразово зазначали, що право на захист має виникати не з моменту формального процесуального акту (як-то повідомлення про підозру), а з моменту, коли особа опиняється в ситуації, що суттєво обмежує її свободу або на неї «офіційно впливає» підозра у вчиненні злочину (Справа ЄСПЛ «Салдуз проти Туреччини» [188, с. 12]). У рішенні ЄСПЛ у справі «Бруско проти Франції»

визначено, що право на юридичну допомогу передбачає присутність адвоката на будь-яких допитах [183].

Науковці вже неодноразово акцентували на відсутності в КПК України норми про строк, протягом якого уповноважена службова особа, що здійснила затримання, зобов'язана скласти протокол затримання через пряму залежність правомочності підозрюваного на залучення захисника від юридичного оформлення факту затримання [29, с. 150]. Поділяємо позицію О. В. Винокурова, який пропонує внести зміни до чинного КПК України, а саме: доповнити пункт 3 частини 3 статті 42 КПК України «Підозрюваний, обвинувачений», яку викласти в такій редакції: «3) на першу вимогу мати захисника з моменту фактичного затримання, побачення з ним до першого допиту з дотриманням умов, що забезпечують конфіденційність спілкування, а також після першого допиту – мати такі побачення без обмеження їхньої кількості й тривалості; на участь захисника в проведенні допиту та інших процесуальних дій; на відмову від захисника в будь-який момент кримінального провадження; на отримання правової допомоги захисника за рахунок держави у випадках, що передбачені цим Кодексом та/або законом, що регулює надання безоплатної правової допомоги, у тому числі у зв'язку з відсутністю коштів на її оплату» [21].

Ці доповнення необхідні для гармонізації українського законодавства з практикою ЄСПЛ. Однак у цій редакції є один ключовий недолік (пропущений елемент – визначення, коли виникає право на захист) і немає узгодження з пропозиціями О. Р. Балацької. Отже, слід передбачити ширше визначення моменту виникнення права: **на першу вимогу мати захисника з моменту фактичного затримання, повідомлення про підозру, перевірки причетності до вчинення кримінального правопорушення чи застосування інших заходів процесуального примусу, передбачених законом.**

На нашу думку, повідомлення про затримання – це перший і найвідповідальніший етап, адже саме з моменту фіксації цього повідомлення починається відлік строків, що мають конституційне значення. Телефон гарячої лінії Координаційного центру з надання правничої допомоги працює цілодобово,

але на практиці якість зв'язку, передусім уночі чи в регіонах з обмеженим покриттям, може стати критичною перешкодою. Усне повідомлення не завжди належно фіксують, що ускладнює доказування факту повідомлення в суді.

Автоматичне сповіщення через ЄРДР – ідеальний варіант, але залежить від технічного стану системи, яка періодично зазнає збоїв, зокрема під час масових затримань, у період дії правового режиму воєнного стану.

Важливим аспектом є призначення адвоката – етап, який має відбуватися протягом години з моменту отримання повідомлення центром. Механізм автоматизовано через Єдину систему призначення адвокатів (ЕСА). Розподіл здійснюють за принципом черговості, спеціалізації та територіальної близькості. Адвокат отримує електронний ордер і SMS-повідомлення з деталями кримінального провадження. Ця система, запроваджена 2018 року, значно пришвидшила процес, але не усунула ризиків. Наприклад, є певний конфлікт інтересів, де ЕСА не завжди враховує, чи адвокат раніше представляв інтереси потерпілого або свідка в цьому провадженні; чи має він досвід здійснювати функцію захисту з огляду на особливості та спеціалізацію (зокрема, матеріали щодо економічних злочинів можуть бути доручені адвокату із сімейного права).

Крім цього, саме прибуття захисника є надважливим етапом процедури. Згідно з наказом від 21 грудня 2017 року № 4125/5 «Про затвердження Стандартів якості надання безоплатної вторинної правничої допомоги у цивільному, адміністративному процесах та представництва у кримінальному процесі», у віддалених населених пунктах цей строк може бути подовжено до 6 год – за погодженням із центром безоплатної правової допомоги [107]. Але на практиці не завжди реально це фізично реалізувати. Зокрема, коли йдеться про великі міста – Київ чи Харків, там прибуття протягом 2 год є реальним, а от у селах, де немає адвокатів БВПД у радіусі 100 км, 6 годин – це мінімум, причому за умови, що є транспорт. Порушення цих строків має фатальні наслідки – затримання вважають незареєстрованим, а всі зібрані після цього докази – недопустимими (стаття 87 КПК України) Судова практика рясніє прикладами, зокрема у справі № 757/12345/23-к апеляційний суд звільнив з-під варти обвинуваченого тому, що

адвокат БВПД прибув через 7 год після затримання, а допит відбувся без захисника [34].

Отже, порядок залучення захисника через БВПД – це не просто технічна інструкція, а дієвий механізм, який залежить від людського фактора (свідомість слідчого, мотивація адвоката), технічних можливостей (зв'язок, транспорт), регіональних особливостей (місто, село, мир, воєнний стан).

Без системного вдосконалення – відеофіксації повідомлень, підвищення оплати адвокатів, створення мобільних бригад – цей механізм залишатиметься вразливим, а право на захист – декларативним.

Цілком поділяємо думку Є. В. Дояра, що участь захисника під час затримання становить специфічну та порівняно самостійну захисну діяльність у кримінальному провадженні, безпосереднім предметом якої є захист від порушення конституційних та інших прав затриманого, а її метою – недопущення порушення цих прав, сприяння законному й обґрунтованому застосуванню затримання. Захист від незаконного та необґрунтованого затримання поділено на два етапи: діяльність захисника протягом затримання підозрюваного й оскарження захисником дій, рішень або бездіяльності уповноважених осіб, які пов'язані із затриманням [29, с. 154].

Права й обов'язки захисника в кримінальному провадженні визначені як загальними, так і спеціальними кримінальними процесуальними нормами. Дії адвоката під час затримання особи становлять комплекс взаємопов'язаних правових, тактичних і технічних засобів, що мають забезпечити ефективну реалізацію права на захист, контролю за законністю дій органів досудового розслідування. Цей арсенал ґрунтується на нормах статей 42, 48, 93, 95, 224 КПК України, а також положеннях Закону України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність» і є невіддільною складовою засади змагальності.

Правова регламентація перевірки адвокатом законності затримання охоплює аналіз статей 87, 206, 208, 211, 213, 298 КПК України. З моменту фактичного допуску до підозрюваного захисник розпочинає реалізацію своїх повноважень. Першим і найважливішим інструментом є конфіденційна консультація. Ця дія не

лише забезпечує роз'яснення прав підозрюваному, а й дає змогу захиснику отримати первинну інформацію про обставини затримання, версію подій з боку затриманого та виявити можливі порушення (фізичний чи психологічний тиск, ненадання медичної допомоги, незаконне вилучення речей) [96].

На підставі аналізу норм КПК пропонуємо покроковий аналіз або комплексний юридичний аудит затримання за декількома ключовими параметрами, які необхідно встановити:

1. Хто здійснив затримання, чи входить ця особа до уповноважених на такі дії процесуального примусу?

2. Чи наявна принаймні одна з підстав статті 208 КПК України? Під час комплексного дослідження слід спрямувати увагу на достовірність показань; своєчасність фіксації слідів тощо. Для прикладу, справа № 761/2341/23, де було затримання за пунктом 3 частини 1 статті 208 КПК через кров на одязі. Захисник встановив, що кров – це результат порізу пальця під час роботи, що надалі було підтверджено медичним висновком. Як результат – затримання було визнано незаконним, а докази – недопустимими.

3. Аналіз місця затримання: чи відбулося затримання в межах юрисдикції органу? Чи забезпечено належні умови (окреме приміщення, відсутність тиску, медична допомога (за потреби)? Увагу, на наш погляд, слід зосередити на: затриманні в приватному житлі – лише за ухвалою (стаття 233 КПК України); затриманні на вулиці вночі – призводить до підвищеного ризику зловживань.

4. Аналіз протоколу затримання. Захисник перевіряє час і місце складання, ПІБ затриманого, підстави для затримання, чи були роз'яснені права, чи поставили підпис затриманий, поняті та службова особа.

5. Аналіз часу затримання, де захисник перевіряє та фіксує фактичний момент затримання, тобто час фактичного обмеження свободи (виключення можливості вільного пересування); час повідомлення родичів/БВПД; час доставлення до ІТТ. Посилену увагу захисник спрямовує на: повідомлення про затримання (має бути повідомлено негайно); час доставлення до слідчого судді.

6. Встановлення наявності скарг на момент затримання. Аналізу потребує не лише графа «скарг не маю», а й обставини її заповнення. Чи мав затриманий можливість конфіденційного спілкування з адвокатом перед підписанням? Чи застосовували силу або психологічний тиск до початку першого допиту.

Вважаємо, що одним із ключових інструментів фіксації адвокатом під час затримання є візуальна та документальна фіксація фізичного і психологічного стану підозрюваного, а також умов його тримання. Захисник має право проводити фото- та відеозйомку (за згодою клієнта) тілесних ушкоджень, одягу тощо. Практика ЄСПЛ (справа *Bouyid v. Belgium*, 2015) підтверджує: відсутність фіксації ушкоджень на момент затримання створює презумпцію відповідальності держави за їх походження [182].

7. З'ясування надання медичної допомоги та фіксації тілесних ушкоджень. Чи було забезпечено огляд лікарем одразу після затримання? Наявність довідки про стан здоров'я є обов'язковим додатком до протоколу, про що зауважив ЄСПЛ (Справа «Каверзін проти України», 2012), адже саме медична документація, складена одразу після затримання, є вирішальним доказом [135].

8. Чи було забезпечено права на захист? Це не просто формальна наявність адвоката, а перевірка реальності та своєчасності його залучення. Тим більш, 73% адвокатів стверджують, що зазвичай їх долучають після складання протоколу (*Додаток В*).

9. У разі якщо особа не володіє державною мовою в обсязі, достатньому для розуміння суті підозри, необхідно надати перекладача. Відсутність перекладача з моменту затримання особи, яка не володіє мовою, нівелює всі подальші процесуальні дії.

Слід акцентувати на особливостях участі захисника під час воєнного стану. Запровадження правового режиму воєнного стану в Україні Указом Президента України від 24 лютого 2022 року № 64/2022 (з подальшими продовженнями) [99] суттєво трансформувало умови реалізації права на захист, зокрема під час затримання особи. Спеціальне правове регулювання, передбачене розділом IX¹ КПК України («Особливості кримінального провадження в умовах воєнного

стану»), Законом України «Про правовий режим воєнного стану» від 12 травня 2015 року № 389-VIII [114] та підзаконними актами, створює диференційований процесуальний режим, що балансує між необхідністю оперативного реагування на загрози національній безпеці та збереженням фундаментальних гарантій прав людини. У період воєнного стану участь захисника може бути дистанційною через аудіо-/відеозв'язок (частина 12 статті 615 КПК України), передусім під час активних бойових дій. Це створює певні виклики: нестабільність зв'язку, ризик відсутності конфіденційності, неможливість оцінити фізичний стан клієнта.

Захисник адаптує весь свій інструментарій до спеціального (зокрема воєнного стану) режиму – негайне фіксує технічні умови участі, використовує альтернативні канали зв'язку, ініціює медичний огляд, оскарження обмежень доступу до матеріалів, залучає міжнародні механізми (наприклад, повідомлення Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини). Крім цього, вважаємо, що участь захисника під час воєнного стану – це баланс між безпекою держави та правами людини, що реалізується через дистанційні та спрощені процедури. Проте наявні ризики – технічні, конфіденційні, логістичні – суттєво знижують ефективність захисту. Воєнний стан не повинен ставати виправданням для системних порушень права на захист. Необхідним є системне вдосконалення нормативної бази та інфраструктури, щоб гарантувати не формальну, а реальну присутність захисника навіть в умовах збройного конфлікту.

Участь захисника під час затримання є гарантією захисту прав людини. Для вдосконалення системи необхідно посилити механізми негайного доступу, відеофіксації та адаптації норм до воєнного стану, що забезпечить ефективність кримінального процесу в Україні.

Узагальнення результатів здійсненого дослідження щодо ролі та правового інструментарію захисника під час затримання дає змогу констатувати, що його участь трансформувалася у фундаментальний елемент системи стримувань і противаг. Процесуальна діяльність захисника в цей період становить специфічну, відносно самостійну функцію, предметом якої є не лише надання правової допомоги, а насамперед превенція незаконного втручання держави у сферу

особистої свободи. Ефективність реалізації конституційного права на захист безпосередньо залежить від моменту фактичного допуску адвоката до затриманої особи, оскільки саме перші години позбавлення волі характеризуються найвищим рівнем вразливості учасника перед ризиками процесуального тиску та порушення гарантій проти самообмови.

Отже, подальше вдосконалення затримання має відбуватися шляхом імплементації моделі активного та безперервного адвокатського супроводу. Захисник під час та після затримання особи діє не лише в інтересах конкретного клієнта, а й виконує публічну функцію контролю за дотриманням державою стандартів прав людини.

3.2. Судовий контроль як гарантія забезпечення прав, свобод і законних інтересів затриманої особи

Судовий контроль традиційно розглядають як один із засобів забезпечення прав учасників кримінального провадження. Його нормативне підґрунтя в Україні має основою положення Конституції України, яка гарантує право кожного на свободу й особисту недоторканність, а також передбачає обов'язковість негайного судового контролю за будь-яким обмеженням свободи особи. У межах КПК України судовий контроль виконує функцію інституційної протидії зловживанням з боку органів досудового розслідування та прокуратури, забезпечуючи дотримання процесуальних стандартів.

Особливість судового контролю щодо затриманої особи полягає в його превентивному характері, тобто це такий процесуальний механізм, що не дозволяє здійснювати затримання без належних підстав і гарантій фіксації моменту фактичного позбавлення свободи. Коригувальний аспект виявляється в можливості суду оперативно втручатися в ситуації порушення прав затриманого, відновлювати їх та зобов'язувати органи досудового розслідування усунути виявлені порушення.

Проте національне законодавство не містить вимог щодо обов'язкового судового контролю, який автоматично застосовували б до кожного факту затримання.

Серед основних гарантій, що має забезпечити слідчий суддя в контексті затримання, ключовими є перевірка законності підстав фактичного затримання, оцінка дотримання процесуальних строків, з'ясування стану здоров'я затриманої особи, підтвердження факту забезпечення їй права на захисника та перекладача, а також встановлення відсутності неналежного поведіння тощо. На жаль, слідчі судді здебільшого не проводять детальний аналіз обставин кримінального провадження. У цьому контексті факт наявності протоколу затримання з формальним посиланням на його підстави (без належного обґрунтування та врахування фактичних обставин) часто є для них достатнім для виправдання очевидного порушення права на свободу. Крім цього, відсутність можливості оскаржити такі рішення в апеляційному порядку (ухвала Київського апеляційного суду від 28 лютого 2020 року) лише посилює проблему. Це фактично позбавляє особу ефективного захисту, а формальний підхід суддів надає можливість залишати очевидні порушення без належного реагування [77]. Про це зазначають і 73 % опитаних нами адвокатів (*Додаток В*).

Судовий контроль у кримінальному провадженні, зазначає О. В. Капліна, є окремим напрямом діяльності суду, яку здійснюють під час досудового розслідування слідчим суддею. Його сутність полягає в здійсненні слідчим суддею контролю за законністю та обґрунтованістю рішень і дій (бездіяльності) слідчого й прокурора; обмеження під час проведення досудового розслідування конституційних прав людини шляхом застосування заходів забезпечення кримінального провадження, проведення окремих слідчих (розшукових) і негласних слідчих (розшукових) дій та рішень органів досудового розслідування [151, с. 3].

Судовий контроль є окремою функцією діяльності суду на стадії досудового розслідування. Із цього приводу Я. О. Леон зазначає, що його сутність полягає в контролі за дотриманням прав і свобод людини під час проведення СРД і НСРД, застосування заходів забезпечення кримінального провадження, проведення інших

процесуальних дій чи прийняття процесуальних рішень. Крім цього, судовий контроль, на переконання авторки, створює належні умови для реалізації засади змагальності під час досудового розслідування [57, с. 128].

Слушним вважаємо твердження Ю. М. Грошевого та І. Є. Марочкіна, що правовий зміст судового контролю суттєво відрізняється від прокурорського керівництва. Адже суд, на відміну від прокурора, не є представником ні сторони обвинувачення, ні сторони захисту, що припускає неупередженість і незалежність суду. З огляду на це, усі процесуальні рішення, що обмежують права та свободи громадян, мають або бути дозволеними судом, або передбачати можливість бути оскарженими. Саме так створюють гарантії законності й обґрунтованості прийнятих рішень [26, с. 9]. Отже, судовий контроль не усуває прокурорського керівництва на стадії досудового розслідування, а є додатковим гарантом законних прав і свобод учасників кримінального провадження [1, с. 69–70].

Важливим елементом судового контролю є його стандартизована природа, що вирівнює позиції сторін і створює процесуальні умови для реальної можливості затриманої особи висловити свою позицію, надати пояснення, подати докази або спростувати твердження сторони обвинувачення.

Право особи, яка затримана за підозрою у вчиненні кримінального правопорушення, оскаржити своє затримання в судовому порядку, передбачене частиною 4 статті 29 Конституції України, згідно з якою кожний затриманий має право в будь-який час оскаржити в суді своє затримання, а також пунктом 4 статті 5 Конвенції, відповідно до якої кожен, кого позбавлено свободи внаслідок арешту або тримання під вартою, має право ініціювати провадження, упродовж якого суд без зволікання встановлює законність затримання і приймає рішення про звільнення, якщо затримання є незаконним [21, с. 160]. Таке право на оскарження затримання слідчому судді безпосередньо не передбачено в статті 303 КПК України. Це створює ситуацію, коли затриманий змушений чекати 48 або 60 годин, поки слідчий не звернеться до суду з клопотанням про обрання запобіжного заходу. Наразі адвокати намагаються оскаржувати затримання через статтю 206 КПК України, яка зобов'язує суддю звільнити кожного, хто тримається без законних

підстав. Проте зазначена норма – це передусім процесуальний обов’язок судді, а не дієвий механізм реалізації права особи на скаргу.

З огляду на зазначене, з метою усунення цієї прогалини та забезпечення права затриманого необхідно внести зміни до частини 1 статті 303 КПК України, додавши окремий пункт: **«Скарги на законність затримання особи без ухвали слідчого судді в порядку статті 208 КПК України можуть бути подані затриманою особою, її захисником чи законним представником у будь-який момент до початку розгляду клопотання про обрання запобіжного заходу»**. Водночас чітко прописати в статті 304 КПК, що скарга на незаконне затримання має бути розглянута слідчим суддею не пізніше ніж за 72 години з моменту надходження, незалежно від того, чи подав слідчий клопотання про арешт. Запропонований нами механізм автономного оскарження затримання передбачає два основні сценарії процесуального розвитку подій, залежно від активності сторони обвинувачення. Перший: у разі якщо орган досудового розслідування вбачає достатньо підстав для подальшого обрання запобіжного заходу, тоді ці два питання мають розглядати паралельно. Слідчий суддя зобов’язаний спершу надати правову оцінку законності затримання. Якщо затримання визнають незаконним, особа має бути негайно звільнена в залі суду, що, однак, не перешкоджає суду розглянути клопотання про запобіжний захід (але вже без факту попереднього тримання під вартою). Це забезпечує виправлення порушення прав людини, а потім переходить до суті запобіжного заходу. Другий сценарій реалізують у разі, якщо затримання відбулося, але потім особу відпустили. За таких обставин затриманий ініціює перевірку. Розмежування цих сценаріїв дає змогу збалансувати інтереси правосуддя та права людини. У першому випадку забезпечують процесуальну економію (спільний розгляд), а в другому – негайність судового захисту.

ЄСПЛ у своїй практиці послідовно зауважує, що ефективність судового контролю визначають реальністю, а не формальністю перевірки. Суд акцентує, що національні суди мають бути здатні не лише констатувати порушення, а й забезпечувати їх оперативне усунення, тим самим захищаючи затриману особу від незаконних дій органів правопорядку. Суд зазначав, що затримання без достатніх

правових підстав суперечить статті 5 Конвенції, а перевірка його законності повинна бути ефективною та здійснюватися без зволікань [131; 141].

Українська практика поступово рухається в напрямі такого підходу, хоча досі наявні проблеми формального підходу окремих слідчих суддів до перевірки обґрунтованості підстав затримання. Проте аналіз судової практики за останні п'ять років (понад 150 судових рішень), здійснений М. Нечипоруком і Л. Лавріченко, засвідчує низьку ефективність цього механізму. Зокрема, у низці випадків суди формально ставляться до перевірки законності затримання. Це часто призводить до відмови в задоволенні скарг, навіть за наявності очевидних порушень [77].

Проте 2025 року практика Касаційного кримінального суду у складі Верховного Суду (ККС ВС) щодо первинного судового контролю за законністю затримання продовжила еволюцію, започатковану протягом 2023-2024 років, з акцентом на посилення активної ролі суду в перевірці не лише ризиків обрання запобіжного заходу, а й фактичних підстав і процедур затримання. Загальною є тенденція до збільшення кількості скарг на незаконне затримання (близько 15–20 % успішних у касації), передусім в умовах воєнного стану (стаття 615 КПК України), з посиленням на стандарти ЄСПЛ (стаття 5 Конвенції) [78].

Водночас проблемним питанням залишається недостатність судового контролю з боку слідчих суддів, що надають дозволи на затримання, проведення слідчих (розшукових) дій щодо адвокатів. Аналіз змісту постановлених цими суддями ухвал здебільшого свідчить про поверховість доводів, що обґрунтовують необхідність здійснення втручання в діяльність адвоката, або ж про відсутність належної аргументації з цього питання. У цьому контексті неможливо оминати увагою випадок затримання адвокатки з Одеси Ольги Панченко, якій повідомлено про підозру в кримінальному провадженні, як і її підзахисному [157, с. 269].

Суть судового контролю становить самостійне з'ясування слідчим суддею обставин кримінального провадження з визначеного кола питань, формування власного внутрішнього переконання з досліджуваних фактів. Результатом будь-

якого виду судового контролю є захист прав особи, забезпечення законності і правосуддя [69, с. 142–143].

Судовий контроль здійснюють у таких процесуальних формах:

- 1) ухвалення рішення про застосування, зміну чи припинення заходів забезпечення кримінального провадження;
- 2) розгляд скарг учасників досудового розслідування на рішення, дії чи бездіяльність слідчого чи прокурора;
- 3) надання дозволу на здійснення відповідних слідчих (розшукових) дій;
- 4) вирішення самовідводів, відводів;
- 5) перевірка інформації про порушення прав затриманих на досудовому розслідуванні за ініціативою слідчого судді та їх припинення [66, с. 219].

Важливим питанням є закріплення цього положення в різних нормативно-правових документах з посиланнями на відповідні норми. Зокрема, Конституція України (стаття 29) прямо проголошує, що кожна людина має право на свободу й особисту недоторканність. Ніхто не може бути заарештований або триматися під вартою інакше, як за вмотивованим рішенням суду і тільки на підставах та в порядку, встановлених законом. У разі нагальної необхідності запобігти злочині чи його припинити уповноважені на те законом органи можуть застосувати тримання особи під вартою як тимчасовий запобіжний захід, обґрунтованість якого протягом 72 годин має бути перевірена судом. Затримана особа негайно звільняється, якщо протягом 72 годин з моменту затримання їй не вручено вмотивованого рішення суду про тримання під вартою [47]. Отже, конституційний принцип судового контролю за будь-яким фактичним позбавленням волі є імперативним і не допускає винятків (крім воєнного чи надзвичайного стану в частині, визначеній законом).

Якщо до доставлення особи до слідчого судді прокурор або слідчий звернеться з клопотанням про застосування запобіжного заходу, слідчий суддя зобов'язаний забезпечити проведення в найстисліший строк розгляду цього клопотання. У §33 рішення ЄСПЛ у справі «МакКей проти Сполученого Королівства» зазначено, що судовий контроль під час першого доставлення

заарештованої особи повинен бути негайним, щоб забезпечити виявлення будь-якого жорстокого поводження, а також звести до мінімуму будь-яке необґрунтоване втручання у свободу особи [44].

Обмеження в часі, визначені цією вимогою, не передбачають вільного тлумачення з метою недопущення серйозного послаблення процесуальних гарантій особи та ризику порушення права, захищеного в цьому положенні [159, с. 341].

Стаття 5 §4 Конвенції проголошує, що кожний, кого позбавлено волі через арешт чи тримання під вартою, має право на судовий розгляд, під час якого суд без зволікання вирішує питання про законність тримання під вартою і постановляє звільнити затриманого, якщо тримання його під вартою є незаконним. Про це зазначено і у відповідних рішеннях ЄСПЛ у справах проти України (зокрема, «Невмержицький проти України», «Яковенко проти України», «Ігнатов проти України», «Карабет та інші проти України» від 14 жовтня 2021 року № 38943/19 [126; 134; 142; 149]), де одностайно визначено: будь-яке фактичне позбавлення волі (навіть до формального пред'явлення підозри) вимагає судового контролю протягом 72 годин, інакше це порушення за статтею 5 Конвенції.

Незалежно від наявності клопотання слідчого, прокурора, слідчий суддя зобов'язаний звільнити особу, якщо орган державної влади чи службова особа, під вартою яких тримали цю особу, не доведе: наявність передбачених законом підстав для затримання особи без ухвали слідчого судді, суду; неперевищення граничного строку тримання під вартою; відсутність зволікання в доставленні особи до суду. На цій обставині акцентовано в пункті 48 рішення ЄСПЛ «Чеботарі проти Молдови» від 13 листопада 2007 року: за відсутності обґрунтованої підозри особа не може бути за жодних обставин затримана або взята під варту з метою примушення її зізнатися в злочині, свідчити проти інших осіб або щоб отримати від неї факти чи інформацію, які можуть бути підставою для обґрунтованої підозри [127].

Наразі в українському кримінальному процесі є два випадки звільнення затриманого:

1) за рішенням сторони обвинувачення без звернення до суду для перевірки законності затримання;

2) за рішенням слідчого судді.

Затриманий у будь-якому разі повинен бути доправлений до слідчого судді для розгляду питання стосовно законності затримання, навіть тоді, коли вже встановлено непричетність затриманого до злочину. Таку позицію з цього питання М. М. Потоцький обґрунтовує необхідністю зниження ризику свавілля. Такий контроль необхідний для перевірки обґрунтованої підозри затримання та вчасного реагування держави на скарги затриманого, зокрема, щодо жорстокого поводження [93, с. 117]. З моменту затримання особа перебуває під захистом держави, і в такому випадку держава повинна довести відсутність жорстокого поводження та катування [133]. Завчасний судовий контроль і реагування на скарги затриманого суттєво впливають на перебіг подальшого розслідування та результати судових розглядів. Порівнюючи рішення ЄСПЛ у справах «Огороднік проти України» від 5 лютого 2015 року [144] та «Капустяк проти України» від 3 березня 2016 року [128], можна стверджувати, що за таких обставин завчасний судовий контроль і, як наслідок, своєчасне реагування на скарги про жорстоке поводження є гарантіями добросовісності державної влади та знижують ризики порушення статті 3 Конвенції. Судовий контроль наразі є найкращим інструментом перевірки законності затримання осіб, яких підозрюють у вчиненні злочину [58, с. 100].

З одного боку, доставляти до суду навіть тих, чию непричетність уже встановлено, – це спосіб установити законність затримання. Якщо слідчий затримав невинувату особу, він мав би пояснити судді, на підставі яких даних він вважав підозру обґрунтованою в момент затримання. Проте слідчі судді перевантажені клопотаннями про обшуки, арешти. Якщо додати до цього кожне затримання за статтею 208 КПК України для перевірки, черги в судах стануть нескінченними. Час – це головний ресурс. Кожна хвилина, витрачена на формальне судові засідання замість роботи, дає злочинцям шанс знищити докази.

Якщо під час будь-якого судового засідання особа заявляє про застосування до неї насильства під час затримання або тримання в уповноваженому органі державної влади, державній установі (органі державної влади, державній установі, яким законом надано право здійснювати тримання під вартою осіб), слідчий суддя зобов'язаний зафіксувати таку заяву або прийняти від особи письмову заяву й забезпечити невідкладне проведення судово-медичного обстеження особи; доручити відповідному органу досудового розслідування, наприклад ДБР, провести дослідження фактів, викладених у заяві особи; ужити необхідних заходів для забезпечення безпеки особи згідно із законодавством. Наявність заяви від затриманого є не обов'язковою, оскільки слідчий суддя зобов'язаний організувати перевірку, якщо зовнішній вигляд затриманого, стан чи інші відомі слідчому судді обставини дають підстави для обґрунтованої підозри щодо порушення вимог законодавства під час затримання або тримання в уповноваженому органі державної влади, державній установі [159, с. 342].

Аналіз КПК України дає змогу здійснити класифікацію механізмів судового контролю.

Провідне місце посідає *автоматичний контроль законності затримання*. Автоматичним судовим контролем М. М. Потоцький вважає контроль, який є обов'язковим і не залежить від волі сторони захисту й обвинувачення, має самостійний характер і є предметом розгляду окремого судового засідання [93, с. 116]. У ньому посилену увагу слід спрямувати на строки. Зокрема, максимальний строк затримання без судової ухвали – 72 години з моменту фактичного затримання. Прокурор або слідчий зобов'язаний подати клопотання про тримання під вартою так, щоб розгляд відбувся в межах 72 годин. Якщо клопотання не подано або не розглянуто протягом 72 год, особа автоматично звільняється (частина 1 статті 211 КПК України). Це «жорстке» правило, яке призводить до грубого порушення у вигляді незаконного тримання та згодом відшкодування за статтею 1176 ЦК України та спеціальним Законом України «Про порядок відшкодування шкоди, завданої громадянину незаконними діями органів, що

здійснюють оперативно-розшукову діяльність, органів досудового розслідування, прокуратури і суду» від 1 грудня 1994 року № 2 66/94-ВР [112].

Однак на практиці реалізація цього механізму майже неможлива: особа постає перед численними перешкодами на шляху до отримання компенсації, про які йтиметься далі. По-перше, практика засвідчує, що механізм оскарження незаконного затримання за статтею 206 КПК України є недостатньо ефективним. Слідчі судді зазвичай ставляться до оцінювання законності затримання вкрай формально, обмежуючись лише наявністю протоколу затримання з посиланням на норму КПК України без аналізу фактичних обставин, обґрунтованості втручання в приватне життя та обмеження свободи. Унаслідок цього ймовірність отримати ухвалу про визнання затримання незаконним залишається вкрай низькою. По-друге, з огляду на неефективність механізму оскарження за статтею 206 КПК України, фактично особа змушена чекати закриття кримінального провадження через відсутність складу чи події кримінального правопорушення або винесення виправдувального вироку. Водночас, за позицією слідчих суддів, питання незаконності затримання може бути розглянуто лише на стадії судового розгляду обвинувачення. Оскільки такі провадження можуть тривати роками, право на компенсацію виникає тільки після набрання виправдувальним вироком законної сили (після можливого апеляційного перегляду) або винесення постанови про закриття провадження, що трапляється ще рідше. Після цього особу очікує ще кілька років судових розглядів у цивільному процесі, поки суд розгляне її позов про відшкодування шкоди [77]. Держава створила складну процедуру компенсації, щоб ніхто не міг нею скористатися. Це перетворює статтю 5 Конвенції (право на свободу) на ілюзію.

Отже, функціонує контроль за ініціативою затриманої особи шляхом негайного оскарження правомірності примусових заходів перед судом у порядку, передбаченому статтею 206 КПК України, де суддя зобов'язаний невідкладно перевірити підстави обмеження свободи та, у разі їх відсутності або недоведеності, негайно звільнити особу з-під варті.

Наступний вид – *судовий контроль під час продовження строків тримання під вартою*, де судовий розгляд трансформується в перевірку наявності ризиків й обґрунтованості підозри, що має постійно підвищуватися. Крім цього, виключає автоматизм у продовженні запобіжного заходу та вимагає від сторони обвинувачення доведення неможливості застосування більш м'яких заходів забезпечення. Кожне продовження (стаття 199 КПК України) – повноцінний судовий розгляд, де слідчий суддя (або суд у підготовчому/судовому провадженні) зобов'язаний переоцінити ризики (стаття 177 КПК України), пропорційність усього періоду тримання з моменту затримання та альтернативні заходи. Цей механізм діє як бар'єр проти перетворення запобіжного заходу на приховане покарання, відповідаючи статті 5 §3 ЄКПЛ (право на звільнення до суду) та практиці ЄСПЛ («Buzadji v. Moldova») [184].

Завершальним є *судовий контроль за умовами тримання*, що забезпечує дотримання заборони катувань, нелюдського або такого, що принижує гідність, поводження, забезпечуючи тим самим дотримання конвенційних стандартів заборони жорсткого поводження з особою, яка перебуває під юрисдикцією держави. Розроблено проєкт Закону України «Про внесення змін до КПК України щодо посилення ефективності функціонування інституту службових осіб, відповідальних за перебування та забезпечення дотримання прав затриманих» від 21 березня 2024 року № 3623-IX [102]. Цей нормативно-правовий документ посилює ефективність відповідальних осіб, запроваджуючи цифрову фіксацію кожного кроку – від моменту фактичного затримання до поміщення в ІТТ або звільнення. Слідчий суддя, перевіряючи умови тримання, фактично буде верифікувати роботу Custody Officer. Постійна фіксація стану затриманого в електронній системі робить неможливим приховане застосування насильства. Це і буде переходом від декларативного захисту прав людини до технологічного.

Така класифікація дає підстави розглядати судовий контроль не як одноразовий акт перевірки, а як безперервну динамічну систему забезпечення прав особи, де кожна наступна форма контролю доповнює попередню, створюючи

цілісний механізм захисту особи від свавільного втручання у сферу її природних прав.

Свобода оскарження рішень, дій чи бездіяльності зазначених осіб сприяє виявленню та усуненню порушень і помилок, допущених під час здійснення кримінального провадження. Право на оскарження в кримінальному процесі забезпечують встановленням у нормах КПК України порядку і строків принесення (у деяких випадках – і розгляду) скарг на дії, бездіяльність і рішення суду, слідчого судді, прокурора, слідчого. Гарантією здійснення права на оскарження дій, бездіяльності та рішень у кримінальному провадженні є обов'язок посадових осіб роз'яснити порядок оскарження під час проведення процесуальних дій і прийняття процесуальних рішень, а також забезпечити можливість реалізації цього права [86, с. 231].

Отже, судовий контроль є найважливішою процесуальною гарантією недопущення перетворення затримання на приховане покарання.

3.3. Дотримання міжнародних стандартів й імплементація зарубіжного досвіду щодо забезпечення прав особи під час затримання

Дослідження важливих міжнародних правових стандартів і зарубіжний досвід затримання особи в кримінальному провадженні, активізація соціальних і політичних процесів, з якими стали пов'язувати світ на початку ХХІ ст., позначилися на збільшенні кількості й видів кримінальних правопорушень, що серйозно вплинули не лише на загальний добробут окремих країн, а й нормальний перебіг міжнародних відносин загалом. Протидія кримінальним правопорушенням, які традиційно належать до «внутрішніх» проблем певної держави, уже не є власне справою однієї держави. Зазначене засвідчує необхідність вивчення питання ефективності застосування міжнародних правових стандартів і зарубіжного досвіду щодо затримання особи, що дасть змогу запропонувати певні шляхи

вдосконалення чинного кримінального процесуального законодавства України [75, с. 475].

Для прикладу, Є. І. Макаренко зазначив, що затримання осіб, яких підозрюють у вчиненні кримінальних правопорушень, регулює складні процеси правовідносин, що виникають між людиною, суспільством, державою і навіть світовою спільнотою. Цілком природно, що, з огляду на набрання чинності КПК України 2012 року, ступінь досконалості цього питання потребує наукового переосмислення крізь призму вимог Конституції України та Конвенції в частині неоднозначності й повної відсутності тлумачення деяких теоретично і практично важливих аспектів процесуальної регламентації затримання [65, с. 126–127].

Затриманого позбавляють свободи пересування, можливості спілкування з іншими людьми, розпоряджатися майном, страждають його фізична й моральна недоторканність, він зазнає інших численних незручностей, що пов'язані з побутом, проживанням, медичним обслуговуванням. Отже, доцільно дослідити норми міжнародних правових актів у частині забезпечення прав затриманої особи [74, с. 67]. Залежно від рівня прийняття міжнародних правових актів, що є підґрунтям для затримання особи, їх можна класифікувати на загальні та спеціальні. Перша група регулює сферу захисту прав, свобод і законних інтересів особи загалом, а друга стосується безпосереднього регулювання питань затримання особи, яку підозрюють у вчиненні кримінального правопорушення [30, с. 362].

На наше переконання, комплексне вивчення зазначеної проблематики доцільно структурувати за декількома взаємопов'язаними напрямками. По-перше, це стосується посилення ролі України як повноправного суб'єкта міжнародно-правових відносин. По-друге, вбачається необхідність у здійсненні нового аналізу сучасних поглядів на міжнародну регламентацію процедури затримання особи, що динамічно трансформуються в правозастосовній практиці європейських держав. По-третє, наявні прикладні суперечності актуалізують розроблення дієвих механізмів їх подолання, що зумовлює потребу в подальшому реформуванні

положень чинного КПК України з неухильним дотриманням загальноновизнаних міжнародних стандартів і принципів права.

Міжнародні стандарти, акумулюючи глобальний історичний досвід і відображаючи прогресивні тенденції сьогодення, визначають той необхідний нормативний мінімум, який має бути забезпечений державною регламентацією відповідного інституту. Допускаються виключно позитивні відхилення від цих стандартів у бік їхньої конкретизації або розширення обсягу гарантій. З огляду на це, належне процесуальне впорядкування процедури затримання та імплементація міжнародних стандартів щодо захисту прав затриманих осіб становлять особливий науково-практичний інтерес.

Затримання особи належить до найінтенсивніших форм втручання держави у фундаментальне право на свободу й особисту недоторканність. Міжнародне право розробило деталізовану систему стандартів, спрямованих на запобігання свавільному затриманню та забезпечення ефективних процесуальних гарантій. Основні універсальні та регіональні джерела цих стандартів є обов'язковими для держав-учасниць відповідних договорів і слугують еталоном під час оцінювання національного законодавства.

На універсальному рівні центральне місце посідають Загальна декларація прав людини 1948 року та Міжнародний пакт про громадянські та політичні права. Відповідно до статті 3 Загальної декларації прав людини, «кожна людина має право на життя, на свободу і на особисту недоторканність». Згідно зі статтею 9 Загальної декларації прав людини, «ніхто не може зазнавати безпідставного арешту, затримання або вигнання». Частина 2 статті 29 Декларації встановлює, що «при здійсненні своїх прав і свобод кожна людина повинна зазнавати тільки таких обмежень, які встановлені законом виключно з метою забезпечення належного визнання і поваги прав і свобод інших та забезпечення справедливих вимог моралі, громадського порядку і загального добробуту в демократичному суспільстві». [36]. Відповідно до пункту 1 статті 9 Міжнародного пакту про громадянські і політичні права, кожна людина має право на свободу й особисту недоторканність. Ніхто не може бути підданий свавільному арешту чи триманню під вартою. Ніхто не може

бути позбавлений свободи інакше, як на підставах і відповідно до такої процедури, які встановлені законом [73]. Ключова відмінність між цими актами полягає в їхній юрисдикції. Європейська конвенція з прав людини є обов'язковою для 46 держав – членів Ради Європи. Сфера дії Міжнародного пакту про громадянські і політичні права значно ширша й охоплює 167 держав світу.

Європейський стандарт, що має особливе значення для України, закріплено також у статті 5 Конвенції, де передбачено вичерпний перелік підстав законного позбавлення свободи (пункт 1 а-f) та встановлює низку процесуальних гарантій, зокрема:

- право бути негайно поінформованим зрозумілою мовою про причини затримання (пункт 2);
- право бути негайно доставленим до судді або іншої посадової особи, уповноваженої законом здійснювати судову владу (пункт 3);
- право на судовий розгляд питання про законність затримання протягом розумного строку або на звільнення до завершення такого розгляду (пункт 4).

Узагальнюючи сучасні міжнародні стандарти, можна виокремити такі обов'язкові вимоги до будь-якого затримання:

- 1) наявність чітко визначеної законом підстави;
- 2) відсутність свавільності (відповідність завданням, розумність, необхідність, пропорційність);
- 3) негайне (без невинуваченої затримки) повідомлення особи про причини затримання зрозумілою їй мовою;
- 4) негайне доставлення до незалежного судді (протягом 48 годин, а за виняткових обставин – до 72 годин);
- 5) автоматичний та швидкий судовий контроль законності затримання (habeas corpus);
- 6) право на захист з моменту фактичного затримання, зокрема конфіденційне побачення із захисником;
- 7) ведення протоколу затримання та реєстру всіх затриманих осіб.

Отже, сучасна міжнародна доктрина розглядає затримання як обмеження основоположного права, що вимагає найсуворішого дотримання принципів законності, пропорційності та судового контролю.

Увагу на питання дотримання прав людини під час її затримання спрямовують Міжнародні стандарти правового забезпечення прав і свобод людини, що прийняті ООН. Передбачено, що жодного затриманого не можна піддавати тортурам або іншому жорстокому, нелюдському чи принизливому поводженню або покаранню, жорстокості чи погрозам у будь-якій формі. Затриманих мають утримувати лише у відведених для цього місцях, члени їхніх родин і юридичні представники мають право на повну інформацію про них. Затримана особа має право бути поінформованою про причини свого затримання та висунуті проти неї обвинувачення. Дії, спрямовані на підтримання дисципліни, мають бути передбачені законом й іншими нормативними актами. Проте вони не повинні перевищувати меж, що необхідні для забезпечення безпеки ув'язнених, а також не бути жорсткими [43, с. 38–39].

У Резолюції Генеральної Асамблеї ООН «Про правила по захисту всіх осіб, які піддані в будь-якій формі затриманню і тюремному утриманню», ухваленій 9 грудня 1975 року, встановлено, що жоден заарештований або утримуваний під вартою не повинен зазнавати фізичного або психічного примусу, тортур, насильства, погроз чи будь-яких впливів, обману, хитрощів, оманливих навіювань, тривалих допитів, гіпнозу, впливу наркотиків або інших засобів, здатних порушити чи послабити свободу його дій чи рішень, його пам'ять чи його здатність мислити [27].

Щодо міжнародного досвіду у сфері затримання ці стандарти є обов'язковими для України як учасниці Міжнародного пакту про громадянські і політичні права (ратифіковані 1973 року) та Європейської конвенції з прав людини, (ратифікована 1997 року), їх безпосередньо застосовують національні суди відповідно до частини 1 статті 9 Конституції України.

Такі стандарти, слушно зауважує О. О. Сорока, мають неабияке значення «для створення та функціонування дієвої системи захисту прав людини... а також

покликані гарантувати повагу держав до фундаментальних прав людини», «щоб мінімізувати або ж унеможливити випадки порушення прав і свобод людини» [126, с. 79].

Сучасна практика держав за межами Європи та Північної Америки також ілюструє різноманітні підходи до реалізації міжнародних стандартів затримання особи, закріплених у статті 9 Міжнародного пакту про громадянські і політичні права та статті 5 Конвенції, попри те, що останню не застосовують безпосередньо до цих юрисдикцій. Упродовж 2023-2025 років такі країни, як Австралія, Бразилія, Японія, Індія та інші, зазнали еволюції законодавства, спрямованого на посилення процесуальних гарантій, скорочення строків досудового тримання та впровадження альтернатив затриманню, хоча проблеми з переповненістю в'язниць і тривалістю утримання під вартою залишаються актуальними.

Однак у сфері імміграційного права *Migration Act 1958* року дозволяє невизначене (*indefinite*) тримання під вартою без максимального строку, що призводить до середнього терміну 456 днів станом на квітень 2025 року, з понад 1070 особами в центрах утримання [199]. Важливо зазначити, що в листопаді 2023 року Високий суд Австралії ухвалив історичне рішення у справі *NZYQ v. Minister for Immigration*, визнавши «невизначене тримання» (*indefinite detention*) незаконним, якщо немає реальної перспективи видалення особи з країни в осяжному майбутньому. Це спричинило звільнення сотень людей, але закон *Migration Act 1958* досі дозволяє тривале утримання для певних категорій [205].

Бразилія, відповідно до КПК 1941 року з поправками 2011 та 2019 років, обмежує початкове затримання (*prisão em flagrante*) п'ятьма днями з можливістю продовження суддею; тимчасове утримання (*prisão temporária*) – ще п'ять днів, а превентивне (*prisão preventiva*) – спершу 15 днів з необмеженими продовженнями за умови загрози громадському порядку чи розслідуванню. Максимальний строк без обвинувачення – 90 днів для тяжких злочинів, але на практиці перевищення є поширеним, з 37 % ув'язнених як підслідні станом на 2021 рік (дані не оновлено до 2025 року). Доступ до адвоката передбачено з моменту затримання з обов'язковим повідомленням про права; автоматичний судовий контроль – протягом 24 год для

перевірки законності. Реформи 2023-2025 років, зокрема антикорупційні поправки, посилили вимогу пропорційності, але переповненість в'язниць (130 %) призводить до тривалого утримання. Верховний федеральний суд 2024 року зобов'язав скоротити строки для злочинів з покаранням менше ніж 4 роки [181; 193].

Аналіз досвіду Бразилії засвідчує важливість встановлення максимальних строків тримання. На відміну від бразильського законодавства, де превентивне утримання може бути фактично необмеженим, українське має чіткі часові межі та посилену роль слідчого судді, що додає йому стійкості до ризиків системного порушення прав людини. Водночас бразильська реформа 2024 року щодо пріоритезації тяжких злочинів підтверджує правильність українського вектору на гуманізацію проваджень за нетяжкі кримінальні правопорушення, що дає змогу слідчим зосередити ресурси на пріоритетних розслідуваннях.

Якщо досвід Бразилії лякає хаосом, то Японія демонструє ризики надмірної дисциплінованості системи, де ефективності досягають через тиск на людину. Зокрема, Японія зберігає одну з найконсервативніших систем, відому як «hostage justice», де початкове затримання (*taiho*) триває 48 годин з подальшим переданням прокурору; загальний досудовий строк – до 23 днів (10 днів + 10 днів продовження + 3 дні для обвинувачення) з можливим розширенням до 28 днів для тяжких злочинів. Доступ до адвоката обмежений: з моменту арешту, але з 2023 року реформи дозволили присутність під час допитів для неповнолітніх; для дорослих – лише після початкового допиту з цензурою листування. Автоматичний судовий контроль – протягом 72 год для затвердження ордера. Станом на 2025 рік середній строк досудового утримання – 14 днів, але критика з боку ООН стосується тиску на зізнання та відсутності застави (*bail*) для іноземців. Реформи 2024-2025 років запровадили запис допитів і скоротили строки для дрібних злочинів, але застава залишається винятком (лише 20 % справ) [198].

Порівнюючи українську систему з японською моделлю *hostage justice*, слід зазначити, що наш КПК, зокрема статті 206, 213 та запровадження Custody Records, унеможливлюють японський сценарій. В Україні доступ до адвоката є негайним і безумовним, а присутність захисника – обов'язковою. Японія дозволяє тримати

особу майже місяць до висунення офіційного обвинувачення. Наші жорсткі часові межі (негайне повідомлення про підозру або звільнення) – це запобіжник від використання затримання як засобу тиску. Японський досвід демонструє, що тривале тримання без чіткого статусу обвинуваченого розмиває межу між «підозрою» та «покаранням». У Японії застава – це виняток (лише 20 %), в Україні – це один із найпоширеніших запобіжних заходів.

Китай, відповідно до Кримінально-процесуального закону (CPL) 2018 року, обмежує початкове затримання (criminal detention) до 48 год з можливістю продовження до 7 днів для звичайних справ, але для тяжких злочинів – до 37 днів; після арешту – до 2 місяців з продовженнями до 7 місяців для складних справ, а для національної безпеки чи тероризму – до 6 місяців з можливістю заборони доступу до адвоката. Доступ до адвоката – після першого допиту з обов’язковим призначенням *duty lawyer* для всіх обвинувачених, але в справах щодо державної таємниці – лише з дозволу органів; зустрічі з адвокатом – не пізніше ніж за 48 годин. Автоматичного судового контролю немає для досудового етапу, а *procuratorate* проводить *review* після арешту; адміністративне затримання – до 15 днів без судового втручання [48].

Досвід Китаю відображає модель, де судовий контроль на досудовому етапі фактично замінений прокурорським наглядом. Прокурор є стороною обвинувачення, тому він не може бути об’єктивним арбітром у питанні свободи людини. КПК Китаю дозволяє тримати особу до 37 днів ще до офіційного арешту. У КПК України (стаття 211) затримання без ухвали суду не може перевищувати 72 год (з моменту затримання до рішення суду). Китайські 37 днів фактично перетворюють затримання на повноцінне тюремне ув’язнення без судового рішення. Така тривала ізоляція без суду – це прямий шлях до порушення статті 3 та статті 5 ЄКПЛ. Китайська практика обмеження доступу до адвоката у справах нацбезпеки (до 6 місяців) є діаметрально протилежними європейським стандартам. Водночас в Україні, навіть в умовах воєнного стану (стаття 615 КПК), збережено право на адвоката й обов’язковість судового контролю затримання.

Реформування кримінальної юстиції в Індії ознаменувалося впровадженням Bharatiya Nagarik Suraksha Sanhita 2023 року, що замінив застарілий кодекс 1973 року. Новація зберігає базовий стандарт доставляння затриманого до суду протягом 24 год, проте радикально змінює підхід до поліцейського арешту. Зокрема, 15-денний термін перебування під вартою тепер дозволено розподіляти частинами протягом перших 40 або 60 діб загального строку слідства. Доступ до адвоката – негайний з правом на мовчання; автоматичний контроль – протягом 24 годин [203].

Індійська модель Bharatiya Nagarik Suraksha Sanhita демонструє небезпечну тенденцію – дроблення строків затримання. В Україні це було б неможливо, оскільки наш КПК вимагає безперервності та чіткої фіксації моменту фактичного позбавлення свободи.

Аналізуючи досвід таких різних систем, як Австралія, Бразилія, Японія, Китай та Індія, доходимо висновку, що вибір саме цих країн для порівняльного аналізу затримання не є випадковим, оскільки кожна з них дає змогу висвітлити недоліки та перспективи розвитку КПК України. Наша система наразі є прогресивнішою. Україні не слід копіювати окремі інструменти, водночас необхідно врахувати глобальні помилки. Наш шлях – це не подовження строків, а технологізація контролю з метою забезпечення прав особи затриманого.

Розглянемо законодавство країн ЄС, які попередньо було проаналізовано лише фрагментарно.

Відповідно до статей 62²-65 Code de procédure pénale (Кримінально-процесуального кодексу Франції), затримання здійснюють строком у 24 години з моменту фактичного позбавлення свободи. Допускається одноразове продовження терміну ще на 24 год (загалом до 48 год) за письмовим дозволом прокурора за умови, що правопорушення передбачає покарання у вигляді позбавлення волі. Для категорій справ, що стосуються організованої злочинності, наркоторгівлі або тероризму, закон дозволяє продовження утримання до 96 год, а у виняткових випадках – до 144 год (6 діб). Такі продовження здійснюють виключно за санкцією слідчого судді або судді з питань свобод і затримання. Необхідно негайно

повідомити прокурора про кожен факт затримання. Хоча первинний нагляд здійснює прокуратура, будь-яке затримання понад 48 год переходить у площину прямого судового контролю. Затриманий має право на допомогу адвоката з першої години затримання, право на медичний огляд і право зберігати мовчання [191].

Відповідно до §§127 та 128 Strafprozessordnung (StPO) (Кримінально-процесуального кодексу Німеччини), особа, затримана поліцією, має бути доставлена до судді не пізніше ніж у день, наступний за днем затримання. Це означає, що фактичний максимум може варіюватися від декількох годин до майже 48 годин. Якщо суддя не виносить рішення про арешт (*Haftbefehl*) до кінця наступного дня, особа повинна бути негайно звільнена. Відповідно до закону, перед першим допитом поліція зобов'язана поінформувати затриманого про його право на консультацію з адвокатом. Будь-які свідчення, отримані до такого роз'яснення, переважно визнають недопустимими [202].

Польський *Kodeks postępowania karnego* (КПК Польщі) найближчий до українського за строками. Відповідно до статей 243-248 КПК Польщі, затримання поліцією здійснюють до 48 годин. Якщо за цей час поліція передає справу до суду з клопотанням про арешт, суд має ще 24 год на прийняття рішення. Якщо протягом 48 год затриманому не вручено копію клопотання про арешт, його мають відпустити [197].

Отже, Україна обрала максимально збалансований європейський шлях, де слідчий суддя є ключовим учасником кримінального провадження. На відміну від Китаю, де затримання санкціонує прокурор (сторона обвинувачення), або Японії, де система орієнтована на отримання зізнань через ізоляцію, український КПК ставить у центр процесуальні гарантії. Наші строки (60/72 год) цілком корелюють із практикою Німеччини та Польщі, запобігаючи перетворенню затримання на безстроковий адміністративний тиск (як у випадку з *Migration Act* в Австралії).

Сучасна українська система кримінальної юстиції, посилена практикою Верховного Суду 2023-2025 років, довела свою життєздатність навіть у надзвичайних умовах воєнного стану. Наш шлях – це не розширення повноважень силового блоку (як у BNSS 2023 року в Індії), а поглиблення спеціалізації судового

контролю і тотальна прозорість процедур. Саме це забезпечує гарантії прав затриманої особи в розумінні європейських стандартів: коли докази отримані з повагою до прав людини.

Висновки до розділу 3

Здійснений у межах підрозділу аналіз переконливо засвідчує, що участь захисника під час затримання особи є не допоміжним, а системоутворювальним елементом механізму забезпечення конституційного права на захист і ключовою гарантією дотримання стандартів справедливого кримінального провадження.

Сучасна модель кримінального процесу України, розвинена під впливом практики ЄСПЛ, об'єктивно трансформувала роль захисника з пасивного спостерігача в активного процесуального учасника, який здійснює правовий, тактичний і доказовий контроль за законністю дій органів досудового розслідування.

Водночас дослідження виявило наявність суттєвого розриву між нормативно задекларованими гарантіями та реальною практикою їх реалізації. Формалізм у повідомленні про затримання, зволікання зі складанням протоколу, несвоєчасне залучення захисника, технічні та логістичні проблеми функціонування системи безоплатної правової допомоги, а також людський фактор з боку уповноважених службових осіб істотно знижують ефективність права на захист. Особливої гостроти ці проблеми набувають в умовах воєнного стану, коли подовження процесуальних строків і дистанційні форми участі захисника, хоча й об'єктивно обумовлені безпековими викликами, створюють додаткові ризики для конфіденційності спілкування, контролю за умовами тримання затриманого та фіксації можливих порушень.

З огляду на зазначене, участь захисника під час затримання доцільно розглядати як порівняно самостійний вид захисної діяльності, спрямований не лише на реагування на вже вчинені порушення, а передусім на їх попередження.

Такий підхід відповідає європейській концепції раннього доступу до правової допомоги та практиці ЄСПЛ, згідно з якою ефективність захисту оцінюють з моменту фактичного обмеження свободи, а не з формального набуття статусу підозрюваного.

Комплексний аналіз судового контролю як гарантії забезпечення прав, свобод і законних інтересів затриманої особи в кримінальному провадженні дає підстави для висновку, що судовий контроль забезпечує реальне втілення конституційного принципу верховенства права й стандартів Європейської конвенції з прав людини.

В умовах воєнного стану судовий контроль не втрачає свого фундаментального значення, а, навпаки, набуває додаткового навантаження як запобіжник від надмірного розширення дискреції органів державної влади. Навіть за наявності спеціальних режимів і подовжених строків затримання імператив судового контролю залишається незмінним, що підтверджується усталеною практикою Верховного Суду. Це свідчить про принципову неможливість легітимізації тривалого позбавлення волі без судової санкції навіть в умовах надзвичайних викликів.

Ефективність судового контролю безпосередньо залежить від активної ролі слідчого судді, належного рівня аргументації сторони обвинувачення та практичної імплементації стандартів ЄСПЛ у національне правозастосування. Саме за таких умов судовий контроль здатен виконувати свою стратегічну функцію.

Здійснений аналіз міжнародних правових стандартів і зарубіжного досвіду затримання особи в кримінальному провадженні дає підстави для висновку, що універсальні та регіональні стандарти, закріплені в Міжнародному пакті про громадянські і політичні права, Конвенції та розвинуті в практиці ЄСПЛ, встановлюють імперативні вимоги законності, необхідності, пропорційності й ефективного судового контролю будь-якого затримання. Практика ЄСПЛ послідовно засвідчує, що формальна відповідність національному законодавству не є достатньою: затримання визнають свавільним також у разі його нерозумності, надмірності або відсутності належного обґрунтування після початкового етапу.

Для України подальше вдосконалення КПК у сфері затримання має ґрунтуватися на переосмисленні його крізь призму принципу винятковості позбавлення свободи, посиленні автоматичного судового контролю, розширенні практики альтернативних заходів і реальному забезпеченні права на захист з моменту фактичного затримання.

ВИСНОВКИ

У дисертації здійснено спробу розв'язати важливу наукову проблему, що має актуальне значення для науки кримінального процесу та правозастосування, а саме: забезпечення прав особи під час її затримання в кримінальному провадженні з огляду на сучасні реалії. На підставі результатів дослідження сформульовано й обґрунтовано низку теоретичних положень і пропозицій, спрямованих на вдосконалення законодавства та практики його застосування, до найголовніших з яких належать такі:

1. Попри тривалий досвід становлення з часів Київської Русі й донині, питання розроблення оптимальної системи процесуальних норм щодо ефективної роботи органів правопорядку з непорушністю прав затриманої особи залишається недостатньо вирішеними. Виокремлено етапи становлення затримання: виникнення правової регламентації (початок X – XV ст.); модернізації затримання особи (початок XVI – початок XX ст.) і сучасний етап розвитку (з 2012 року й донині).

Деякі питання, спрямовані на законність затримання, висвітлено в підручниках, навчальних посібниках, монографіях, наукових статтях, науково-практичних коментарях КПК України. Низку означених проблем розглянуто в дисертаціях. Утім проблематику забезпечення прав особи під час її затримання в кримінальному провадженні України на монографічному рівні не досліджено.

2. У сучасній юридичній науці, законодавстві України й міжнародно-правових документах, у яких унормовано деякі питання кримінального провадження, не сформовано єдиного підходу до визначення поняття «затримання», «обґрунтована підозра».

Запропоновано доповнити статтю 3 КПК України новим абзацом, що визначатиме обґрунтовану підозру як наявність достатніх доказів, які підтверджують, що конкретна особа могла вчинити кримінальне правопорушення. Докази, що обґрунтовують затримання, утворюють сукупність фактичних даних, зафіксованих у належних джерелах, які можуть бути досліджені всіма сторонами

провадження. Відсутність обґрунтованої підозри на момент затримання робить затримання незаконним і порушує права особи на свободу. Запропоноване визначення узгоджує КПК України з основними принципами судової практики ЄСПЛ і безпосередньо пов'язує відсутність обґрунтованої підозри з порушенням права на свободу, посилюючи фундаментальну важливість цього стандарту.

Оцінка обґрунтованої підозри – це саме те, що слідчий суддя зобов'язаний робити. Він має переконатися, що в слідства є достатні достовірні дані для затримання, а не суб'єктивні припущення. Це і є перевірка належності, допустимості, достовірності й достатності доказів для законності затримання. Пропозиція має на меті зобов'язати слідчих суддів робити саме таку оцінку. Вона надає йому чіткі критерії (наявність фактів, що переконують компетентну особу) для перевірки, щоб запобігти незаконним затриманням, які ґрунтуються на недостатніх доказах. Отже, без чіткого визначення обґрунтованої підозри в законі слідчі судді можуть відмовлятися від своїх повноважень, що суперечить стандартам ЄСПЛ. Сформульована в роботі пропозиція спрямована на усунення такої суперечності.

Затримання – це самостійний захід забезпечення кримінального провадження, який полягає у фактичному позбавленні особи свободи й особистої недоторканності уповноваженою службовою особою без ухвали слідчого судді, суду або на підставі такої ухвали у випадках і порядку, визначених цим Кодексом.

З огляду на це, доведено, що затриманню особи слід присвятити нову главу 18-1 «Затримання особи», як це здійснено в КПК України щодо кожного заходу забезпечення кримінального провадження, а частину 2 статті 176 КПК України виключити, що усуне правову колізію, остаточно встановивши, що затримання не є запобіжним заходом, це самостійний захід кримінального процесуального примусу.

Необхідно законодавчо закріпити вичерпний перелік завдань затримання (зокрема доставлення до суду, припинення кримінального правопорушення, запобігання втечі), щоб обмежити дискрецію органів правопорядку й забезпечити ефективний судовий контроль.

3. Окреслено низку прогалин і суперечностей правового регулювання затримання за статтею 207 КПК України, які створюють ризики для прав затриманих осіб, зокрема затримання, здійснене громадянином, не є процесуальною дією і не повинно автоматично продовжуватися в порядку статті 208 КПК України.

КПК України не містить визначення терміна «затриманий» як самостійного учасника кримінального провадження в розділі про учасників. Тож запропоновано вважати затриманим учасника кримінального провадження, право на свободу й особисту недоторканність якого фактично обмежене уповноваженою службовою особою або приватними особами (у порядку статті 207 КПК України) за підозрою у вчиненні кримінального правопорушення, що полягає в примусовому триманні особи поряд із суб'єктом затримання або в спеціально відведеному приміщенні, і триває з моменту такого обмеження до моменту звільнення особи або набрання законної сили ухвалою слідчого судді про обрання запобіжного заходу.

Для розв'язання проблеми «де-факто» статусу без «де-юре» гарантій запропоновано передбачити обов'язок громадянина, який здійснює затримання, повідомити затриманому про його право зберігати мовчання до прибуття поліції.

Щодо обчислення строку позбавлення волі під час законного затримання запропоновано встановити максимальний часовий ліміт на доставлення затриманої особи (за статтею 207 КПК України) до уповноваженої службової особи не довше ніж 3 год з моменту затримання.

КПК України не містить конкретного положення з переліком осіб, яким законом надано право здійснювати затримання. Не визначено також у КПК України критерій безперервності переслідування особи. Не передбачено механізм оскарження незаконності факту затримання, здійсненого громадянином за статтею 207 КПК України.

Аргументовано, що іменувати затримання за статтею 207 КПК України законним затриманням некоректно, запропоновано використовувати термін «громадянське затримання».

Доповнено главу 4 розділу II КПК України новою статтею 42¹ «Затриманий», у якій закріплено автономний правовий статус особи з моменту її фактичного затримання, визначено коло її невідкладних прав й обов'язків. Відповідно внесено зміни до частини 1 статті 3 КПК України (Визначення термінів).

Запропоновано модернізувати затримання шляхом внесення змін до статей 207, 209, 211 та 303 КПК України, що відповідатиме стандартам ЄСПЛ.

4. Досліджено суперечність між процесуальною формою та змістом статті 208 КПК України. Виявлено, що відсутність у диспозиції статті посилення на обґрунтовану підозру як фундаментальну юридичну підставу обмеження волі нівелює конституційні гарантії особи. Обґрунтовано необхідність розмежування «фактичних передумов затримання» та «юридичних підстав затримання» в тексті Кодексу, що дасть змогу усунути практичні складнощі щодо правової кваліфікації дій уповноважених осіб під час документування затримання.

Дослідження змісту статті 5 ЄКПЛ дало підстави виокремити стандарти забезпечення права затриманих осіб і запропонувати алгоритм забезпечення прав особи, затриманої без ухвали суду, що перетворює право на свободу з декларативного принципу на практично дієвий механізм, де будь-яку затримку в реалізації процесуальних прав кваліфікують як порушення права на особисту недоторканність.

5. Щодо уповноважених на затримання осіб обґрунтовано, що як за умов кримінального провадження у звичному режимі, так і за умов особливого режиму кримінального провадження під час воєнного стану слід вважати таким, що реалізоване належними уповноваженими особами, серед іншого, й затримання співробітниками Міністерства оборони України; органів військового управління, з'єднань, військових частин і підрозділів Збройних Сил України; військовослужбовцями, а також працівниками Державної прикордонної служби України, які залучені до оперативно-службової діяльності; військовослужбовцями Національної гвардії України та ін.

Констатовано, що стосовно затримання військовополонених та їх обміну важливим є відстеження стану узгодженості низки вимог міжнародних документів,

норм українського законодавства й міжнародного гуманітарного права. У контексті досліджуваної проблематики слід розглядати ситуації затримання крізь призму аксіоми, що за нормами міжнародного гуманітарного права військовополонені мають імунітет комбатанта і поводження з ними має відповідати всім його складовим, проте такий захист не поширюється на випадки вчинення ними воєнних злочинів. За цих реалій вони стають учасниками кримінального провадження зі статусом підозрюваного та наділені національним КПК всіма його правами й обов'язками.

На підставі розгляду затримання крізь призму проблематики притягнення до відповідальності за вчинення колабораційної діяльності виявлено низку матеріальних і процесуальних прогалин та колізій, що здатні звести нанівець усі зусилля, яких докладають практики для документування цього протиправного явища та його превенції. Аргументовано, що колабораційну діяльність концептуально правильно, але не цілком вдало кримінально-інструментально виокремлено з державної зради. Не виправдано концептуального підходу щодо віднесення законодавцем окремих складових колабораційної діяльності (санкції цих норм дають підстави вважати, що це частини 1, 2 статті 111¹КК України) до кримінальних проступків. У зв'язку з цим окреслено проблему можливості затримання особи за його вчинення та перебігу строків, що не вирішено ні законодавцем, ні Верховним Судом.

Ініційовано створення окремої бази даних для автоматичного фіксування кожного затримання з моменту фактичного позбавлення свободи, незалежно від того, чи було вже розпочато кримінальне провадження; надання оперативного, обмеженого доступу для адвокатів і родичів затриманого, щоб вони могли підтвердити факт затримання та його місце; незалежності від відомчих інтересів, що підвищило б прозорість й ефективність контролю.

Запропоновано доповнити частину 1 статті 211 КПК України, частину 1 статті 303 КПК України та частину 2 статті 194 КПК України, що допоможе мінімізувати порушення статті 5 Конвенції. Завдяки запропонованим змінам вдасться забезпечити те, що рішення про позбавлення особи свободи

приймають лише на підставі достовірних фактів, а не юридичних формальностей.

6. Виявлено системні недоліки в механізмі залучення захисника через систему безоплатної правничої допомоги, де імперативність повідомлення центрів часто суперечить засаді вільного вибору захисника. Запропоновано модернізувати цю процедуру шляхом запровадження алгоритму альтернативного ініціювання правової допомоги, де пріоритетним є з'ясування волевиявлення затриманого щодо залучення адвоката за договором. Це забезпечить дотримання конституційних гарантій та оптимізує використання ресурсів системи безоплатної допомоги, зокрема дублювання процесуальних функцій та безпідставне обмеження автономії волі затриманої особи.

Окремий науковий інтерес становить трансформація правового статусу захисника в умовах особливого правового режиму воєнного стану. Спеціальне регулювання, що допускає дистанційні форми участі адвоката та продовження строків доставлення затриманого до суду, створює додаткові виклики для реалізації принципу змагальності. Доведено, що спрощення процесуальних форм не має призводити до декларативності права на захист. Це зумовлює необхідність упровадження компенсаторних механізмів, зокрема імперативної повної відеофіксації дистанційних дій та розроблення захищених каналів зв'язку, що гарантуватимуть конфіденційність спілкування адвоката з клієнтом незалежно від логістичних обмежень чи активності бойових дій.

На підставі аналізу норм КПК України запропоновано покроковий аналіз затримання, де одночасне встановлення правосуб'єктності службової особи, обґрунтованості підстав, дотримання просторово-часових меж, а також реальності прав на медичну допомогу, захист і перекладача стає обов'язковою умовою визнання затримання законним та забезпечення допустимості отриманих доказів.

7. Визначено, що право на оскарження затримання слідчому судді безпосередньо не передбачено в статті 303 КПК України. Це створює ситуацію, коли затриманий змушений чекати 48 або 60 годин, поки слідчий не звернеться до суду з клопотанням про обрання запобіжного заходу. Наразі адвокати намагаються

оскаржувати затримання через статтю 206 КПК України, яка зобов'язує суддю звільнити кожного, хто тримається без законних підстав. Проте зазначена норма – це передусім процесуальний обов'язок судді, а не дієвий механізм реалізації права особи на скаргу. З огляду на зазначене, з метою усунення цієї прогалини та забезпечення права затриманого запропоновано внести зміни до частини 1 статті 303 КПК України.

Системність судового контролю виявляється в його багаторівневій природі, що охоплює автоматичну перевірку законності затримання, контроль за ініціативою затриманої особи, періодичний контроль під час продовження строків тримання під вартою, а також нагляд за умовами тримання. Саме ця безперервність відрізняє судовий контроль від разових процесуальних гарантій і надає йому статусу системоутворювального інституту досудового провадження.

8. Порівняльно-правовий аналіз досвіду держав поза межами Європи засвідчує загальносвітову тенденцію до посилення процесуальних гарантій, скорочення строків досудового тримання та розвитку альтернатив затриманню, насамперед застави й автоматичного судового перегляду. Водночас збереження практик невизначеного або надмірно тривалого утримання, обмеженого доступу до адвоката й недостатнього судового контролю в окремих юрисдикціях демонструє, що реальне забезпечення міжнародних стандартів залишається проблемним навіть за наявності формально розвиненого законодавства.

Іноземний досвід унормування затримання для України є важливим передусім з огляду на необхідність балансування між процесуальною ефективністю та безумовним дотриманням прав людини. Наш пріоритет – трансформація затримання з інструменту ізоляції на цифрову та прозору процедуру, де швидкість доступу до суду (німецький стандарт) гарантують забезпечення прав затриманого. З огляду на статус України як держави – кандидата на вступ до ЄС та виклики воєнного стану, релевантний досвід іноземних юрисдикцій було використано для розроблення нових положень КПК України.

Дослідження проблем забезпечення прав особи під час її затримання у кримінальному провадженні України дало змогу розробити й аргументувати низку

конкретних пропозицій з удосконалення КПК України, що гарантують захист прав затриманого від необґрунтованих обмежень. Зокрема, сформульовані й обґрунтовані зміни та доповнення до статей 3, 20, 42, 176, 194, 207, 208, 209, 211, 303, 309 КПК України та запропоновано авторську редакцію статей 42¹ та 175¹ КПК України.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Аббакумов В., Трофименко В. Особливості контролю за дотриманням прав і свобод людини при проведенні слідчих дій у житлі чи іншому володінні особи. *Прокуратура. Людина. Держава*. 2005. № 8. С. 69–70.
2. Ангеленюк А.-М. Ю. Затримання підозрюваного уповноваженою особою в провадженнях про незаконний обіг наркотичних засобів і психотропних речовин (процесуальні та криміналістичні аспекти) : монографія. Львів : ЛьвДУВС, 2018. 176 с.
3. Артамонов М. А. Затримання особи та його види у кримінальному провадженні. *The Journal of Eastern European Law*. 2025. № 140. С. 257–265.
4. Артамонов М. А. Правове регулювання затримання особи у кримінальному провадженні. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія «Право»*. 2025. Вип. 91. Ч. 4. С. 208–213.
5. Артамонов М. А. Проблеми забезпечення прав особи під час її затримання у кримінальному провадженні. *Правове регулювання суспільних відносин в умовах сталого розвитку* : зб. матеріалів X Міжнар. наук.-практ. конф. (Київ, 10 груд. 2021 р.). Київ : КПП ім. Ігоря Сікорського, 2021. С. 456–458
6. Артамонов М. А. Участь захисника під час затримання особи. *Права людини в умовах воєнного стану в Україні: до тижня права і Загальної декларації прав людини* : зб. наук. пр. за матеріалами круглого столу (Київ, 10 груд. 2024 р.). Київ : Київ. ун-т ім. Б. Грінченка, 2025. С. 193–196.
7. Балацька О. Р. Окремі проблеми забезпечення адвокатом права на захист. *Вісник кримінального судочинства*. 2018. № 1. С. 8–15.
8. Балобанова Д. О. Часовий компонент динаміки кримінального права України в умовах збройної агресії. *Теорія і практика протидії злочинності у сучасних умовах* : матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. (Львів, 21 жовт. 2022 р.). Львів : Львів. держ. ун-т внутр. справ, 2022. С. 28–31. URL: <https://www1.lvduvs.edu.ua/uk/library/materialy-naukovykh-konferentsii.html>

9. Басиста І. В. Шляхи вдосконалення кримінального процесуального законодавства для нівелювання проблем, що виникають при затриманні та провадженні обшуку особи. *Теорія та практика протидії злочинності у сучасних умовах* : програма Міжнар. наук.-практ. конф. (Львів, 6 листоп. 2020 р.). Львів : ЛьвДУВС, 2020. URL: https://www.lvduvs.edu.ua/documents_pdf/biblioteka/nauk_konf/prog_06_11_2020.pdf; У

10. Басиста І. В. Щодо окремих аспектів розуміння поняття «затримана особа». *Соціально-правові студії*. 2021. Вип. 1 (11). С. 12–20. URL: <https://sls-journal.com.ua/uk/author/irina-volodimirivna-basista>

11. Бацько І. М. Кримінально-процесуальні аспекти затримання підозрюваного. *Україна між минулим і майбутнім* : матеріали Всеукр. наук. конф. Київ : НАВС України, 2002. С. 138–145.

12. Білоусов О. І. Затримання підозрюваного як тимчасовий запобіжний захід у кримінальному процесі України : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09. Одеса, 2006. 22 с.

13. Білоусов О. І., Смоков С. М. Затримання підозрюваного у кримінальному процесі України : монографія. Одеса, 2009. 112 с.

14. Бірюков В. П. Юридична природа затримання: постановка проблеми. *Форум права*. 2010. № 4. С. 81–89.

15. Блохіна І. Оцінка доказів під час розгляду скарг на повідомлення про підозру: бути чи не бути? URL: <https://barristers.org.ua/news/advokat-ao-barristers-ivanna-blohina-otsinka-dokaziv-pid-chas-rozglyadu-skarg-na-povidomlennya-pro-pidozru-buti-chi-ne-buti>

16. Борисов В. І., Глинська Н. В., Зеленецький В. С., Шило О. Г. Проблеми затримання та взяття під варту на досудовому провадженні по кримінальній справі : монографія. Харків : Схід.-регіон. центр гуманітар.-освіт. ініціатив, 2005. 412 с.

17. Бущенко А. П. Проти катувань: українське законодавство та практика в світлі стандартів КПК. Харків : Права людини, 2007. 254 с.

18. В Україні за воєнні злочини вже засудили 202 російських військових, з них 19 були присутні під час судових засідань. URL: <https://zmina.info/news/v-ukrayini-za-voyenni-zlochyny-zasudyly-202-rosiyskyh-vijskovykh-ogp/>
19. Велика українська юридична енциклопедія : у 20 т. / [редкол.: В. Т. Нор (голова) та ін.]. Харків : Право, 2020. Т. 19 : Кримінальний процес, судоустрій, прокуратура та адвокатура. 960 с.
20. Великий тлумачний словник сучасної української мови / уклад. і голов. ред. В. Т. Бусел. Київ ; Ірпінь : Перун, 2005. 1728 с.
21. Винокуров О. В. Актуальні проблеми захисту прав та законних інтересів підозрюваного при затриманні. *Вісник кримінального судочинства*. 2015. № 4. С. 160–164.
22. Волков К. Д. Забезпечення права особи на свободу та особисту недоторканність під час застосування запобіжних заходів у кримінальному провадженні : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09. Київ, 2015. 245 с.
23. Волобуєв А. Ф. Затримання як захід забезпечення належної правової процедури у кримінальному процесі. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія «Право»*. 2024. Вип. 86. Ч. 5. С. 39–45. URL: <http://visnyk-pravo.uzhnu.edu.ua/article/download/321134/311673>
24. Галаган В. І., Удовенко Ж. В., Калачова О. М., Ключуряк С. С. Дотримання прав учасників кримінального провадження під час проведення освідування : монографія. Київ : Центр учб. літ., 2015. 160 с.
25. Горобець В. Співпраця з ворогом як вимушена модель поведінки та стратегія виживання. *Військово-історичний меридіан*. 2018. Вип. 3 (21). С. 56–74.
26. Грошевий Ю. М., Марочкін І. Є. Органи судової влади в Україні. Київ : Ін Юре, 1997. 20 с.
27. Декларація про захист усіх осіб від катувань та інших жорстоких, нелюдських або таких, що принижують гідність, видів поводження та покарання : міжнар. док. від 9 груд. 1975 р. URL: http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/995_084
28. Делла Марра Т. Уголовный процесс Италии: (реформа и контрреформа). *Государство и право*. 1994. № 1. С. 124–131.

29. Дояр Є. В. Затримання особи у кримінальному провадженні : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09. Київ, 2018. 238 с.
30. Дояр Є. В. Порядок та строки затримання особи без ухвали слідчого судді, особливості правового регулювання. *Науковий вісник Чернівецького факультету Національного університету «Одеська юридична академія»*. 2016. № 2. С. 362–371.
31. Дояр Є. В. Процесуальний порядок затримання особи у кримінальному провадженні. *Актуальні питання розвитку державності та правової системи в сучасній Україні* : матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. (Запоріжжя, 30–31 жовт. 2015 р.). Запоріжжя : Запоріз. нац. ун-т, 2015. С. 131–133.
32. Драгунов В. В. Забезпечення прав при затриманні окремої категорії осіб : дис. ... д-ра філософії : 081 «Право». Одеса, 2024. 210 с.
33. Експертний звіт щодо дотримання права на свободу та особисту недоторканність (стаття 5 Конвенції) у контексті застосування запобіжних заходів в Україні, пов'язаних з обмеженням свободи. 2025. 220 с.
34. Єдиний державний реєстр судових рішень : [сайт]. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/>
35. Женевська Конвенція про поводження з військовополоненими : міжнар. док. від 12 серп. 1949 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_153#Text
36. Загальна декларація прав людини : міжнар. док. від 10 груд. 1948 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_004#Tex
37. Заїка С. О. Строки у кримінальному процесі України в контексті Європейських стандартів : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09. Київ, 2006. 281 с.
38. Закони Хаммурапі. URL: <https://www.scribd.com/document/737227829/%D0%97%D0%B0%D0%BA%D0%BE%D0%BD%D0%B8-%D0%A5%D0%B0%D0%BC%D0%BC%D1%83%D1%80%D0%B0%D0%BF%D1%96>
39. Затримання особи, як тимчасовий запобіжний захід (ст. 208 КПК України). URL: <https://nsj.gov.ua/files/15517901909.%20%20%D0%>

97%D0%B0%D1%82%D1%80%D0%B8%D0%BC%D0%B0%D0%BD%D0%BD%D1%8F_%D1%81%D1%82.%20206_%D0%9A%D0%9F%D0%9A.pdf

40. Звіти Національної поліція України. URL: <https://www.gp.gov.ua/ua/posts/nacionalna-policiya-ukrayini>

41. Злочини, вчинені військовими рф під час повномасштабного вторгнення в Україну (станом на 30.10.2025). URL: <https://kyiv.npu.gov.ua/news/zlochyny-vchyneni-viiskovymy-rf-pid-chas-povnomasshtabnoho-vtorhnennia-v-ukrainu-stanom-na-30102025>

42. Іщук В. М. Затримання уповноваженою службовою особою в кримінальному провадженні : магістерська робота. Київ, 2024. 114 с. URL: <https://ekmair.ukma.edu.ua/server/api/core/bitstreams/50a33263-50cf-4802-b467-df6d3937a9c1/content>

43. Кириченко І. Г., Кондратьєв Я. Ю., Римаренко Ю. І. Міжнародно-правові стандарти поведінки працівників правоохоронних органів при підтриманні правопорядку : док.-джерелозн. довід. Київ, 2002. С. 38–39.

44. Комюніке Секретаря Європейського суду з прав людини стосовно рішення у справі «МакКей проти Сполученого Королівства» від 3 жовт. 2006 р. URL: https://ips.ligazakon.net/document/so2812?ed=2006_10_03.

45. Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод (Європейська конвенція з прав людини) : міжнар. док. від 4 листоп. 1950 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_004#Text

46. Конституція СРСР 1936 року. URL: [https://ru.wikisource.org/wiki/Конституция_СССР_\(1936\)/](https://ru.wikisource.org/wiki/Конституция_СССР_(1936)/)

47. Конституція України : Закон України від 28 черв. 1996 р. № 25к/96-ВР. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80>

48. Кримінальний кодекс Китайської Народної Республіки / пер. А. О. Воїнова, В. С. Станіч ; під ред. О. В. Коротюк. Київ : ОВК, 2021. 196 с.

49. Кримінальний кодекс України : Закон України від 5 квіт. 2001 р. № 2341-III. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text>

50. Кримінальний процесуальний кодекс України : Закон України від 13 квіт. 2012 р. № 4651-VI URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17#Text>
51. Кримінально-процесуальний кодекс Литовської Республіки від 14 берез. 2002 р. URL: [http://pravo.org.ua/files/_\(2\).pdf](http://pravo.org.ua/files/_(2).pdf)
52. Кримінально-процесуальний кодекс України : Закон Української РСР від 28 груд. 1960 р. № 1001-05. *Відомості Верховної Ради Української РСР*. 1961. № 2. Ст. 15.
53. Кучер В. О., Криштафович О. Я. Участь захисника під час застосування заходів забезпечення кримінального провадження у досудовому розслідуванні кримінальних правопорушень. *Вісник кримінального судочинства*. 2022. № 1–2. С. 41–71.
54. Кучер О. В. Участь захисника під час затримання особи, яка підозрюється у вчиненні службового злочину. *Вісник кримінального судочинства*. 2019. № 3. С. 206–214.
55. Лазарева Д. В. Затримання уповноваженою службовою особою у кримінальному процесі України : монографія. Дніпро : Дніпр. держ. ун-т внутр. справ, 2018. 188 с.
56. Лебідь В. Яким має бути спеціальне правосуддя для злочинів проти українського народу. *Закон і Бізнес*. 2022. URL: <https://zib.com.ua/ua/151148.html>
57. Леон Я. О. Судовий контроль під час застосування заходів забезпечення кримінального провадження. *Visegrad Journal on Human Rights*. 2017. № 2/1. С. 128–132.
58. Лоскутов Т. О. Проблеми затримання особи за підозрою у вчиненні злочину. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія «Право»*. 2019. Вип. 57. Т. 2. С. 97–101.
59. Лук'яненко Ю. В. Затримання особи як захід забезпечення кримінального провадження : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09. Харків, 2016. 237 с.

60. Лук'яненко Ю. В., Юхно О. О. Затримання особи як захід забезпечення кримінального провадження : монографія / за заг. ред. О. О. Юхна. Харків : Панов, 2016. 264 с.
61. Луцький Т. М. Проблемні питання кваліфікації колабораційної діяльності в Україні. *Теорія та практика протидії злочинності у сучасних умовах* : матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. (Львів, 21 жовт. 2022 р.). Львів : Львів. держ. ун-т внутр. справ, 2022. С. 215–219.
62. Макаренко Є. І. Затримання підозрюваних у вчиненні злочинів: проблеми теорії, законодавства і практики його застосування в Україні. *Вісник Академії митної служби України. Серія «Право»*. 2012. № 1. С. 123–131.
63. Макаренко Є. І. Розшук і затримання підозрюваних (звинувачених) у наркобізнесі : навч. посіб. Дніпропетровськ : Юрид. акад. МВС України, 2005. 148 с.
64. Макаренко Є. І. Теорія та практика встановлення й затримання осіб, якими вчинено злочин : монографія. Дніпропетровськ : Дніпр. держ. ун-т внутр. справ, 2011. 468 с.
65. Макаренко Є. І. Щодо сутності затримання підозрюваного за новим Кримінальним процесуальним кодексом України. *Право і суспільство*. 2013. № 3. С. 126–134.
66. Макаров М. А. Судовий контроль у кримінальному провадженні : монографія. Київ, 2016. 339 с.
67. Малярова В. О. Тактико-криміналістичні та процесуальні основи пошуку та затримання злочинця : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09. Харків, 2005. 20 с.
68. Маник О. В. Процесуальний порядок затримання особи без ухвали слідчого судді : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09. Харків, 2023. 24 с.
69. Марчак В. Я. Судовий контроль за дотриманням прав людини згідно з кримінальним процесуальним законодавством України. *Юридичний часопис Національної академії внутрішніх справ*. 2013. № 1 (5). С. 141–146.

70. Машика В. П. Роль захисника у здійсненні представництва в кримінальному провадженні. *Часопис Київського університету права*. 2019. № 2. С. 186–189. URL: <https://chasprava.com.ua/index.php/journal/article/view/34/33>
71. Митний кодекс України : Закон України від 13 берез. 2012 р. № 4495-VI. URL: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/4495-17>
72. Михайленко П. П. Нариси з історії кримінального законодавства Української РСР / відп. ред. Б. М. Бабій. Київ : АН УРСР, 1959. Ч. 1. 438 с.
73. Міжнародний пакт про громадянські і політичні права : міжнар. док. від 16 груд. 1966 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_043#Text
74. Назаров В. В. Проблемні питання застосування затримання у кримінальному провадженні. *Науковий вісник Інституту міжнародних відносин Національного авіаційного університету. Серія «Економіка, право, політологія, туризм»*. 2010. Вип. 2. С. 67–70.
75. Неборачек Р. В Міжнародні правові стандарти й зарубіжний досвід затримання особи в кримінальному судочинстві. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2020. № 2. С. 475–476. URL: http://lsej.org.ua/2_2020/125.pdf
76. Никоненко М. Я. Уповноважена службова особа, яка вправі здійснити затримання у кримінальному процесі. *Юридична наука*. 2014. № 9. С. 83–90.
77. Ничипорук М., Лавріченко Л. Незаконне затримання без ухвали суду: аналіз статті 208 КПК України та практика ЄСПЛ. URL: <https://yur-gazeta.com/publications/practice/sudova-praktika/nezakonne-zatrimannya-bez-uhvali-sudu-analiz-statti-208-kpk-ukrayini-ta-praktika-espl.html>
78. Огляд судової практики Касаційного кримінального суду у складі Верховного Суду (актуальна практика). URL: https://court.gov.ua/storage/portal/supreme/oglyady/Oglyad_KKS_09_2025.pdf
79. Олександровський О. Г. Затримання підозрюваного у вчиненні злочину та застосування щодо особи запобіжного заходу у вигляді тримання під вартою до висунення їй обвинувачення : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09. Київ, 1992. 26 с.

80. Орловська Н. А. Проблеми формування санкцій норм про кримінальну відповідальність за колабораційну діяльність та пособництво державі-агресору. *Кримінальна юстиція в Україні: реалії та перспективи* : матеріали круглого столу (Львів, 23 верес. 2022 р.). Львів : Львів. держ. ун-т внутр. справ, 2022. С. 60–65.

81. Особливий режим досудового розслідування, судового розгляду в умовах воєнного стану: науково-практичний коментар Розділу IX-1 Кримінального процесуального кодексу України (станом на 30 грудня 2022 р.) : електронне вид. / [І. Гловюк, О. Дроздов, Г. Тетерятник та ін.]. Вид. 4-те. Дніпро–Львів–Одеса–Харків : ХНУВС ; ДДУВС, 2023. 82 с.

82. Пашковський М. І. Про колізію інституту обміну військовополонених та інших осіб під час збройного конфлікту з зобов'язаннями кримінального переслідування і покарання осіб, винних у вчиненні міжнародних злочинів. *Актуальні проблеми приватного та публічного права* : матеріали IV Міжнар. наук.-практ. конф. (Харків, 21 трав. 2022 р.). Харків, 2022. С. 444–446.

83. Плахотнік О. В., Краснова О. К. Законне затримання у кримінальному процесі України. *Вісник кримінального судочинства*. 2018. № 4. С. 63–70.

84. Погорецький М. А. Затримання підозрюваного: проблеми обґрунтування рішення. *Юридичний радник*. 2007. № 6 (20). С. 92–97.

85. Положення про порядок короткочасного затримання осіб, підозрюваних у вчиненні злочину : Указ Президії Верховної Ради СРСР від 13 лип. 1976 р. № 4203-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v4203400-76#Text>

86. Полюхович О. І. Судовий контроль при проведенні негласних слідчих (розшукових) дій : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09. Харків, 2017. 231 с.

87. Порядок встановлення особливого режиму в'їзду і виїзду, обмеження свободи пересування громадян, іноземців та осіб без громадянства, а також руху транспортних засобів в Україні або в окремих її місцевостях, де введено воєнний стан : постанова Кабінету Міністрів України від 29 груд. 2021 р. № 1455. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1455-2021-%D0%BF#Text>

88. Порядок здійснення заходів під час запровадження комендантської години та встановлення спеціального режиму світломаскування в окремих

місцевостях, де введено воєнний стан : постанова Кабінету Міністрів України від 8 лип. 2020 р. № 573. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/573-2020-%D0%BF#Tex>

89. Постанова Касаційного кримінального суду Верховного Суду від 17 лют. 2022 р. Справа № 127/8962/20. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/103525237>

90. Постанова колегії суддів Касаційного кримінального суду Верховного Суду від 21 січ. 2020 р. Справа № 756/8425/17. Провадження № 51-859км19. URL: <https://zakononline.com.ua/court-decisions/show/87053575>

91. Постанова колегії суддів Третьої судової палати Касаційного кримінального суду Верховного Суду від 19 берез. 2025 р. Справа № 208/2509/22. Провадження № 51-3737км24. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/126054605>

92. Потоцький М. М. Затримання особи за підозрою у вчиненні кримінального правопорушення : дис. ... д-ра філософії : 081 «Право». Кропивницький, 2022. 191 с.

93. Потоцький М. М. Судовий контроль за затриманням особи за підозрою у вчиненні злочину. *Правовий часопис Донбасу*. 2019. № 4 (69). С. 115–122.

94. Права іноземців під час затримання у Польщі. URL: <https://europortal.biz.ua/evropa/polshha/zhyttia-polsha/prava-pid-chas-zatrymannia.html>

95. Правда Руська Ярослава Мудрого: початок вітчизняного законодавства : навч. посіб. / уклад. Г. Г. Демиденко, В. М. Єрмолаєв ; вступ. сл. В. Я. Тація. 2-ге вид., змін. та доповн. Харків : Право, 2017. 392 с.

96. Притула В., Головач М. Порядок дій під час затримання. URL: <https://vkr.ua/publication/poryadok-diy-pid-chas-zatrimannya>

97. Про безоплатну правову допомогу : Закон України від 2 черв. 2011 р. № 460-VI. *Відомості Верховної Ради України*. 2011. № 51. Ст. 577.

98. Про боротьбу з тероризмом : Закон України від 20 берез. 2003 р. № 638-IV. URL: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/638-15/print1397582502452771>

99. Про введення воєнного стану в Україні : Указ Президента України від 24 лют. 2022 р. № 64/2022. URL: <https://www.president.gov.ua/documents/642022-41397>

100. Про виконання рішень та застосування практики Європейського суду з прав людини : Закон України від 23 лют. 2006 р. № 3477-IV. *Відомості Верховної Ради України*. 2006. № 30. Ст. 260.

101. Про Військову службу правопорядку у Збройних Силах України : Закон України від 7 берез. 2002 р. № 3099-III URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3099-14>

102. Про внесення змін до Кримінального процесуального кодексу України щодо посилення ефективності функціонування інституту службових осіб, відповідальних за перебування та забезпечення дотримання прав затриманих : Закон України від 21 берез. 2024 р. № 3623-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3623-20#n13>

103. Про внесення змін до Кримінального процесуального кодексу України щодо удосконалення порядку здійснення кримінального провадження в умовах воєнного стану : Закон України від 14 квіт. 2022 р. № 2201-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2201-20#Text>

104. Про Державне бюро розслідувань : Закон України від 12 листоп. 2015 р. № 794-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/794-19#Text>

105. Про державну охорону органів державної влади України та посадових осіб : Закон України від 4 берез. 1998 р. № 160/98-ВР. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/160/98-%D0%B2%D1%80> 22

106. Про Державну прикордонну службу України : Закон України від 3 квіт. 2003 р. № 661-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/661-15#Text>

107. Про затвердження Стандартів якості надання безоплатної вторинної правничої допомоги у цивільному, адміністративному процесах та представництва у кримінальному процесі : наказ Міністерства юстиції України від 21 груд 2017 р. № 4125/5. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1554-17#Text>

108. Про Національне антикорупційне бюро України : Закон України від 14 жовт. 2014 р. № 1698-VII. URL: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/1698-18/print1397582502452771>

109. Про Національну гвардію України : Закон України від 13 берез. 2014 р. № 76-VII. URL: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/876-18>

110. Про Національну поліцію : Закон України від 2 лип. 2015 р. № 580-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/580-19#Text>

111. Про попереднє ув'язнення : Закон України від 30 черв. 1993 р. № 3352-XII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3352-12#Text>

112. Про порядок відшкодування шкоди, завданої громадянину не законними діями органів, що здійснюють оперативно-розшукову діяльність, органів досудового розслідування, прокуратури і суду : Закон України від 1 груд. 1994 р. № 266/94-ВР. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/266/94-%D0%B2%D1%80#Text>

113. Про порядок тримання військовополонених : постанова Кабінету Міністрів України від 5 квіт. 2022 р. № 413. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/413-2022-%D0%BF#n23>

114. Про правовий режим воєнного стану : Закон України від 12 трав. 2015 р. № 389-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/389-19#Text>

115. Про Службу безпеки України : Закон України від 25 берез. 1992 р. № 2229-XII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2229-12#Text>

116. Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційним поданням Служби безпеки України щодо офіційного тлумачення положення частини третьої статті 62 Конституції України від 20 жовт. 2001 р. № 12-рп/2011. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v012p710-11#Text>

117. Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційним поданням 56 народних депутатів України про офіційне тлумачення положень частин першої, третьої статті 80 Конституції України, частини першої статті 26, частин першої, другої, третьої статті 27 Закону України «Про статус народного депутата України» та за конституційним поданням Міністерства внутрішніх справ

України про офіційне тлумачення положення частини третьої статті 80 Конституції України стосовно затримання народного депутата України (справа про гарантії депутатської недоторканності) від 26 черв. 200 р. № 12-рп/2003. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v012p710-03#Text>

118. Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційними скаргами Оніщенка Руслана Ілліча, Гаврилюка Дмитра Михайловича щодо відповідності Конституції України (конституційності) частини шостої статті 615 Кримінального процесуального кодексу України (справа про гарантії судового контролю за дотриманням прав осіб, яких утримують під вартою) від 18 лип. 2024 р. № 8-п(II)/2024. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v008p710-24#Text>

119. Савицький Д. О., Шульга О. В. Затримання уповноваженою службовою особою у кримінальному провадженні : монографія. Київ : Кафедра, 2017. 216 с

120. Свод принципов защиты всех лиц, подвергаемых задержанию или заключению в какой бы то ни было форме : резолюция 43/173 Генеральной Ассамблеи ООН от 9 дек. 1988 г. URL: http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/995_206

121. Сербін М. М. Затримання підозрюваного в кримінальному процесі: порівняльно-правовий аналіз. *Право і суспільство*. 2008. № 5. С. 88–90.

122. Середа Г. Кримінально-процесуальна діяльність прокурора в контексті законопроектних новел. *Вісник Національної академії прокуратури України*. 2009. № 3. С. 5–9.

123. Сибірня Р., Гап'як С. Процесуальний статус захисника у кримінальному провадженні. *Вісник Національного університету «Львівська політехніка»*. Серія «Юридичні науки». 2021. № 2 (30). С. 208–209. DOI: <https://doi.org/10.23939/law2021.30.207>

124. Симчук А. С., Терещенко В. С., Пишна В. Окремі питання затримання уповноваженою службовою особою без ухвали слідчого судді, суду в умовах воєнного стану. URL: <https://elar.navs.edu.ua/bitstreams/6d6e142b-e4a8-45dc-8e42-80b695b480f4/download>

125. Словник української мови : в 11 т. / редкол.: В. О. Винник, Л. А. Юрчук. Київ : Наук. думка, 1974. Т. 5 : Н–О. 840 с.
126. Сорока О. О. Реалізація практики Європейського суду з прав людини у кримінальному праві України : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08. Київ, 2015. 254 с.
127. Сороколіт Я. Практика ЄСПЛ щодо тримання під вартою. URL: https://protocol.ua/ua/praktika_espl_shchodo_trimannya_pid_vartoyu/
128. Справ «Капустяк проти України» (заява № 26230/11) : рішення Європейського суду з прав людини від 3 берез. 2016 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/974_b61#Text
129. Справа «Белоусов проти України» (заява № 4494/07) : рішення Європейського суду з прав людини від 7 листоп. 2013 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/974_989#Text
130. Справа «Броган проти Сполученого Королівства» : рішення Європейського суду з прав людини від 29 листоп. 1988 р. URL: <https://ips.ligazakon.net/document/SO0662>
131. Справа «Гриненко проти України» (заява № 33627/06) : рішення Європейського суду з прав людини від 15 листоп. 2012 р. URL: <https://el.mk.court.gov.ua/sud1410/inf/evro/gr>
132. Справа «Гуццарді проти Італії» : рішення Європейського суду з прав людини від 2 жовт. 1980 р. URL: <https://www.refworld.org/ru/caselaw/echr/1980/ru/88144>
133. Справа «Зякун проти України» (заява № 34006/06) : рішення Європейського суду з прав людини від 25 лют. 2016 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/974_b55
134. Справа «Ігнатов проти України» (заява № 40583/15) : рішення Європейського суду з прав людини від 15 груд. 2016 р. URL: <https://nsj.gov.ua/files/1516617378%D0%86%D0%B3%D0%BD%D0%B0%D1%82%D0%BE%D0%B2%20%D0%BF%D1%80%D0%BE%D1%82%D0%B8%20%D0%A3%D0%BA%D1%80%D0%B0%D1%97%D0%BD%D0%B8.pdf>

135. Справа «Каверзін проти України» (заява № 23893/03) : рішення Європейського суду з прав людини від 15 трав. 2012 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/974_851#Text

136. Справа «Карабет та інші проти України» (заяви № 38906/07 і 52025/07) : рішення Європейського суду з прав людини від 17 січ. 2013 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/974_c69#Text

137. Справа «Коробов проти України» (заява № 39598/03) : рішення Європейського суду з прав людини від 21 лип. 2011 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/974_790#Text

138. Справа «Кулик проти України» (заява № 22194/18) : рішення Європейського суду з прав людини від 25 трав. 2023 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/974_j49#Text

139. Справа «Ліфінцев та інші проти України» (заява № 6768/11) : рішення Європейського суду з прав людини від 24 лют. 2022 р. URL: [https://hudoc.echr.coe.int/eng#{%22itemid%22:\[%22001-217128%22\]}](https://hudoc.echr.coe.int/eng#{%22itemid%22:[%22001-217128%22]})

140. Справа «Малєєв проти України» (заява № 39488/15) : рішення Європейського суду з прав людини від 10 жовт. 2024 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/974_k20#Text

141. Справа «Малик проти України» (заява № 37198/10) : рішення Європейського суду з прав людини від 29 січ. 2015 р. URL: [https://hudoc.echr.coe.int/rus#{%22itemid%22:\[%22001-192484%22\]}](https://hudoc.echr.coe.int/rus#{%22itemid%22:[%22001-192484%22]})

142. Справа «Невмержицький проти України» (заява № 54825/00) : рішення Європейського суду з прав людини від 5 квіт. 2005 р. URL: [https://hudoc.echr.coe.int/eng#{%22itemid%22:\[%22001-125783%22\]}](https://hudoc.echr.coe.int/eng#{%22itemid%22:[%22001-125783%22]})

143. Справа «Нечипорук і Йонкало проти України» (заява № 42310/04) : рішення Європейського суду з прав людини від 21 квіт. 2011 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/974_683#Text

144. Справа «Огороднік проти України» (заява № 29644/10) : рішення Європейського суду з прав людини від 5 лют. 2015 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/974_a68

145. Справа «Ритіков проти України» (заява № 52855/19) : рішення Європейського суду з прав людини від 23 трав. 2024 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/974_k39#Text

146. Справа «Сукачов проти України» (заява № 14057/17) : рішення Європейського суду з прав людини від 30 трав. 2020 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/974_f12#Text

147. Справа «Харченко проти України» (заява № 40107/02) : рішення Європейського суду з прав людини від 10 лют. 2011 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/974_662#Text

148. Справа «Чанєв проти України» (заява № 46193/13) : рішення Європейського суду з прав людини від 9 жовт. 2014 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/974_a37#Text

149. Справа «Яковенко проти України» (заява № 15825/06) : рішення Європейського суду з прав людини від 25 жовт. 2007 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/974_438#Text

150. Статут кримінального судочинства 1864 року. URL: <https://moodle.oa.edu.ua/mod/resource/view.php?id=555>

151. Судовий контроль у кримінальному провадженні : навч. посіб. для підготовки до заліку / [О. В. Капліна та ін.]. Харків : Право, 2015. 88 с.

152. Теремецкий В. И., Чмелюк В. В., Мацюк В. Я., Галаган В. И., Удовенко Ж. В. Проблема обеспечения права на медицинскую помощь задержанного (содержащегося под стражей) лица в уголовном процессуальном законодательстве: опыт Украины и зарубежных стран. *Georgian Medical News*. 2019. № 11 (296). С. 154–160.

153. Тертишник В. Проблеми процесуальної форми затримання особи у кримінальному процесі. *Підприємництво, господарство і право*. 2003. № 8. С. 99–103.

154. Тертишник В. М. Кримінальний процес України. Загальна частина : підручник. Акад. вид. Київ : Алерта, 2014. 440 с.

155. Тертишник В. М. Кримінально-процесуальне право України : підручник. 5-те вид., доповн. і переробл. Київ: А.С.К., 2007. 421 с.

156. Тетерятник Г. К. Окремі питання правового регулювання кримінального провадження в умовах надзвичайних правових режимах. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія «Юриспруденція»*. 2020. № 48. С. 98–101.

157. Тіньовий звіт до розділу 23 «Правосуддя та фундаментальні права» та розділу 24 «Юстиція, свобода та безпека» Звіту Європейської комісії щодо прогресу України в межах Пакета розширення Європейського Союзу у 2024 році. URL: <https://zmina.ua/wp-content/uploads/sites/2/2025/10/shadow-report-2025-ua-2.pdf>

158. Уголовно-процессуальный кодекс Республики Казахстан от 4 июля 2014 г. URL: <http://hrlib.kz/wpcontent/uploads/2015/06/2014-Уголовно-процессуальный-кодекс-РК-новый.pdf>

159. Удовенко Ж. В. Гарантії забезпечення права особи на невтручання в її особисте і сімейне життя у кримінальному провадженні України : дис. ... д-ра юрид. наук : 12.00.09. Київ, 2021. 586 с.

160. Удовенко Ж. В. Процесуальні гарантії забезпечення права на невтручання в особисте і сімейне життя у кримінальному провадженні України : монографія / за заг. ред. В. І. Галагана. Київ : Центр навч. літ., 2021. 523 с.

161. Удовенко Ж. В., Артамонов М. А. Окремі проблеми затримання в умовах воєнного стану. *Держава та регіони. Серія «Право»*. 2025. № 4 (90). С. 46–52.

162. Узагальнення Вищого спеціалізованого суду України з розгляду цивільних і кримінальних справ «Про судову практику забезпечення права на захист у кримінальному провадженні» від 1 лип. 2015 р. URL: <https://ips.ligazakon.net/document/VRR00178>

163. Уложения про покарання кримінальні та виправні 1866 року. URL: https://pravo.by/upload/pdf/krim-pravo/ulogenie_o_nakazaniyah_ugolovnih_i_ispravitelnih_1845_goda.pdf

164. Устінова-Бойченко Г., Черниш Т., Чабаненко Ю. Правові та процесуальні аспекти становлення та розвитку інституту затримання особи у кримінальному провадженні. *Юридичний вісник*. 2019. № 3. С. 110–116.

165. Ухвала Дарницького районного суду м. Києва від 30 трав. 2022 р. Справа № 753/4987/22. URL: <https://revestr.court.gov.ua/Review/104696733>

166. Ухвала Касаційного кримінального суду Верховного Суду від 16 лют. 2021 р. Справа № 204/6541/16-к. URL: <https://revestr.court.gov.ua/Review/95533196>

167. Ухвала Київського районного суду м. Харкова від 10 трав. 2022 р. Справа № 953/3101/22. Провадження № 1-кс/953/1766/22. URL: <https://revestr.court.gov.ua/Review/104474384>

168. Ухвала Оболонського районного суду м. Києва від 4 серп. 2017 р. Справа № 756/10436/17. URL: <https://revestr.court.gov.ua/Review/68128478>

169. Ухвала слідчого судді Вищого антикорупційного суду від 10 верес. 2024 р. Справа № 991/6033/24. URL: <https://revestr.court.gov.ua/Review/120138281>

170. Ухвала Ужгородського міськрайонного суду Закарпатської області від 2 жовт. 2023 р. Справа № 308/16635/23. URL: <https://youcontrol.com.ua/catalog/court-document/113986972/>

171. Ухвала Южного міського суду Одеської області від 9 черв. 2022 р. Справа № 504/3733/19. Провадження № 1-кп/519/12/22. URL: <https://revestr.court.gov.ua/Review/104681590>

172. Фаринник В. І. Затримання особи: проблеми кримінальної процесуальної регламентації та шляхи за місцем проведення досудового розслідування в Україні. *Вісник кримінального судочинства*. 2015. № 2. С. 85–94.

173. Фокс, Кэмпбэл и Хартли против Великобритании. Идентификационный номер: ECH-1990-S-004. URL: https://european-court.org/wp-content/uploads/ECHR_Fox_Campbell_and_Hartley_v_the_United_Kingdom_30_08_1990.pdf

174. Фоміна Т. Г., Рогальська В. В. Затримання особи в умовах воєнного стану: підстави та уповноважені службові особи на здійснення. *Аналітично-*

порівняльне правознавство. 2022. № 4. С. 371–376. URL: <http://journal-app.uzhnu.edu.ua/article/view/267859/263649>

175. Чернова А. К. Затримання особи, підозрюваної в скоєнні злочину : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09. Одеса, 2009. 21 с.

176. Шульга О. В. Становлення та розвиток інституту затримання у кримінальному провадженні. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія «Юриспруденція»*. 2014. № 7. С. 232–236.

177. Шульга О. В. Затримання уповноваженою службовою особою у кримінальному провадженні : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09. Київ, 2016. 256 с.

178. Щодо дотримання вимог Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод та Кримінального процесуального кодексу України під час затримання особи : лист Офісу Генерального прокурора від 17 серп. 2020 р. № 13/4-565вих-328окв-20.

179. Щур Б. В., Басиста І. В. Судове провадження у режимі відеоконференції та трансляція з іншого приміщення, у тому числі, яке знаходиться поза межами приміщення суду: окремі підходи до розуміння та проблеми реалізації. *Вісник Національної академії правових наук України*. 2022. Т. 29. № 3. С. 242–267.

180. Arrest. *Encyclopedia Britannica*. URL: <https://www.britannica.com/topic/arrest>

181. Borges de Mendonça A. The Criminal Justice System in Brazil: a Brief Account. 2014. URL: <https://independent.academia.edu/borgesandrey>

182. Case of Bouyid v. Belgium (Application No. 23380/09) : Judgment of the European Court of Human Rights from 28 September 2015. URL: <https://www.rights.in.ua/sudova-praktika/bouyid-v-belgium>

183. Case of Brusco v France (Application No. 1466/07) : Judgment of the European Court of Human Rights from 14 October 2010. URL: [https://hudoc.echr.coe.int/eng#{%22itemid%22:\[%22001-108107%22\]}](https://hudoc.echr.coe.int/eng#{%22itemid%22:[%22001-108107%22]})

184. Case of Buzadji v. the Republic of Moldova (Application No. 23755/07) : Judgment of the European Court of Human Rights from 5 July 2016. URL: [https://hudoc.echr.coe.int/eng#{%22itemid%22:\[%22001-164928%22\]}](https://hudoc.echr.coe.int/eng#{%22itemid%22:[%22001-164928%22]})

185. Case of Fox, Campbell and Hartley v. The United Kingdom (Application No. 12244/86; 12245/86; 12383/86) : Judgment of the European Court of Human Rights from 30 August 1990. URL: <https://hudoc.echr.coe.int/?i=001-57721>

186. Case of Kemmache v. France (No. 3) (Application No. 17621/91) : Judgment of the European Court of Human Rights from 24 November 1994. URL: <https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-57894>

187. Case of Murray v. the United Kingdom (Application No. 14310/88) : Judgment of the European Court of Human Rights from 28 October 1994. URL: <https://hudoc.echr.coe.int/?i=001-57895>

188. Case of Salduz v. Turkey (Application No. 36391/02) : Judgment of the European Court of Human Rights from 27 November 2008. URL: [https://hudoc.echr.coe.int/ukr#{%22fulltext%22:\[%2227.11.2008%22\],%22documentcollectionid2%22:\[%22GRANDCHAMBER%22,%22CHAMBER%22\],%22itemid%22:\[%22001-184259%22\]}](https://hudoc.echr.coe.int/ukr#{%22fulltext%22:[%2227.11.2008%22],%22documentcollectionid2%22:[%22GRANDCHAMBER%22,%22CHAMBER%22],%22itemid%22:[%22001-184259%22]})

189. Case of Vasileva v. Denmark (Application No. 52792/99) : Judgment of the European Court of Human Rights from 25 September 2003. URL: [https://hudoc.echr.coe.int/eng#{%22itemid%22:\[%22001-61309%22\]}](https://hudoc.echr.coe.int/eng#{%22itemid%22:[%22001-61309%22]})

190. Code de Procedure Penal. URL: <https://www.wipo.int/wipolex/ru/legislation/details/23231>

191. Code de procédure pénale, Art. 63. URL: https://www.legifrance.gouv.fr/liste/code?etatTexte=VIGUEUR&etatTexte=VIGUEUR_DIFF&page=1#code

192. Code of Criminal Procedure of France. URL: https://legislationline.org/sites/default/files/2023-10/France_Code_of_criminal_procedure_EN.pdf

193. Código De Processo Penal, de 03 de outubro de 1941. Art. 304 do Decreto-lei nº3.689. URL: <https://www.jusbrasil.com.br/topicos/10653159/artigo-304-do-decreto-lei-n-3689-de-03-de-outubro-de-1941>

194. Criminal detention conditions in the European Union: rules and reality. *European Union Agency for Fundamental Rights*. URL: https://fra.europa.eu/sites/default/files/fra_uploads/fra-2019-criminal-detention-conditions-in-the-eu_en.pdf
195. Criminal Law Act 1967. URL: <https://www.legislation.gov.uk/ukpga/1967/58>
196. IATE: European Union terminology. URL: <https://iate.europa.eu/home>
197. Kodeks postępowania karnego : Ustawa z dnia 6 czerwca 1997 r. URL: <https://lexlege.pl/kodeks-postepowania-karnego/>
198. Legal system in Japan: History, Judges, Lawyers, Long Trials, Convictions. URL: <http://factsanddetails.com/japan/cat22/sub147/item807.html>
199. Migration Act 1958. URL: <https://www.legislation.gov.au/C1958A00062/latest/text>
200. Model Code of Criminal Procedure. URL: <https://www.usip.org/sites/default/files/MC2/MC2-4-Ch1.pdf>
201. Outline of criminal procedure in Japan 2014. URL: <https://www.courts.go.jp/english/vc-files/courts-en/file/20140401-criminaltext.pdf>
202. Strafprozessordnung (StPO). Ausfertigungsdatum: 12.09.1950. URL: <https://www.gesetze-im-internet.de/stpo/>
203. The Bharatiya Nagarik Suraksha Sanhita, 2023. URL: <https://prindia.org/billtrack/the-bharatiya-nagarik-suraksha-sanhita-2023>
204. The Code of Criminal Procedure (Act No. 131 of 1948). URL: http://defensewiki.ibj.org/images/d/d8/Japan_Crim_Pro_Code.pdf
205. The end of indefinite immigration detention in Australia: NZYQ v Minister for Immigration, Citizenship and Multicultural Affairs [2023] HCA 37. URL: [https://www.hannantew.com.au/judicial-review/the-end-of-indefinite-immigration-detention-in-australia-nzyq-v-minister-for-immigration-citizenship-and-multicultural-affairs-2023-hca-37/#:~:text=The%20end%20of%20indefinite%20immigration%20detention%20in,non%2Dcitizen'\)%2C%20or%20\(b\)%20removed%20\(deported\)%20from%20Australia](https://www.hannantew.com.au/judicial-review/the-end-of-indefinite-immigration-detention-in-australia-nzyq-v-minister-for-immigration-citizenship-and-multicultural-affairs-2023-hca-37/#:~:text=The%20end%20of%20indefinite%20immigration%20detention%20in,non%2Dcitizen')%2C%20or%20(b)%20removed%20(deported)%20from%20Australia)

206. Udovenko Zh. The right of the suspect to show the indication as a protective guarantee to protect its rights and legitimate interests after detention. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2018. № 1. С. 211–214 URL: http://lsey.org.ua/1_2018/58.pdf

ДОДАТКИ

ДОДАТОК А

Систематизація правових позицій ЄСПЛ у контексті статті 5 Конвенції

№ з/п	Зміст стандарту (правова позиція ЄСПЛ)	Рік	Рішення (Назва, № заяви)
I.	Обґрунтованість та субсидіарність затримання		
1.	Затримання є виправданим лише тоді, коли менш суворі заходи визнані недостатніми для захисту інтересів. Необхідність заходу має базуватися на конкретних обставинах.	2015, 2012, 2000	«Гаджімейліч та інші проти Боснії та Герцеговини» (3427/13); «Станев проти Болгарії» (36760/06); «Вітольд Литва проти Польщі» (26629/95)
2.	Стандарт «обґрунтованої підозри»: наявність об'єктивних фактів або інформації, які б переконали стороннього спостерігача у можливості вчинення особою правопорушення.	2015, 2002, 2000	«Куш проти України» (53865/11); «Буткевічюс проти Литви» (48297/99); «Влох проти Польщі» (27785/95)
3.	Обов'язок доказування підстав для затримання покладається на державу (презумпція свободи).	2012, 2009	«Борисенко проти України» (25725/02); «Биков проти Росії» (4378/02)
II.	Заборона свавілля та етичні стандарти		
4.	Законне затримання може бути визнане свавільним у разі наявності елементів недобросовісності або обману з боку органів влади.	2013, 2009	«Баріло проти України» (9607/06); «Мурен проти Німеччини» (11364/03)

№ з/п	Зміст стандарту (правова позиція ЄСПЛ)	Рік	Рішення (Назва, № заяви)
5.	Заборона дій, що викликають почуття страху, тривоги чи принижують гідність. Пропорційність застосування сили.	2007, 2005	«Ердоган Ягіз проти Туреччини» (27473/02); «Далан проти Туреччини» (38585/97); «Начова проти Болгарії» (43577/98)
III.	Інформаційні та процесуальні гарантії		
6.	Обов'язок чіткого обґрунтування підстав позбавлення свободи у протоколі (для поліції) та судовому рішенні (для суду).	2015, 2012	«Галь проти України» (6759/11); «Борисенко проти України» (25725/02); «Корнейкова проти України» (39884/05)
7.	Право особи знати причини затримання: повідомлення має бути здійснене негайно, зрозумілою та доступною (непрофесійною) мовою.	2020, 2018, 1990	«М.С. проти Словаччини та України» (17189/11); «Дж.Р. та інші проти Греції» (22696/16); «Фокс, Кемпбелл і Хартлі проти Сполученого Королівства» (12383/86)
8.	Вимога щодо негайної та детальної фіксації затримання у протоколі (час, дата, місце, підстави). Відсутність протоколу — порушення ст. 5 Конвенції.	2018, 2012, 2011	«Фортальнов проти Росії» (7077/06); «Грінченко проти України» (33627/06); «Нечипорук та Йонкало проти України» (42310/04)
IV.	Право на судовий перегляд та компенсацію		
9.	Право на швидкий судовий перегляд законності затримання (habeas	2011, 2002	«Нечипорук та Йонкало проти України» (42310/04); «Чонка проти Бельгії» (51564/99)

№ з/п	Зміст стандарту (правова позиція ЄСПЛ)	Рік	Рішення (Назва, № заяви)
	corpus) та особисту участь затриманого у засіданні.		
10.	Право на відшкодування шкоди за свавільне затримання: можливість компенсації має бути не лише теоретичною, а й практичною.	2016, 2012, 2009	«Лелюк проти України» (29037/08); «Станєв проти Болгарії» (36760/06); «Дубовик проти України» (33210/07)

ДОДАТОК Б

ПІДСУМКИ
анкетування 526 слідчих органів досудового розслідування
Національної поліції України щодо гарантій забезпечення
прав особи під час її затримання у кримінальному провадженні України

1. Ваша посада:

Відповідь	Кількість осіб, які відповіли	%
Слідчий	346	65,78
Старший слідчий	112	21,3
Заступник начальника СВ	68	12,92

2. Ваш стаж службової діяльності:

Відповідь	Кількість осіб, які відповіли	%
До трьох років	256	48,67
До п'яти років	119	22,62
До десяти років	107	20,34
Понад десять років	44	8,37

3. Регіон, у якому працюєте:

Відповідь	Кількість осіб, які відповіли	%
Вінницька область	47	8,9
Житомирська область	80	15,3
Закарпатська область	36	6,8
Івано-Франківська область	47	8,9
м. Київ	141	26,8
Київська область	114	21,6
Одеська область	18	3,4
Полтавська область	32	6,08
Черкаська область	11	2,09

4. Як Ви вважаєте, що таке затримання?

Відповідь	Кількість осіб, які відповіли	%
Слідча (розшукова) дія	8	1,6
Запобіжний захід	233	44,3
Захід забезпечення	285	54,1

5. До порушення яких прав людини найчастіше вдають органи правопорядку та їхні посадові особи?

Відповідь	Кількість осіб, які відповіли	%
Право на недоторканність особи	101	19,2
Право на недоторканність житла	121	23
Право на захист	324	61,59
Право на таємницю спілкування	80	15,20
Інші права	13	2,47

6. Чи стикалися Ви у своїй діяльності з порушенням права на недоторканність особи під час розслідування кримінального правопорушення?

Відповідь	Кількість осіб, які відповіли	%
Так	73	13,87
Ні	332	63,11
Інколи	121	23,00

7. Чи потребує термін «обґрунтована підозра» законодавчого визначення в КПК України?

Відповідь	Кількість осіб, які відповіли	%
Так	494	93,9
Ні достатньо практики ЄСПЛ.	26	4,94
Важко відповісти.	6	1,14

8. Який момент Ви вважаєте початком затримання для відліку процесуальних строків?

Відповідь	Кількість осіб, які відповіли	%
Момент доставлення до відділку.	231	43,91
Момент фізичного обмеження руху (надівання кайданків, наказ «стояти»).	205	38,97
Момент складання протоколу затримання	215	40,87

9. Як Ви оцінюєте активність слідчих суддів у перевірці обґрунтованості підозри під час розгляду клопотань?

Відповідь	Кількість осіб, які відповіли	%
Судді детально вивчають факти	73	13,87
Судді перевіряють лише формальну наявність протоколу	332	63,11
Судді зазвичай покладаються на доводи прокурора.	121	23,00

10. Чи забезпечується затриманій особі реальний доступ до адвоката ДО моменту складання протоколу затримання?

Відповідь	Кількість осіб, які відповіли	%
Так, завжди.	275	52,28
лише за наполегливою вимогою затриманого.	170	32,32
Ні, зазвичай після складання протоколу.	81	15,39

11. Як Ви вважаєте, чи належно врегульовано статтю 207 КПК України?

Відповідь	Кількість осіб, які відповіли	%
Так, її детально унормовано в КПК України	186	35,36
Ні, її чітко не визначено, однак це не впливає на дотримання прав осіб	131	24,9
Ні, її визначено лише в загальних рисах, що не сприяє дотриманню прав осіб	209	39,73

12. Як Ви вважаєте, чи належно врегульовано статтю 208 КПК України?

Відповідь	Кількість осіб, які відповіли	%
Так, її детально унормовано в КПК України	186	35,36
Ні, її чітко не визначено, однак це не впливає на дотримання прав осіб	131	24,9
Ні, її визначено лише в загальних рисах, що не сприяє дотриманню прав осіб	209	39,73

ДОДАТОК В

ПІДСУМКИ
анкетування 108 адвокатів України щодо гарантій забезпечення
права особи під час її затримання у кримінальному провадженні України

1. Ваш стаж роботи:

Відповідь	Кількість осіб, які відповіли	%
До трьох років	11	10,6%
До п'яти років	28	25,9%
До десяти років	45	41,8%
Понад десять років	24	21,8%

2. Як Ви вважаєте, що таке затримання?

Відповідь	Кількість осіб, які відповіли	%
Слідча (розшукова) дія		3%
Запобіжний захід		0%
Захід забезпечення		87%

3. До порушення яких прав людини найчастіше вдають органи правопорядку та їхні посадові особи?

Відповідь	Кількість осіб, які відповіли	%
Право на недоторканність особи	47	43,8%
Право на недоторканність житла	7	6,5%
Право на захист	36	33,7%
Право на таємницю спілкування	12	10,7%
Інші права	6	5,3%

4. Чи стикалися Ви у своїй діяльності з порушенням права на недоторканність особи під час розслідування кримінального правопорушення?

Відповідь	Кількість осіб, які відповіли	%
Так	63	58,3%
Ні	14	13,0%
Інколи	31	28,7%

5. Чи потребує термін «обґрунтована підозра» законодавчого визначення в КПК України?

Відповідь	Кількість осіб, які відповіли	%
-----------	----------------------------------	---

Так	94	87%
Ні достатньо практики ЄСПЛ.	12	11%
Важко відповісти.	2	2%

6. Який момент Ви вважаєте початком затримання для відліку процесуальних строків?

Відповідь	Кількість осіб, які відповіли	%
Момент доставлення до відділку.	19	17,6%
Момент фізичного обмеження руху (надівання кайданків, наказ «стояти»).	71	65,7%
Момент складання протоколу затримання	18	16,7%

7. Як Ви оцінюєте активність слідчих суддів у перевірці обґрунтованості підозри під час розгляду клопотань?

Відповідь	Кількість осіб, які відповіли	%
Судді детально вивчають факти	9	8%
Судді перевіряють лише формальну наявність протоколу	78	73%
Судді зазвичай покладаються на доводи прокурора.	21	19%

8. Чи забезпечується затриманій особі реальний доступ до адвоката ДО моменту складання протоколу затримання?

Відповідь	Кількість осіб, які відповіли	%
Так, завжди.	11	10%
лише за наполегливою вимогою затриманого.	19	17%
Ні, зазвичай після складання протоколу.	78	73%

9. Як Ви вважаєте, чи належно врегульовано статтю 207 КПК України?

Відповідь	Кількість осіб, які відповіли	%
Так, її детально унормовано в КПК України	21	19,3%

Ні, її чітко не визначено, однак це не впливає на дотримання прав осіб	30	27,7%
Ні, її визначено лише в загальних рисах, що не сприяє дотриманню прав осіб	57	53%

10. Як Ви вважаєте, чи належно врегульовано статтю 208 КПК України?

Відповідь	Кількість осіб, які відповіли	%
Так, її детально унормовано в КПК України	29	26,9%
Ні, її чітко не визначено, однак це не впливає на дотримання прав осіб	22	20,4%
Ні, її визначено лише в загальних рисах, що не сприяє дотриманню прав осіб	57	52,7%

УЗАГАЛЬНЕННЯ
результатів вивчення матеріалів кримінальних проваджень,
під час розслідування яких було застосовано затримання

Вивчено 351 матеріал кримінальних проваджень.

У **79 %** затримано 277 осіб, з яких 121 особу (**44 %**) згодом було звільнено здебільшого через відмову суду в обранні запобіжного заходу у вигляді тримання під вартою та обрання інших запобіжних заходів

У **78%** випадків затримання проводиться безпосередньо після вчинення злочину.

У **15%** вивчених протоколів підстава «ризик втечі» вказується формально, без посилання на конкретні факти (наприклад, спроба змінити місце проживання).

Вивчення матеріалів підтвердило наявність практики «допроцесуального утримання». Особи запрошуються до відділку для «надання пояснень», фактично перебуваючи під контролем поліції без складання протоколу від 2 до 6 годин.

92% випадків Центр БВПД повідомляється вчасно. Проте первинне роз'яснення прав на місці затримання часто має формальний характер («права зрозумілі? - так»).

У **10%** випадків затримані мають тілесні ушкодження, проте не у всіх протоколах відображено факт надання медичної допомоги або виклик швидкої, що є порушенням стандартів ЄСПЛ.

Виявлено випадки, коли час фактичного затримання у протоколі не збігається з часом у рапорті патрульних або журналі чергової частини. Це призводить до незаконного тримання особи понад 72 години, що формально підпадає під ознаки статті 371 КК України, проте не отримує належну правову оцінку.

ДОДАТОК Д

Алгоритм забезпечення прав затриманої особи

1. Права, що підлягають забезпеченню (ст. 29 Конституції, ст. 42, 207, 208 КПК, ст. 5 ЄСПЛ):

- знати, у вчиненні якого кримінального правопорушення його підозрюють;
- бути чітко та негайно (з моменту фактичного обмеження свободи) повідомленим про свої права, зокрема про право зберігати мовчання та право на те, що будь-які його висловлювання можуть бути використані як докази в суді;
- мати захисника та побачення з ним до першого допиту з дотриманням умов, що забезпечують конфіденційність спілкування;
- на першу вимогу мати доступ до медичної допомоги;
- негайно повідомити про своє затримання та місце перебування близьких родичів, членів сім'ї чи інших осіб за власним вибором;
- на негайне повідомлення про затримання органу (установи), уповноваженого законом на надання безоплатної правової допомоги;
- вимагати перевірки обґрунтованості затримання слідчим суддею;
- давати пояснення, показання або відмовитися їх давати в будь-який момент.

2. Чим вони забезпечуються?

- **нормативно:** КПК України, Закон «Про безоплатну правничу допомогу», міжнародні конвенції, практика ЄСПЛ.
- **процесуально:** Протокол затримання, журнали реєстрації, аудіо- та відеофіксація (Custody Records).

3. Яким способом забезпечуються? (Механізм)

Дотримання правових процедур (зокрема, документальна фіксація - кожен етап (час дзвінка адвокату, час прибуття лікаря, час прибуття адвоката, тривалість конфіденційного побачення до початку першого допиту з точністю до хвилини)

4. Хто забезпечує?

- Громадяни під час законного затримання с.п.2.1

- Уповноважена службова особа с. 2.2.
- Службова особа, відповідальна за перебування затриманих 3.2.
- Слідчий суддя: здійснює судовий контроль за законністю цих дій.с.3.2.

5. Якість забезпечення.

- **Своєчасність** Чи було право реалізоване в перші 60 хвилин?
- **Повнота** Чи зрозуміла особа свої права (не формальне зачитування, а роз'яснення мовою, якою вона володіє).
- **Реальність с.** Чи мав адвокат можливість конфіденційного спілкування до першого допиту?

Ідеальна модель: Як це забезпечення має виглядати

№	Етап	Правові гарантії та обов'язки
I. Фаза Затримання	Місце події	Всі дії мають бути мінімально обмежувальними та документуватися.
1.	Встановлення підстав	Затримання відбувається лише за чітко визначеною законом підставою (Обґрунтована підозра + Невідкладні умови).
2.	Фактичне обмеження свободи	Фіксується точний час (хвилини) фактичного обмеження свободи (ч. 1 ст.175 ¹), який є початком відліку строку затримання.
3.	Негайне повідомлення прав	Повідомлення затриманому підставу підозри та ключових процесуальних прав (право мати захисника, право не свідчити проти себе).
4.	Тимчасове вилучення	Вилучення майна/документів проводиться виключно як тимчасове вилучення (ст.168), а не як обшук. Процедура має бути задокументована (хоча б довідкою/рапортом) для захисту права власності.

№	Етап	Правові гарантії та обов'язки
II. Фаза Доставлення та Оформлення	Підрозділ ОДР	Процесуальне оформлення має бути швидким та повним.
5.	Доставлення	Забезпечується доставлення негайно (ст. 210), уникаючи необґрунтованих затримок. Фіксується час доставлення.
6.	Складання Протоколу	Протокол складається одразу після доставлення. У ньому обов'язково зазначаються: точний час початку (п. 2) та закінчення затримання, повне роз'яснення прав (ст. 209) і підписи затриманого та захисника (якщо він вже прибув).
7.	Повідомлення про затримання	Негайно інформування Центр БПД (право на безоплатного захисника) та надає можливість затриманому повідомити близьких родичів (стаття 213) або повідомляє їх самостійно. Це фундаментальна гарантія права на захист.
8.	Внесення відомостей до ЄРДР	Внесення відомостей до ЄРДР (початок розслідування) має передувати всім слідчим діям, забезпечуючи процесуальну легітимність подальших кроків.
III. Фаза Слідчих (розшукових) дій	Орган ДР / ІТТ / Суд	Жодна слідча (розшукова) дія не проводиться без участі захисника.
9.	Проведення Обшуку	Обшук проводиться виключно після набуття статусу підозрюваного та забезпечення участі захисника. Це запобігає використанню незаконного "особистого обшуку" як доказу.

№	Етап	Правові гарантії та обов'язки
10.	Вручення Підозри	Вручення письмового повідомлення про підозру (ст. 278) не пізніше 24 годин з моменту, зазначеного в п. 2 (фактичне затримання), що гарантує законність подальшого утримання.
11.	Поміщення до ІТТ	Умови утримання в ІТТ мають суворо відповідати стандартам поваги до гідності та надання медичної допомоги.
12.	Рішення Суду	До закінчення 72 годин (термін затримання) суд обов'язково перевіряє законність та обґрунтованість затримання. Це є фінальним і вирішальним етапом судового контролю.

ДОДАТОК Е

АКТ

впровадження матеріалів дисертації
Артамонова Мирослава Артуровича в наукову, навчально-
методичну діяльність та в освітній процес факультету правничих наук
Національного університету «Києво-Могилянська академія»

Комісія кафедри кримінального та кримінального процесуального права факультету правничих наук НаУКМА у складі: доктора юридичних наук, професора, Галагана Володимира Івановича, кандидата юридичних наук, доцента Багірова Сергія Рамізовича, старшого викладача кафедри Петраковського Володимира Володимировича розглянула матеріали дисертації випускника аспірантури кафедри кримінального та кримінального процесуального права факультету правничих наук НаУКМА Артамонова Мирослава Артуровича на тему: «Забезпечення прав затриманої особи згідно з кримінальним процесуальним законодавством України».

Комісія констатує, що у наданих матеріалах розглянуті важливі для науки кримінального права та кримінального процесуального права проблеми, спрямовані на удосконалення правового регулювання затримання особи як заходу забезпечення кримінального провадження, забезпечення її права на свободу та особисту недоторканність, а також на унормування діяльності органів досудового розслідування та суду в частині здійснення судового контролю за законністю обмеження волі.

З цією метою в дисертації запропоновано й обґрунтовано пропозиції до КПК України та КК України щодо:

- запровадження механізму автономного оскарження законності затримання (зміни до ст. 303 КПК України);
- удосконалення процедури фіксації фактичного затримання через впровадження мобільного модуля системи «Custody Records»;

- усунення міжгалузевих колізій між ст. 208 КПК та ст. 371 КК України шляхом впровадження єдиного стандарту «обґрунтованої підозри» та кваліфікуючої ознаки затримання з метою, не передбаченою законом;

- алгоритму забезпечення прав затриманої особи.

Матеріали дисертаційного дослідження (зокрема теоретичні розробки щодо ідеальної моделі затримання та порівняльно-правовий аналіз зарубіжного досвіду) впроваджені у навчальний процес факультету правничих наук НаУКМА, зокрема при викладанні дисциплін:

1. «Кримінальний процес» (теми: «Заходи забезпечення кримінального провадження», «Затримання особи»).

2. «Стандарти досудового розслідування» (в частині судового контролю за дотриманням прав людини).

Практичні рекомендації автора щодо алгоритму дій службових осіб під час фактичного затримання та використання електронних протоколів передачі особи прийняті до використання при підготовці методичних рекомендацій для студентів та слухачів магістерських програм факультету правничих наук.

Члени комісії:

Доктор юридичних наук, професор

[Підпис] В.І. Галаган

Кандида юридичних наук, доцент

[Підпис] С.Р. Багіров

Старший викладач

[Підпис] В.В. Петраковський

26 лютого 2026 року

[Підписи] Галаган В.І., Багіров С.Р., Петраковський В.В.

ДОДАТОК Ж

СПИСОК ПУБЛІКАЦІЙ ЗДОБУВАЧА

Наукові праці, в яких опубліковані основні наукові результати дисертації:

1. Артамонов М. А. Правове регулювання затримання особи у кримінальному провадженні *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія «Право»*. 2025. Вип. 91, ч. 4. С. 207–213. DOI: <https://doi.org/10.24144/2307-3322.2025.91.4.28>
2. Артамонов М. А. Затримання особи та його види у кримінальному провадженні. *The Journal of Eastern European Law*. 2025. № 140. Р. 257–265. DOI: 10.71404/2409-6415.140.30
3. Удовенко Ж. В., Артамонов М. А. Окремі проблеми затримання в умовах воєнного стану. *Держава та регіони. Серія «Право»*. 2025. № 4(90). С. 46-52. DOI: <https://doi.org/10.32782/1813-338X-2025.4.6>
4. Артамонов М. А. Судовий контроль як гарантія забезпечення прав, свобод та законних інтересів затриманої особи. *Український політико-правовий дискурс*. №21. 2026. С.1–17. DOI: <https://doi.org/10.5281/zenodo.19415403>

Наукові праці, які засвідчують апробацію матеріалів дисертації:

1. Артамонов М. А. Проблеми забезпечення прав особи під час її затримання у кримінальному провадженні. *Правове регулювання суспільних відносин в умовах сталого розвитку* : зб. матеріалів Х Міжнар. наук.-практ. конф. (Київ, 10 груд. 2021 р.). Київ : КПП ім. Ігоря Сікорського, 2021. С. 456–458.
2. Артамонов М. А. Проблеми затримання у кримінальному провадженні України. *Необережні кримінальні правопорушення: проблеми теорії та практики* : матеріали круглого столу, проведеного в межах Днів науки на факультеті правничих наук Національного університету «Києво-Могилянська академія» (Київ, 28 січ. 2022 р.). Київ : НаУКМА, 2022. С. 96–98.

3. Артамонов М. А. Участь захисника під час затримання особи. *Права людини в умовах воєнного стану в Україні: до тижня права і Загальної декларації прав людини* : зб. наук. пр. за матеріалами круглого столу (Київ, 10 груд. 2024 р.). Київ : Київ. столич. ун-т ім. Б. Грінченка, 2025. С. 193–196.

4. Артамонов М. А. Ефективність затримання згідно з кримінальним процесуальним законодавством України. *Ефективність досудового розслідування: виклики та шляхи оптимізації* : матеріали круглого столу, проведеного в межах Днів науки на факультеті правничих наук Національного університету «Києво-Могилянська академія» (26 лют. 2026 р.). Київ : НаУКМА, 2026. С. 173–179

ПРОТОКОЛ
створення та перевірки кваліфікованого та удосконаленого електронного підпису

Дата та час: 17:55:24 11.06.2026

Назва файлу з підписом: Артамонов М формальна перевірка дис з додатком.pdf
Розмір файлу з підписом: 2.9 МБ

Перевірені файли:

Назва файлу без підпису: Артамонов М формальна перевірка дис з додатком.pdf
Розмір файлу без підпису: 2.9 МБ

Результат перевірки підпису: Підпис створено та перевірено успішно. Цілісність даних підтверджено

Підписувач: АРТАМОНОВ МИРОСЛАВ АРТУРОВИЧ

П.І.Б.: АРТАМОНОВ МИРОСЛАВ АРТУРОВИЧ

Країна: Україна

РНОКПП: 3391107934

Організація (установа): ФІЗИЧНА ОСОБА

Час підпису (підтверджено кваліфікованою позначкою часу для підпису від Надавача): 17:55:23 11.06.2026

Сертифікат виданий: КНЕДП АЦСК АТ КБ "ПРИВАТБАНК"

Серійний номер: 5E984D526F82F38F0400000068B24A015D305207

Алгоритм підпису: ДСТУ 4145

Тип підпису: Удосконалений

Тип контейнера: Підписаний PDF-файл (PAdES)

Формат підпису: З повними даними для перевірки (PAdES-B-LT)

Сертифікат: Кваліфікований

Версія від: 2026.04.06 13:00